హాలికుడు

పశువులు స్వేచ్ఛగా బ్రతుకఁగా నేపైన
పైరుపచ్చలఁ బెంచెఁ బ్రాజ్ఞుఁ డతఁడు
దిక్కు లేకయె గాలిఁ దిరుగు పక్షులకునై
సస్యమంజరు లిచ్చె సరముఁ డతఁడు

౯౩ పుటలో

శి రో మ ణి

చలమచర్ల రంగాచార్యులు

పాత్రములు

పురుషులు :—

పోతన	కథానాయకుఁడు
శ్రీనాథుఁడు	కథానాయకుని బావమరది
సింగభూపాలుఁడు	రాచకొండప్రభువు
ఆస్థానకవి	
విదూషకుఁడు	
మంత్రి	
పేరావధాని	పురోహితుఁడు — పోతనద్వేషి
పుల్లన్న	పేరావధాని బావమరది
గంగన, సింగన, నారయ	పోతనశిష్యులు
మల్లన్న	పోతనకుమారుఁడు
చిదానందయోగి	పోతనకు మంత్రముపదేశించిన యోగి
సుబ్బయ్య, వెంకటరెడ్డి	బమ్మెర వాసులు, పోతనశిష్యులు

సేవకుఁడు, పౌరులు, గ్రామాధికారి, కరణము మున్నగువారు

స్త్రీలు :—

శారద	పోతనభార్య
భోగిని	సింగభూపాలునిఉంపుడుకత్తె

ప్రథమముద్రణము ౧౯౪౦ ౫౦౦కాపీలు
ద్వితీయముద్రణము ౧౯౪౬ ౧౦౦౦కాపీలు

వెల ౧—౮—౦

సహృదయుల దృష్టిలో 'హాలికుఁడు'

పత్రికలు

★ **ప్రజామిత్ర**

...పోతన మహోద్దేశములు ఆదర్శప్రాయాలు. అటువంటి కవి జీవితాన్ని కథావస్తువుగ తీసుకొని పాత్రోచితభాషావిశేషాలతో హృదయరంజకముగా ఈ కృతిని రచించిన కవిగారు అభినందనీయులు ... ... ఈ రసవద్రచనను విశ్వవిద్యాలయ విద్యార్థుల కరకమలాలకు అందిచ్చి తదధికారులు కవికృషిని సార్థకపర్చదగుదు రని విశ్వసించుచున్నాము.

★ **గోలకొండ**

... ఆంధ్రమహాకవీంద్రుల జీవితచరిత్రము దృశ్యకావ్యముగ వెలువడుట కిదియే తొలిసారి యనవచ్చును. సంభాషణలు రసవంతములు. పద్యశైలి మృదుమధురము. రసికలోకము దృష్టియందీనాటకము నిర్దుష్టమై, ప్రయోక్తల కానుకూల్యసంధాయకమై, ప్రేక్షకుల కాహ్లాదదాయకమై యున్న దనుట కెట్టి సందియమును లేదు. ప్రతివారును చదివి యానందింప దగినది.

★ **విభూతి**

... కవిజీవితమును వస్తువుగా స్వీకరించి వ్రాసిన నాటకములలో ఇదియే మొట్టమొదటిది. ... 'హాలికుఁడు' అను పేరులోనే నాటక ప్రధానలక్ష్యము ధ్వనించుచున్నది... కవిగారి విద్వత్కవిత ప్రశంసనీయముగా నున్నది.

★ **దివ్యవాణి**

... ఈ నాటకములో ఒకకవి జీవితమును ఉపనిబద్ధించి కవిగారు గనఁబఱచిన నూతనపద్ధతికి మే మెంతయు నానందించుచున్నాము. ... ఆంధ్రవాఙ్మయములో నిట్టి యుత్తమరచనను చేర్చిన కవిని మే మభినందించుచున్నాము.

సహృదయులు

మహారాజ 'సాహిత్యసమ్రాట్'
శ్రీ విక్రమదేవ వర్మ, డి. లిట్. గారు,

జయపుర సంస్థానాధీశ్వరులు, ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయ ప్రోఛాన్సలర్ } మకాం : విశాఖపట్టణము ౪-౭-'౪౦,

......ఈపొత్తమును సాంతముగాఁ జదివి ముద మొందితిని. ఇది సమంజసముగా రచింపఁబడినది. దీనిశైలి ప్రాంజలమును, మధురమును గనుక నిది యాంధ్రజనసమాదరము గాంచు నని నావిశ్వాసము.

డాక్టర్ చిలుకూరి నారాయణరావుగారు, ఎం.ఎ., పి. హెచ్.డి.

రాయలసీమ కళాశాల, అనంతపురము. ౧౬-౬-'౪౦

......తదేకదీక్షతో మీనాటకమును సంపూర్ణముగాఁ జదివినాను. ...... పోతనశ్రీనాథుల శీలములను దుదివరకును జక్కగాఁ బోషించినారు. ......నాకుఁ గావలసినది కళ; రసస్ఫోరక మైన కళ. ఆకళాసూచనలు మీనాటకములో మెండుకొని యున్నవి. ......చక్కని కల్పన, ఊహ, రసము, భావము మీసొమ్ములు.

కురుగంటి సీతారామయ్యగారు. ఎం. ఏ.,

నిజాం కళాశాల, (హైద్రాబాద్)

...... రసవద్ఘట్టములను గల్పించి, పాత్రలను సమంజసముగాఁ బోషించి పాత్రోచితభాషతో ఈ నాటకమును ఇంత రసవంతముగ నిర్వహించిన తమకు ధన్యవాదములు.

కవిభూషణ, ఆచార్య రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు,
ఆంధ్రశాఖాధ్యక్షులు, ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము.

......'హాలికుఁడు' అను నీనాటకమును బఠించి ఆనందించితిని. ... ఆంధ్రుల సంప్రదాయసభ్యతలను, ఆచారాభిరుచులను సమర్థనీయముగా సంధించినందులకుఁ గవి శ్లాఘనీయుఁడు. ఒకమహాకవిజీవితపరమార్థములను ఆంధ్రవాఙ్మయమందుఁ బ్రదర్శించిన ఈకవికి నాయభినందనములు. విశ్వవిద్యాలయ విద్యార్థుల కీనాటకమును బఠించు భాగ్యము గలుగుగాత మని యాశించుచున్నాను.

'కవిసమ్రాట్టు' శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు, ఎం. ఏ.,
ఉయ్యూరురాజావారి కళాశాల, బెజవాడ.

......రచన యింపుగ నున్నది....... ఈరూపకముచదివినవారికిఁ బోతన్నగారిని గురించిన సర్వకథానకములు కరతలామలక మగును. విశ్వవిద్యాలయమువారు దీనిని బాఠ్యగ్రంథముగా మన్నించినచో విద్యార్థుల కుపకారక మగును.

విద్వాన్ దర్భా వెంకటకృష్ణమూర్తిగారు, ఎం. ఏ.,
మదనపల్లి కళాశాల.

......ఈ నాటకమును సాంతముగఁ జదివితిని. మిక్కిలి బాగుగ నున్నది...

కవులచరిత్ర రూపకముగా విరచించుట కేనెఱింగినం
తవఱకు నీయదే మొదలు, తద్దయు మోదముఁ గూర్చె నాంధ్రస
త్కవులచరిత్ర లెల్ల నిటు తద్‌జ్ఞులు మెచ్చఁగ నాటకాలుగా
భువి వెలయన్ రచించి యిహమున్ బరమున్ గను! రంగసత్కవీ!

'విద్యావాచస్పతి' శిరోమణి. హెచ్. గుండేరావుగారు,
గద్వాల సంస్థాన న్యాయాధిపతి.

...... నాటకసంవిధానము పరమరమణీయముగ నున్నది. రస పూర్ణమైన మధురరచనతో ప్రధానమైన శాంతరసపరిపోషము మిక్కిలి చక్కగ కుదిరినది...ఈ నాటకము నెన్నిసారులు చదివినను తృప్తి తీఱుట లేదు...

శ్రీ శేషాద్రిరమణకవులు, శతావధానులు,
శ్రీమాన్ దూపాటి వెంకటరమణాచార్యులు గారు,
కరీమునగరము, ౮–౧౨–'౪౨.

...... మొదలుపెట్టి కడముట్టించువఱకుఁ దోఁచని తెలుఁగున మీ నాటక మున్నది. కుడియెడముగ పోతనశ్రీనాథులకు వ్రాసిన పద్యములు ఆ యా కవుల సొంతపద్యములవలె నున్నవి. నాటకము మంచి పాకమునఁ బడినది. ... చదివి ఆనందించితిని.

అంజలి

స్వాతంత్ర్యజీవను లయి సత్సంకల్పసిద్ధికై సర్వస్వ మర్పించు సాహసము గల సరసకవుల చరణసరసీజములకు భక్తితో ఈ కృతి నర్పించుచున్నాఁడ.

మనవి

అఖిలప్రపంచ విఖ్యాతిని బడసిన మహావ్యక్తులలో బమ్మెర పోతనామాత్యుఁ డొకఁడు. ఆతని మహోద్దేశము లాదర్శప్రాయములు. అనుకరణీయ మగునట్టి యాతని జీవితమే నన్నాకర్షించి ఈ నాటకమును వ్రాయించినది. ఆంధ్రదేశమున ఆబాలగోపాలము అనూచానముగ ఆ యుత్తమశ్లోకునిఁగూర్చి చెప్పికొని యానందించు ఆ యా యద్భుతకథలు, ఘట్టములే యొకింత మార్పుతో ఈ రూపకరూపమును పొందినవి. అవసర మనిపించిన పట్టుల నా యా కవీశ్వరుల పద్యములు కూడ వాడఁబడినవి. వానిని కొటేషన్ " " గుర్తులతో గమనింప నగును. ఔచిత్యమునకై ఆ యా కవుల శైలియే సాధ్యమైనంతవఱకు అనుకరింపఁబడినది. విద్యాసంస్కార యోగ్యతలను దృష్టియం దిడికొని ఆ యా పాత్రల కనుగుణ మగు భాష యుపయోగింపఁబడినది. ఈనాటకనిర్వహణము నందలి బాగోగుల నిర్ణయమును సరసులగు పాఠకులకే వదలెదను.

కృతజ్ఞత

సారస్వతాభిమానము వెల్లివిరియ ఈ నాటకమును వెలువడఁజేసిన శ్రీయుత చెన్న కేశవుల హనుమంతరావునాయుఁడు Retired Chief P. W. Inspector (N. S. R.) గారికిని, ఈరూపక రచనావ్యవసాయమునఁ జేదోడైన నా సుహృన్మండలము నకును గృతజ్ఞుఁడను.

కృతి ప్రకాశకులు

ఈ కృతిని బ్రకాశింపఁజేసినవారు శ్రీ చెన్నకేశవుల హనుమంతరావు నాయుఁడు (Retired Chief P. W. Inspector N. S. R.) గారు. వీరి స్వగ్రామము కృష్ణామండలములోని బందరు. తండ్రి భద్రాచలము నాయుఁడుగారు పోలీసు సర్కిల్ ఇన్స్పెక్టరుగా పనిచేసియు ప్రజల డెందములను జూఱఁగొనిన యుత్తములు. మహాదాత యని పేరెన్నిక గన్న ధన్యుఁడు. వీరి దాతృత్వమున కలరి ప్రజలు వీరిని బంగారు నాయుఁడుగా రనియే వ్యవహరించుచుండిరఁట. తల్లి రత్తమ్మగారు సతీమతల్లి; గొప్పభక్తురాలు. శ్రీ హనుమంతరావు నాయుఁడుగారికి బాల్యమునందే ఆంధ్రవాఙ్మయముపై నత్యంతమగు ప్రేమ గలిగినది. దానికి సుప్రసిద్ధులగు శతావధానులు శ్రీ చెళ్లపిళ్ల వెంకటశాస్త్రిగారి కడ ఉన్నతపాఠశాలలో తెలుఁగు చదువుటయే ప్రధానకారణము. నాయుఁడుగారు స్వయముగఁ జక్కని కవితఁ జెప్పఁగలవారు. ఉద్యోగమునందుండియు వీడు తీరిక గల్గినపుడెల్ల ఉత్తమశ్రేణికిఁ జెందిన యాంధ్రప్రబంధములను శ్రద్ధమై పఠించుచుందురు. 'హాలికుఁడు' అను నీనాటకమును హైదరాబాద్ నగరమున ౧౯౪౦ లో శ్రీకృష్ణదేవరాయల ఆంధ్రభాషానిలయపక్షమున జరిగిన 'పోతన సప్తాహము'లోఁ బ్రదర్శించుటకు మిత్రులు కోరఁగా వ్రాసితిని. ఇది రెడ్డి విద్యార్థి వసతిగృహములో (హైదరాబాద్ నగరమున) ప్రదర్శింపఁబడినపుడు చూచి శ్రీ నాయుఁడుగారు అంతవఱకు వారితోఁ బరిచయము ఎక్కువగా లేని నన్ను పిలిపించుకొని నాటక మంతయుఁ దిరిగి విని స్వయంప్రేరితులై ఈనాటకమును ముద్రింపించుటయేగాక ఈద్వితీయముద్రణమునకుఁ జేదోడై తమపాదస్వాతాభిమానమును వెల్లడించిరి.

ఓమ్

మున్నుడి

శ్రీకావ్యకన్యక 'నిమ్మనుజేశ్వరాధముల కిచ్చి యప్పడుపుఁగూడు భుజించుటకన్న సత్కవుల్ హాలికులైన నేమి!' యని తన జీవితనౌకను ప్రతికూలవాతమున నేటి కెదురుగ నడపి, గమ్యస్థానమును జేరగల్గిన సహజపాండితీమండితుఁడు, శ్రీరామభద్రభక్తాగ్రేసరుఁడు నగు పోతనమహాకవిచరిత్రను ఈనాఁడు, ఈసరసకావ్యకళాధురంధరుఁడును, మన్మిత్రుఁడు నగు 'శిరోమణి' చలమచర్ల రంగాచార్యులు "కావ్యేషు నాటకం రమ్యా" మని నాటకముగ రచించి యాంధ్రలోకమున కర్పించెను. నాటకము ప్రదర్శింపఁబడినపుడు స్వయముగఁ జూచియుఁ గవి యామూలాగ్రముగఁ జదివి వినిపింప వీనులలర వినియు నానందించితిని. పీఠిక వ్రాయుఁడని కోర మిత్రవాక్యము త్రోసివేయరాని దగుటను, నాటకమును జూడను. జదువను గల్గిన యానందానుభవప్రోద్బలము వల్లను అందుల కియ్యకొంటిని.

కవుల జీవితచరితలే మనభారతభూమిని దుర్లభములు. అందునను మన యాంధ్రభాషలో మృగ్యములు. తమ్ముగూర్చి చెప్పికొనుట కిచ్చగింపని సద్భావముగలవా రగుట యందులకు హేతువు కానోపు. అందుచేత మనయాంధ్రమున నాంధ్రకవుల జీవితగాథను దృశ్యకావ్యరూపమున వ్రాయుట కిదియే మొదటి యత్నమైనందుల కీగ్రంథకర్త కృషి నాంధ్రలోకము గుర్తింపక పోవదని తలంచెదను.

లోకము చూపోపమి యసహనములచే సజ్జనుల కొనరించు దుష్కృతముల ఫలములు, ఆ లోకముయొక్క హృదయపరివర్తన

పశ్చాత్తాపము లేయనిఘంటాపథముగ నీనాటకమునఁ గర్తనిర్వహించి యొసంగిన మహోత్తమసందేశము. ఈ నాటకము సహృదయ హృదయరంజకముగ, పాత్రోచితభాషావిశేషములతో, సరసశైలీ విలాససౌభాగ్యములతో సంపన్నమయి, తన ప్రయోజనమును వివిధ పాత్రలముఖమున వెల్లడించుచున్న దనుట యతిశయోక్తి కాదు.

నాటకారంభము సింగభూపాలుని సంగీతకవితాగోష్ఠులలో ఆనాటి యాంధ్రసంస్కృతిసంప్రదాయములను గన్నులకు గట్టినట్లు ప్రదర్శించుచు, కథానాయకుఁడగు పోతనమహాకవి జీవితలక్ష్యమునకు బీజావాపము సేయుచున్నది. పదపడిన కథాసంవిధానము, మహోన్నతమైన పోతనరసహృదయకుహరమునుండి నిసర్గధారావేగముతో రాజాస్థానప్రదేశములలో బ్రవహించుచువచ్చినమహనీయమధురకవితాస్రవంతి, భోగినీదండకమను సేతువుచే నడ్డగింపఁబడి, మహాభాగవతమార్గమునఁ బ్రవహించి, ఆంధ్రప్రజాహృదయసారక్షేత్రముల వెల్లివిరిసినట్లు నిరూపించుచున్నది. పోతన ప్రపూతసంకల్పము, శ్రీనాథుని నరాంకితప్రోత్సాహ మొకవంకను, సింగభూపాలుఁడును పేరావధానులను గల్పించిన యాపత్పరంపర లొకవంకను, చెదరఁదీయఁజూచినను చెదరక, శ్రీరామానుగ్రహము, చిదానందయోగి యుపదేశము తోడుగా, సానబెట్టఁబడిన వజ్రమువలెఁ బ్రకాశించి, ప్రత్యర్థుల హృదయతమఃపుంజమును బారదోలుటతోఁబాటు, యావదాంధ్ర హృదయసీమలలో విజ్ఞానచంద్రికల వెదఁజల్లినట్టు లాయాఘట్టములు రమణీయముగ, రసోచితముగఁ గూర్పఁబడినవి. నరనారాయణావలంబకులయి, పరస్పరవిరుద్ధము లగు శృంగారశాంతరసముల కాలవాల భూతులగు, శ్రీనాథపోతనల భిన్నప్రకృతులను నతిమనోహరముగ సమన్వయించి, యీ నాటకాదర్శమునఁ బ్రతిఫలింపఁజేసి ప్రేక్షక

లోకమున కందించిన కవి ధన్యుఁడు. ప్రఖ్యాతి కోటికెక్కిన సింగభూపాలుని పేరావధానుల హృదయపరిశుద్ధమైన ఘట్టములోఁ బాత్రపరిణామ చమత్కారము చక్కఁగఁ బోషింపఁబడి కథాంశమునకు వన్నెలు దిద్దుచున్నది.

నాటకరచనాసందర్భమునఁ గవి చూపిన శిల్పము లనల్పములు. భాషయం దౌచిత్యముతోఁబాటు, దేనుఁగునుడికారపుసొంపు పెంపెసలారుచున్నది. ఈ నాటకము దృశ్యకావ్యలక్షణముల కనన్యానాతిరిక్తముగ లక్ష్యమయి, యభిరూపపరిషత్ప్రశంసనీయముగ నున్నట్లు లోఁతునకు దిగి పరిశీలించినకొలఁదివి నాకుఁ దట్టినది. ఇందు "వికారహేతావపి విక్రియంతే యేషాం నచేతాంసి త ఏవ ధీరాః" అను కవికులచక్రవర్తి యగు కాళిదాసుని శ్రీసూక్తి కనురూపకముగఁ దన జీవితమును దిద్దుకొనుచు, నేఁటికి దాదాపారునూఱుల యేండ్లకిందట, భూపాలురు కీర్తిలోభమునఁ గలిమిచేఁ బలిమిచే, గవులను వందిమాగధులుగఁ జేసికొని వారి కృతికన్యకలను గుత్తకొనినట్లు స్వవశము చేసికొనుచుండిన యాకాలమునఁ, గవిపుంగవులును గాంచనలోభమున దమ దివ్యకవితామృతమును వీధికెక్కించి యెగఁజిమ్మి నమ్ముచేయుచుండిన యాకాలమునఁ, దాను దరిలేని దారిద్ర్యాంబుధిలోఁ దొప్పఁదోగుచుండియు రత్నహారములతో, నగ్రహారములతో దరియవచ్చు రారాజులఁ ద్రోసిరాజని కవిసార్వభౌముని యుపదేశములను గూడఁ గాదని యనేక కష్టపరంపరలకుఁ జిక్కియు, "బాలరసాలసాల నవపల్లవకోమల" మగు తన కవితను ధీరుఁడయి నరాంకితము సేయక, స్వాతంత్ర్యమునకయి తన జీవితసర్వస్వమును ధారవోసి కృతకృత్యుఁడయి యెల్లరకు నాదర్శప్రాయుఁ డనిపించుకొన్న పోతన 'కవి'వలెనే గాక, 'మహావీరుని'వలెఁ గూడ, మనకు అన్ని జీవితసంఘటనలయందును మార్గదర్శకుఁడుగా నిరూపింపఁబడినాఁడు.

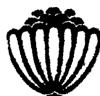
పోతనమహాకవిపవిత్రజీవితమును దత్సందేశమును జక్కఁగాఁ జిత్రించు నీ ' హాలికుఁడు ' అను నాటకరాజ మాంధ్రవాణిమేఖలా ఘంటికగా సంతరించిన యీ కవి ఆంధ్రలోకము గౌరవాదరములకుఁ బాత్రుఁడగుగాక యని యాశించుచు, నీ యుత్తమరూపకమునకు బహుప్రచారచిరస్థాయిత్వముల నభిలషించుచు నా యీ చిన్ని మున్నుడిని ముగించెదను.

ఇట్లు,

సుకవిజనవిధేయుఁడు,

'విద్వాన్' సరిపెల్ల విశ్వనాథశాస్త్రి, ఎం. ఏ.,

నిజాం కళాశాల ఆంధ్రశాఖాధ్యక్షుఁడు.

శ్రీ చెన్న కేశవుల హనుమంతరావు నాయుడు గారికి
సు వ ర్ణా క్ష త లు

కవితావాహిని నోలలాడు, రసవత్కావ్యామృతాస్వాదవై
భవముగ్ధుండగు, సద్విమర్శరచనాపారీణుఁడై మించు, సం
స్తవనీయోత్తమజీవితంబు నెరపున్, ధన్యాత్ముఁడీ చెన్నకే
శవవంశాబ్ధిసుధామరీచి బహుభాషాకోవిదుండై భువిన్.

పూతచరిత్రుఁడైన కవిపోతన జీవితదివ్యగాథ వా
క్చాతురియొప్ప హాలికుఁడు కమ్మఁగ వీనుల విందుసేయఁగా
నాతతమోదజాతపులకాంకితుఁడై హనుమంతరావు వి
ఖ్యాతిగ ముద్రిణవ్యయము కానుకవెట్టె జనంబు మెచ్చఁగన్.

పలుకువెలంది కర్ణయుగపర్వములై తనరారు కాకలీ
కలనినదంబులన్ రుచిరగానకళావిభవంబుఁ జూప, శ్రీ
లలన కటాక్షవీక్షణవిలాసవిభాసితలాస్యచాతురిం
జెలువుఁ దలిర్ప మోదమును జెందెడు మా హనుమంతరాయడున్

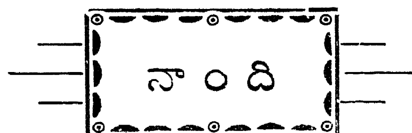
ఎమ్మెయి భాగవతంబును
బమ్మెర పోతన్న కవియు వాఙ్మయసౌధం
బిమ్ముగనుండెడు నవ్విధి
నిమ్మహితాత్ముండు నుండు నీకృతికతనన్.

తెలుఁగుతల్లి చలువతేఁట చూపులదండ
గ్రాలుగాక! యితని కంఠసీమ
తనరుగాక! సిరులు తామరతంపరై
మాధవుండు సతము మనుచుగాక!

గ్రంథకర్త

శ్రీ

హాలికుఁడు

శ్రీమహిళామతల్లి విలసిల్ల మెఱుంగు తెఱంగు, సజ్జన
స్తోమము సారసాళివలెఁ దోఁపఁగ దాపున, మానిబృందమున్
ప్రేమ మయూరపాళిక్రియ నృత్యము సల్ప, వృషాద్రిసానుభూ
సీమ వెలుంగ నిల్చి సుధఁ జిల్కు నవాంబుదమున్ భజించెదన్.

రాజసభావముం దొఱఁగి, రమ్యగుణప్రకరప్రసూనముల్
పూజలు సేసి, మంజుకృతిపుంజము నంజలు లొగ్గి, భక్తినీ
రాజనరాజిరోచుల విరాజిలు భక్తులఁ బ్రోచు కల్పభూ
మీజము దివ్యతేజ మది మీ కొనఁగూర్చుత! సర్వసంపదల్.

సూత్రధారుఁడు— (ప్రవేశించి పుష్పాంజలిఁ జల్లును.)

నటి— (మఱియొకవైపునుండి ప్రవేశించి నవ్వుచు) ఆర్యపుత్రుల యాధ్వర్యము అభిరూపపరిషదారాధనముతో నారంభ మగుచున్నది కాఁబోలు!

సూత్ర— కాదు, వీణాస్వానమును న్యూనము సేయు నలివేణి గానముతో!

నటి— మీవి పాము చెవులుసుమా! చెలువుదనరు శిశిరఋతువునకుఁ జిత్త మలరి యేదియో చిన్నిపాట పాడుకొనుచుంటిని. ఇంతకే యంత యెగతాళియా!

సూత్ర—జాళువా తాళికి అలరుటయు, ఎగతాళికి అలుగుటయును, అతివలకే చెల్లును!

నటి— ఔను! తమరు సూత్రధారులు గావున నీ సూత్రము గ్రహింపఁగల్గితిరి. దానికేమిగాని. నేఁడీపరిషత్తు పర్వదినపయోధివలె నతివేలమై యుండుట నానందసాధ్వసములు గలుగుచున్నవి.

సూత్ర— సత్యము. రాజాస్థానములవలె నాటకరంగములును జిరకాలానుభవము గలవానికిఁ గూడ ప్రతిక్షణము నూతనములై చూపట్టును. సదస్సు సహస్రాక్షమై పరీక్షించుచుండఁ బురాణనాటకములఁ బ్రదర్శించుటకే పుయిలోటము. అర్వాచీననాటకముల మాట వేఱ యడుగవలెనా?

నటి—(నవ్వుచు) నాటకరంగమును నట్టిల్లుగాఁ జేసికొన్న తమరును దటపటాయించుచుంటిరే!

సూత్ర— కాదు మఱి! రూపకము నూతనము. అనురూపాభినయముతో నభిరూపపరిషత్తు నానందింపఁజేయుట యనఁగ త్రిమిూఁది సాము గాదా!

నటి— రంగము చిత్రయవనికామంగళము; నటులు నాట్యకళాపటులు; ఇతివృత్తము తెలుగుకవి సువృత్తము; ఇఁక ప్రయోగము సుప్రయోగము కాకుండు టెట్లు?

సూత్ర—ఆమాట మనకెందులకు! కవివలె మనమును ప్రయోగనిర్వాహణమున బాగోగుల నిర్ణయమును సరసమగు ప్రేక్షకసమాజమునకే వదలివేయుదము. అదియే సరసము.

నటి— ఔనౌను! మీరు సరసములేగాఁ జేయునది! సరియే-కాని క్రొత్తనాటకమునకుఁ గ్రొత్తపేరే కుదిరినదండి! 'హాలికుఁడు'...!

సూత్ర— హాలికుఁడని యాశ్చర్యపడుచుంటివేల! ఆంధ్రకవిని హాలికుఁడని యనియా! సారస్వతక్షేత్రమున సంకర్షణుఁడై సరస

భాగవత కావ్యఫలమును బండించి సకలజనోపయోగమునకై సద్విని-యోగముచేసిన యాంధ్రకవి పోతన 'హాలికుఁ' డనఁబడుట కర్హుఁడు. కలమును బట్టినట్లు హలమును బట్టెనుగదా! సకలవిద్యాసనాథుఁడగు శ్రీనాథుని సంభోధనము సైతము 'హాలికుఁ'డనియే! కవిసార్వభౌముని పదము కవులు బట్టుటలోఁ గొత్త యేమి ?

నటి— 'హాలిక'పద మన్వర్థమై సహజకవికి సహజముగ నున్నది.

(ప్రేక్షకులలోఁ గరతాళములు.)

సూత్ర— (కరతాళములు విని) అదిగో! కరతాళములతోఁ బ్రేక్షకులు కర్తవ్య ముపదేశించుచున్నారు. వేళయైనది. త్వరపడుము. నీ నేర్పుకొలఁది భోగినిఁ గైఁజేసి సిద్ధపఱుపుము. సింగభూపాలు నాస్థాన శృంగారములను నేఁజూచెదను.

నటి— నాకు మంచిపనినే నియోగించితిరిలెండు! (నవ్వును.)

సూత్ర— (నవ్వుచు) ఎవరిసామర్థ్యమునకుఁ దగిన కార్యములు వారికి లభించుచుండును లెమ్ము! రమ్ము!

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

తెఱ వ్రాలును.

హాలికుఁడు

ప్రథమాంకము

రంగము:— రాచకొండదుర్గములోని రాజాస్థానము.

(ప్రభువు సర్వజ్ఞసింగభూపాలుఁడు సింహాసనాసీనుఁడై యుండును. భోగిని బంగారుచామరము గేలమెఱయ రాజుప్రక్కన నిలచియుండును. మంత్రి, ఆస్థానవిద్వాంసుఁడు, విదూషకుఁడు మున్నగువారు యథాస్థానములఁ గూరుచుండియుందురు. ఇరుగడల నిలచి వందిమాగధులు కైవారము సేయుచుందురు.)

౧-భట్టు —జయ ! వైరిగణతూలజంఝూసమీర !

౨-భట్టు — పరాకు !

౧- ,, — జయ ! భూరివైభవశక్రావతార!

౨- ,, — పరాకు !

౧- ,, — జయ ! భోగినీచిత్తసారసభృంగ !

౨- ,, — పరాకు !

౧- ,, — జయ ! శీతలాపాంగ! సర్వజ్ఞసింగ !

౨- ,, —పరాకు !

౧-౨— (ఏకస్వరమున) సర్వరక్షకుఁడు మాధవుఁడు నీ సత్కృతి సంతుష్టుఁడై శరచ్చంద్రచంద్రికావిసారంబుఁబోని కరుణాతరంగితాపాంగప్రసారమును శ్వేతచ్ఛత్రముఁజేయ శుభముల నీయ, ధర్మాసనమగు సింహాసన మలంకరింపు మో సాధురక్షా ! దుష్టశిక్షా ! త్రిలింగాధ్యక్షా ! బహుపరాకు !

(సభ్యులు జయజయధ్వనులు చేయుదురు.)

సింగభూపాలుఁడు —(మంత్రిని జూచి) రాజకీయములతోఁ దలకు విసువెత్తినపుడు నిజముగా సంగీతసాహిత్యములు రసాయనములు. (చామరము వీచు భోగినిఁ జూచి నవ్వుచు) కాదా ?

భోగిని— (క్రీఁగంటితోఁ జూచుచు) ఔనేమో! ఎవరికిఁ దెలియుదు మీగూఢభావము? చాలు లెండు. నేర్చుకొని పోయినారు. సంగీత సాహిత్యములు...... ఊఁ! (తల యూఁచును.)

మంత్రి— చిత్రము, చిత్తము. సంగీతమునను, సాహిత్యమునను గ్రంథరచనాధురంధరు లగు భూపురందరుల వాక్కులు వేదవాక్కులు.

ఆస్థానకవి— ఆ! ఆ! ప్రభువుగారి పలుకులు అక్షరలక్షలు... కాదు మఱి? "అనుభవరసికో విజానాతి." ప్రభూత్తంసుని సంగీత సాహిత్యాభిమానము జగత్ప్రసిద్ధము; కళాలతలకుఁ గల్పరసాలము.

(సభ వంకఁ జూచును.)

విదూషకుఁడు— కావుననే కవికోకిలమున కాశ్రయ మిచ్చిన దీరాజరసాలము. గొంతు వగరెక్కినదనుక అనుభవింపవచ్చును!

(ఆస్థానకవినిఁ జూచి ఱేనిఁ జూచును.)

సింగ— (చిఱునగవుతోఁ దలయూఁపును. సభ్యులు నవ్వుదురు)

మంత్రి— ప్రభువరేణ్యుని ధీశక్తి విచిత్రమైనది. దాని కిఱుగడలను పదును గలదు. (రాజునుఁ జూచును.)

ఆస్థానకవి— మంత్రులు సుమంత్రులు; మహీపాలుఁడు రామ భూపాలుఁడు. నిస్సంశయము. ఆ విరించి ఏర్చి కూర్చినాఁడు. ఆహా! (రాజును, మంత్రినిఁ జూచి సభవంక దర్పముతోఁ జూచును.)

విదూషకుఁడు— అహాహాహ! ఇఁక మిగిలిన తమరు వసిష్ఠులో, వాల్మీకులో యని సూచ్యార్థము కాఁబోలు! మఱి - నామాట?

సింగ— నీకు అక్కడకూడ ఇదియే స్థానము.

అందఱు— ప్రభువులు మిక్కిలి ఉచితజ్ఞులు. మిక్కిల్లి ఉచితజ్ఞులు.

విదూ— చిత్తము. కాశికిఁ బోయినను గావడిమోఁత తప్పదు, కాఁబోలు నాకు? తలవ్రాఁత! ఏమి చేయుదును?

(అందఱు నవ్వుదురు)

మంత్రి— (తనలో) సంగీతసాహిత్యగోష్ఠులను జరిపింపు మని కాఁబోలు రాజుగారి ప్రస్తావన శాసించుచున్నది. అబ్బ! మహీపాలుర

హృదయములు అగాధములు. కనుగలిగి మెల్లఁగవలయును. ఇఁక ఆలసింపరాదు. (గాయకునిఁ జూచి ప్రకాశముగా) గాయకుఁడు తన యనుచరులతోఁ ప్రభూత్తంసుని ముందు గానసభ చేసి తన విద్యాప్రౌఢిమ గౌరవము గల్గించుకొనునుగాక.

గాయకుఁడు—— ప్రభువులయాజ్ఞ మహాప్రసాదము. (తన యనుచరులతోఁగూడి సంగీతము పాడును. అందఱుహర్షనాదము సేయుదురు.)

సింగ—— (చామరము వీచు భోగినిఁ జూచుచు) గానము హృదయాకర్షకముగ నున్నది. (మెల్లఁగ) నీవలె. (కన్ను గీటును; భోగిని నవ్వును.)

మంత్రి—— సంగీతకళాకోవిదులగు ప్రభువరేణ్యుల మెప్పువడసి గాయకుఁడు ధన్యుఁడైనాఁడు.

ఆస్థానకవి—— కిన్నరగీతముఖరితమగు సుధర్మను దలపించుచున్న దీనాఁటి ప్రభూత్తంసుని కళామందిరము. ఆహా!

(కనుబొమ లెగుర వేయును.)

మంత్రి—— గాయకా! ఒకతూఁటి—ఏదీ? ఆ మన ఆస్థానమహాకవీశ్వరులు తాళబద్ధముగ రచించిన ఆ వసంతోత్సవవిలాసగీతమును ఆ నటీలాస్యమున మేళవించి వీనుల విందొనర్పుము.

(ప్రభువును జూచును.)

భోగిని—— (మెల్లఁగ) మంత్రీశ్వరులు మిక్కిలి సమయజ్ఞులు. రసికశేఖరులగు మనోహరుల వైభవము తనివిదీర విన నవకాశము గల్పించినారు. (నవ్వును.)

సింగ—— (మెల్లఁగ) అది నీ యపాంగముల శాసనఫలితము కాదు గద! (ఇద్దఱు నవ్వుదురు.)

గాయకుఁడు—— వసంతోత్సవవిలాసగీతమా? చిత్తము.

కల్యాణి——రూపకము.

మధుర మధురమిా...మధుమాసోత్సవంబు హృదయమునకు

అనుపల్లవి.

అధరీకృతవిబుధేశ్వర । పరిధితాధికమై భవంబు ॥మధుర॥

చరణములు.

౧. చూతకిసలయాతిశాత । సుందరతరతంత్రి మీటి
ఆతతముగ పికగాయకు । లాలాపింపంగ నెంతో ॥మధుర॥
౨. ఫుల్లకుసుమస్మేరరుచుల । మల్లికాదివల్లరులను
పల్లవోష్ఠు లెల్ల లాస్య । ముల్ల ముల్లసిల్ల నాడ ॥మధుర॥
౩. కమలదళరజంబు జల్లి । కమ్రమలయజంబు నలఁది
విమలసమీరకుమారుఁడు । వీవఁగ వీవనలఁబట్టి ॥మధుర॥
౪. అంగజారిపదసంగతి । మంగళాంతరంగుఁడైన
సింగరాడపాంగమాలిక। రంగురంగులకాంతులు మెఱయ॥మధుర॥

సింగ— ఈతని గాత్రమాధుర్యము విద్యకు మెఱుఁగు వెట్టుచున్నది. ఈగాయకునకు వేయినూట పదార్లతో "అభినవతుంబుర" బిరుదము నిచ్చుచున్నాము. (భోగినితో మెల్లఁగ) ఏమందువు?

భోగిని— (మెల్లఁగ) కళావంతుల యుల్లమునే కొల్లఁగొట్టు కళాభిజ్ఞులగువా రేమిచేసిన బాగుండదు ? (ఇద్దఱు నవ్వుదురు.)

మంత్రి— (పళ్లెరములో వేయినూటపదార్లఁ దీసికొని) ప్రభువరేణ్యునిది రసహృదయము. గాయకా ! నీ విఁక "అభినవ తుంబుర" బిరుదముతో వ్యవహరింపఁబడుదువు. ఇవిగో వీనినిఁ దీసికొనుము.

(ఇచ్చును.)

గాయ— ధన్యుఁడను. ధన్యుఁడను. ప్రభువుగారిముందు గానసభ చేయుటకు ఆ కిన్నరులకే గుండెదడ. సామాన్యుఁడను నా సంగతి చెప్పవలెనా ! బిడ్డలము వారి దయ. (రూప్యముల స్వీకరించి వంగి నమస్కరించును.)

సింగ— (భోగినిఁజూచి మెల్లఁగ) కిన్నరులమాట కేమిగాని యా కిన్నరీజనము మాత్రము మా భోగినిముందు నిలువనైనవేరమి పేరు నిలువఁబెట్టుకొనినది. (నవ్వును.)

భోగిని—— (క్రీఁగంటఁ జూచుచు మెల్లఁగ) మీ శ్లేషసౌభాగ్యము మాకు నూతనము కాదు లెండు. (చిఱునవ్వుతో తలయూఁచును.)

సింగ——(విదూషకునిఁ జూచి నవ్వుఁచు) ఏమయ్యా! సంగీతము నచ్చినదా? అట్లు పెంకెపెండ్లికొడుకువలె పెడమొగము పెట్టితి వేమి?

విదూ——మహాప్రభూ! ఏమి చెప్పుదును? సంగీతము పాములఁ గరఁగించు ననియు, ఎండిన మ్రాఁకులఁ జిగిర్పించుననియు విన్నప్పటినుండియు నేను సంగీతమునకు సాధ్యమైనంత దూరముననే తొలఁగి యుందును.

సింగ——(నవ్వి) ఏమది?

విదూ——ఏమో! ఏకాల మెట్లుండునో! ఇదిగో! ఇది మా అత్తగారు అలుకలోఁ బెట్టిన యపరంజియుంగరము. దీనిలోని పచ్చ పాములను చేరనీయదని, భద్రము పోగొట్టుకొనకు మని మా నాయనమ్మ చెవినిల్లు గట్టుకొని చెప్పుచుండెడిది. ఈ పాటలతో కొంపదీసి ఈ కొంచెము నీరుగారిపోయినచో నిఁక పాడుపాముల బాధ పడలేను. పాములనిన నాకు జనమేజయునకున్నంత కోపము. సర్పయాగము చేయలేదుకాని చిన్నతనములో వానపాములను కాలికొలఁది మట్టుచుండెడివాఁడను.

అందఱు—— (పకపక నవ్వుదురు.)

ఆస్థానకవి—— ఆ కట్టును అటు దాఁచుకొంటి వేల ?

విదూష—— బేలా ! ఏలయని కవులను ప్రశ్న వేయుము. ఈ కొంచెము తెలియనివాఁడవు కవి వెట్లగుదువు ? నేను కూడ బాల్యమున కవినే. నా కవికతకుఁ గారణ మీకట్టు. ఎట్లందువా ! నస్యము వేసి కూరుచుండినపుడు కవిత ఊటబుగ్గవలె బుగబుగ పొర్లుకొని వచ్చెడిది. ఆ నస్యము ఈ కట్టుతోఁ జేయఁబడినది కాఁబట్టి కవితకు కట్టు మూలము కాలేదా ! ఈగితికి ఈకట్టు చిగిర్చి పూఁత, పిందె, తొడుగ మొదలుపెట్టెనా నస్యమునకు నాస్తి కాదూ ?

(సభ్యులు విరగఁబడి నవ్వుదురు.)

సింగ——హాస్యము అన్య రసోద్విగ్నులకు ప్రతిక్రియ.

ఆస్థానకవి— (లేచి) చిత్తము, చిత్తము. "పిండఖర్జూరోద్వేజితస్య తింత్రిణ్యా మివాభిలాషః" అనెను మా బోంటి ఒక ఆస్థానకవి. ప్రభువుగారు సర్వజ్ఞులు!

విదూష— ఆ! ఏమీ! నీబోంటి ఆస్థానకవియా! ఆమాట అనినది, నాబోంటి విదూషకుఁడా? ఎంతగర్వమన్నా!

మంత్రి— ఇఁక ఆస్థానకవి కవితాచమత్కృతులు ప్రభుసన్మానపాత్రము లగుగాక. (ఆస్థానకవినిఁ జూచును.)

ఆస్థానకవి—(తనలో) అబ్బ! సభలో పద్యముచెప్పి చాల కాలమైనది. ఆ దిగ్దంతులచాటున కాలము బుచ్చుచుంటిని. నేఁడు వారెవ్వరును రాలేదు. అయినను క్రొత్తవారేరును లేరు. గ్రుడ్డిలో మెల్ల! (ప్రకాశముగా) మహాప్రసాదము. కవిత కేమి? కావలయు నంత! ఏమి సెలవు?

మంత్రి— ఓహో! నేఁడు తమరా! మంచిది. ప్రభువరేణ్యుని క్రోఁల జరిగిన ఇప్పటి సంగీతసభను వర్ణింపుఁడు.

ఆస్థానకవి— ఆ! లెక్క ఏమి! దివ్యముగా!

అతులితశేముషీకలితహావసమంచితదివ్యలాస్యసం
గతిఁ గమనీయమైన నృపు గాయకగాన మనూన, మప్సర
స్తతి కవమాన, మీ సచివసత్తముఁ డాగురుఁ గేరు, మా మహీ
పతి విభవంపుసొంపు తలవంపు నిలింపుల తేని కెయ్యెడన్.

(ఆశువుగా జదివి, గర్వముతో సభవంకఁ జూచును. సభలో హర్షము.)

విదూష— (మెల్లఁగా) నేనీ పద్యము నిదివఱ కెచ్చటనో వినినట్లు జ్ఞాపకము.

ఆస్థానకవి— (మెల్లఁగా) నీయిల్లు బంగారముగాను పరువుదీయకుము.

మంత్రి— మిక్కిలి మనోజ్ఞముగా నున్నది. "తలవంపు నిలింపుల తేనికి" తథ్యము. ముమ్మాటికి. (రాజును జూచును.)

సింగ — (నవ్వుచు) మన కవి మంచి ప్రతిభ గలవాఁడు. "కవికోకిల" బిరుదముతో నీ హారమును బహూకరించుచున్నాము.

మంత్రిచేతి కిచ్చును.)

విదూ — నీహారమా! ఎందులకు? చల్లఁదనముకై మాడున కట్టుకొనుటకా!

మంత్రి — (నవ్వి) నీహారము కాదయ్యా, హారము. (కవిని జూచి) కవీ! రాజశేఖరు లపరభోజులు. దీని నందుకొని రాజయశోబింబమును వాఙ్మయబద్ధ మొనర్చి కవిత్వసంపదను సార్థక మొనర్చుకొనుము.

ఆస్థానకవి — మహాప్రసాదము. ప్రభువరేణ్యుని కీర్తి తనివిదీర గానము చేయుటకు ఆదిశేషావతార మెత్తకపోయితినే యని కించబడు చుందును. (హారము తీసికొని కనుల కద్దుకొనును.)

విదూ — (మెల్లఁగా) ఈ యెత్తైన అవతారముతోనే మొత్తు కొనుము.

సేవకుఁడు - (నేలకంట వంగి నమస్కరించి) ఎవరో కవు లఁట! కళామందిరద్వారముకడ ఆజ్ఞకై వేచియున్నారు.

ఆస్థానకవి — (గుండె ఝల్లుమన బెదరిచూచుచు) కవులా? మంచిది.

సింగ — (మంత్రినిఁ జూచి జనాంతికముగా) కవు లఁట! మన ప్రధానాస్థానకవి శతఘంటము పేరుభట్టుగారు గ్రామమున లేరు కాఁబోలు!

మంత్రి — (మెల్లఁగా) చిత్తము. కాశీయాత్రకై ప్రభువుగారి యాజ్ఞఁగైకొని సకుటుంబముగఁ బ్రయాణమై మొన్న వెళ్లినారుగదా!

సింగ — ఔను; ఔను. మఱి, "రాజసభాభూషణ" బిరుదాంకితులు, పండితకవులు, వీరేశ్వరశాస్త్రిగారును నేఁడు సభ నలంకరింపమికిఁ గారణము?

మంత్రి — చిత్తము. బంధుగృహమున వివాహమున కాహూతులై ఓరుగంటికి వెళ్ళి రని తెలిసినది.

సింగ — (తలయూఁచి) చూతము. (సేవకునితో) ఓరీ! మంచి సమయమునకు వచ్చినారు. ఆ కవులను సభలోనికిఁ బ్రవేశపెట్టుము.

సేవకుఁడు — ప్రభువరేణ్యుల ఆజ్ఞ. (నిష్క్రమించును.)

మంత్రి — (మెల్లఁగ) సర్వకళాశోభితులగు నృపచంద్రుల మ్రోల ఏ కవిగణమైనను నక్షత్రగణమువలె వెలవెలఁ బోవలసినదే! నామమాత్రమునకీ వృద్ధకవి యున్నాఁడు. చాలును. (రాజును జూడ రాజు చిరునగవుతోఁ దల యూఁచును.)

భోగిని — (నవ్వుచు మెల్లఁగ) సర్వజ్ఞులు సభ దీర్చియుండ సాధ్వస మేల?

సింగ — (మెల్లఁగ) హృదయభాగిని భోగిని రసవాహినివై యపాంగతరంగములఁ బఱప సర్వజ్ఞునకు మాత్రము సాధ్వసము కాదా! (నవ్వును.)

భోగిని — పంచాస్యులు; ప్రసంగముల కరుదా?

(ఇద్దరు నవ్వుకొందురు.)

విదూ — వుండుపై పుడుక; ఇంతటితోఁజాలక ఈకవు లెక్కడినుండి దాపురమైనారు దేవుఁడా! కాదుగాని ఈమధ్య ఈ కవులపుట్ట పగిలినట్లున్నది. కర్మము

(శ్రీనాథపోతనులు ప్రవేశింప అందఱు నమస్కరింతురు)

శ్రీనాథుఁడు — (చేయి పైకెత్తి ఉచ్చైస్స్వరమున)

స్వస్తి! సమస్తవైరికులసాగరగర్వనిబర్హణక్రియా
శస్తచరిత్రశాలిఘటసంభవకీర్తికి, బాహుకోటివి
న్యస్తమహామహీసువహనాధికతోషితశేషచక్రికిన్,
ప్రస్తుతరాజరాజఘనవైభవశాలికి, రాజమౌళికిన్.

(అందఱు హర్షముఁ బొందుదురు.)

పోతన—

రాముఁడు. రావణప్రముఖరాక్షసపర్వతపక్షభేదసు
త్రాముఁడు, జానకీహృదయతామరసస్ఫుటనోత్థపద్మినీ
కాముఁడు. దేవమానిగణకాంక్షితనాముఁడు, రక్షితామర
స్తోముఁడు, రాజ! నీకు నిడుఁ దోరపుఁగల్మిలు సాధురక్షకై.
(సభలో హర్షధ్వనులు)

మంత్రి— కవివరులారా! ఈయాసనముల నాసీనులుగండు.

సింగ— మీనామధేయము లెవ్వి?

శ్రీనాథుఁడు— ప్రభూ! నేను "శ్రీనాథుఁడను"

భోగిని— (మెల్లఁగ) చక్కని పేరు.

సింగ— పేరుమాత్రమే కాదు! నోరుకూడ.(మెల్లఁగ నవును).

పోతన— నన్ను "పోతన" అందురు.

సింగ— మీ దేయూరు?

శ్రీనాథుఁడు— (లేచి) రాజకంఠీరవా! మావి వేర్వేరు గ్రామములు. అందు నాది,

"పరరాజపరదుర్గపరవైభవశ్రీలఁ
గొనకొని విడనాడు కొండవీడు
పరిపంధిరాజన్యబలముల బంధింప
గురువైన యురిత్రాడు కొండవీడు
చటులవిక్రమకళాసాహసంబొనరించు
కటిలారులకు జోడు కొండవీడు
ముగురు రాజులకును మోహంబుఁ బుట్టించుఁ
గొమరున మించిన కొండవీడు

చటులమత్తేభసామస్తసారవీర
భటనటానేకహాటకప్రకటగంధ

సింధురార్భటమోహనశ్రీలఁ దనరు
గూర్మి నమరావతికి నీడు కొండవీడు"

మంత్రి— (ఆశ్చర్యముతో) ఆ! ఏమీ? ఆ చెప్పరాని "కోమటి వేమన్న" పురమా, ఊరా కాపురము? (రాజువంకఁ జూచును. రాజు నవ్వును.)

సింగ— (పోతనఁ జూచి) మీ నివాసము?

పోతన— ప్రభూ!

కమ్మని వేదగానసుధ కర్ణపుటంబులఁ జిమ్మ నెమ్మి నా
కమ్మన భూసురాగ్రిణులఁ గన్నులపండువు సేయు పుణ్యులు
జమ్ముల భూసరాజి వృజినమ్ములఁ గ్రుమ్మెడు నిమ్మహీస్థలిన్
బమ్మెర నానివాసము, సువర్ణవిలాసము, శ్రీనివాసమున్.

మంత్రి— (తొందరతో) బమ్మెరయా? బమ్మెర! ప్రభువరేణ్యా! ఈకవి మన బమ్మెరవాఁడఁట!

ఆ-క— (మెల్లఁగా) బమ్మెరయో! గిమ్మెరయో! వీరి వాలకము చూడఁజూడ నాగళికపిత్థమువలె నున్నది. ఈనాఁటి ముప్పు దప్పినచో రేపు తప్పక సత్యనారాయణవ్రతము చేయుదును.

సింగ— మనబమ్మెరవాసియా! ఇంతపెద్దజనుండియు మన కవితాగోష్ఠుల కెన్నడును వచ్చినట్లు లేదే!

ఆ-క— [తలను అడ్డముగా నూఁచుచు] లేదు. ప్రభూ! లేదు. నేను గూడ ఈ బాలకవి నెప్పుడును జూడలేదు. [హా హా హా, నవ్వును.]

శ్రీనాథుఁడు— "నరత్నమన్విష్యతి మృగ్యతే హి తత్" అదియును గాక, ఈతనికి మోమోటము మెండు. అందుచే నంత తొందరగ రాజసభలకుఁ బరువులెత్తు స్వభావ మలవడలేదు. నాబలవంతముచే నిప్పుడైన నిటు ప్రభుకవితాగోష్ఠులఁ బాల్గొనుచున్నాఁడు. పాండిత్య, కవిత్వసంపదలకుఁ దగినంత గర్వసంపదయే మాబావగారికి నుండి

యున్నచో ఈవఱ కెన్నఁడో శ్రీసింగభూపాలు మన్నన లందియుండెడి వాఁడు. [పోతనఁ జూచి నవ్వును. పోతన వినమ్రుండగును.]

విదూ——ఆ సంపదను సుంతయొకరు గ్రాహ్యముగా వలవరించుకొనిరి లెండు. [అని ఆస్థానకవివంకఁ జూచును. ఆస్థానకవి ఊరకుండు మని సైగఁ జేయును.]

సింగ—— రత్న మెప్పుడో యొకప్పుడు గుర్తింపఁబడక పోదు. మొగలిపూవు దాఁచిన దాఁగునది కాదుగదా! [భోగినిఁ జూచి మెల్లఁగా] సత్యమా?

భోగిని——సర్వజ్ఞుల వాక్కునుండి యసత్య మెట్లుఁ వెల్వడును?[భ్రూవిక్షేపము]

ఆ-క——ప్రభువుగారి పలుకులు రత్నపుఁ దళుకులు. ఆహా! వారి మాటలలో నెంతయో భావ మిమిడియుండును. సత్యమే! రత్నములో, తాలో ఒఱసి యెత్తుకట్టినఁగాని సరకు బయటపడదు. మాటల కేమి కోటలు దాఁటును. [సభవైపు గర్వముతోఁ జూచును.]

విదూ——రత్నపరీక్షులలో నారితేరిన తమరుండ వెల దెలియుట కెంతసేపో పట్ట దనుకొందును!

రాజు——[మంత్రివైపు కనుసన్న సేయును]

మంత్రి——ఆస్థానకవీ! వీరి కవితాశక్తి నొకింత పరీక్షింపుము.

ఆ-క——[మెల్లఁగా] బెల్లముకొట్టిన ఱాయివలె మూఁగనోముపట్టి కూరుచుండిన తేఁ డేమనుకొనునోయని భేషజముగా ఏమేమో నోరు జారితిని. కొంపదీసి కథ అడ్డము తిరుగదుగదా! [బిగ్గరగా] చిత్తము. [కవులనుజూచి] ఓబాలకవులారా! మిమ్ములనే! చూడుఁడు! నేనిచ్చు విషయమునుగూర్చి ఒకపద్యము చెప్పిప్రభువుగారిమెప్పునకుఁబాత్రులుగండు. రాజాస్థానము సుమా! రట్టు తెచ్చుకొనకుఁడు. జాగ్రత్త!

శ్రీనాథుఁడు——[కండ్లుఱిమిచూచుచు]ఏమీ! మాకా హెచ్చరికలు! అనవేమభూపాలకాస్థానకవులకు వాకట్టుగట్టిన వాగ్విభూతి

రాజాధిరాజు శ్రీరాయల కవిగోష్ఠి మంత్రబద్ధము సేయు మహితశక్తి
దక్షిణాధీశు విద్యాధికారికి శృంగభంగంబు జేయు నపారయుక్తి
మామిడిసింగన మంత్రిశేఖరు నిల్పి మెప్పులు గొన్నట్టి మేటిపటిమ

ప్రబలసర్వజ్ఞసింగభూపాలచంద్ర
రసికకవితాసభాస్థలి రాణ మెఱసి
రత్నహారము లందునో! రట్టు వడునొ!
బడుగుకవి! చూతు మిప్పుడే గడియలోన.

పోతన— (మెల్లఁగ వారించి) తొందరపడకుము. ఆత్మప్రశంస ఆత్మహత్యవంటిది సుమా! కవితాపాటవమును గార్యరూపమునఁ జూపినఁ జాలును. మాటలేల మనకు?

శ్రీనాధుఁడు—అనునయము నల్పజ్ఞతనుగా నన్వయించు నన్యాయ కాలమున నాత్మగోపన మనర్థదాయకము.

ఆ-క— (తనలో) అమ్మయ్యో! గొఱ్ఱెపిల్ల యనుకొని కొదమ సింగమును దాఁకితినే! కానిమ్ము! ఱోటఁదలనిడి ఱోఁకటిపోటునకు వెనుదీయ నేల? పైన దైవ మున్నాఁడు. (బింకముగా) ఆఁ! ఆఁ! 'బడుగుకవి!' ఔరా! ఆస్థాన మనియైనఁ జూడక అంత మాటయే! "పిల్లకాకి కేమి తెలియునురా! ఉండేలు దెబ్బ"యని దుడుకుతనము! ఇదిగో, యిప్పుడే వదలించెద. కొంచె మాఁగుడు. (ఆలోచించును.)

పోతన— వృద్ధులు, గుణసమృద్ధులు. వాత్సల్యబద్ధులై మా నేర్చిన విద్యలఁ బరీక్షించి ప్రభువునకు మాకొలఁది నివేదింపుఁడు. సిద్ధముగా నున్నారము.

ఆ-క— (తనలో) ఆఁ! బాగుగాఁ దోఁచినది. దుష్కరప్రాస మిచ్చి దుష్కీర్తిపాలు జేసెదను (ప్రకాశముగా) సిద్ధముగ నున్నారా? ఓ బాలకవులారా! ఇటుచూడుఁడు. 'క్ష' ప్రాసముతో చంపకమాలను గూర్చి రాజమౌళి కంఠహారముగాఁ జేసి యానందింపఁ జేయుఁడు. చూతము పలుకులపస. ఎహే! హే! (బింకముగా సభవంక జూచును.)

పోతన— (చిఱునవ్వుతో) ఏమీ! చంపకమాలయా? 'క్ష' ప్రాసమా? బాగుగానున్న దీ ఛందోవిజ్ఞానము!

విన్నావా కలనైన నిట్టికవితల్ విద్వత్సభావేదులం
గన్నావా! ఏకసక్కెమా? కవులతోఁ గయ్యాలమా? కొంపలో

శ్రీనాథుఁడు— (అందుకొని)

తిన్నావా? మఱి నల్లమందు; తెలకుం దిమ్మెక్కెనా? కాదు లే
దన్నావా? సరి చూడు 'శాస్త్రి' యగు నో ఆస్థానవిద్వాంసుఁడా!

సింగ— (చిఱునవ్వుతో మెల్లఁగ) సరియగు సంబోధనము! వినోదముగ నున్నది. మఱికొంత సాఁగనిచ్చెదను.

విదూ— "ప్రథమకబళే మక్షికాపాతః" కథ రక్తి గట్టినట్లే. నేఁ డెవ్వరిముఖము చూచితివయ్యా! లేవఁగనే. (ఆస్థానకవిని జూచి నవ్వును.)

ఆ-క— (నాలుక కఱచుకొని తనలో)అయ్యో గ్రహచారమా! దురాగ్రహము దూరాలోచనఁ జేయనీయదు. పరువుపోకుండఁగ దీనినే సమర్థింపఁ బాటుపడెదను. (బిగ్గరగా బింకముతో) ఆఁ! ఏమి! ఆ ప్రల్లదనము! ఏదియో తొందఱలో నోరుజారి ఉత్పలమాల యనుటకుఁ జంపకమాల యంటిని కాఁబోలు! ఏదేనొకమాల! జపమాల! పెద్దవాఁడను. "గ్రుడ్డువచ్చి పిల్లను వెక్కిఱించినదఁట" దీనికే యింత అర్భాటమా? "శాస్త్రి" పోరా! నాకే? సరియేకానిండు. ఆఁ! ఆఁ! అయుత్పలమాలయే చెప్పుఁడు.

విదూ— పెద్దతనము పెన్నిధానమై రక్షించినది తమకిని! ఒక్కొక్కప్పుడు వికారములుకూడ సహకారము లగునుగదా!

(అందరు నవ్వుదురు)

పోతన — ఇదిగో చెప్పుచున్నాము. అవధరింపుఁడు.

రక్షణ రామభూవిభుఁడు, రాజసకీర్తికి రాజరాజు, సం
శిక్షణ దండధారి, సిరి శ్రీశుఁడు, బుద్ధి గురుండు, దాతృతా

శ్రీనాథుఁడు— (అందుకొని)

లక్షణమందుఁ గర్ణుఁడు, విలాసములం గుసుమాయుధుండు, నో

ప్రత్యక్షణ తేజ! నీకు సములా! ముదితాంగన! రావుసింగనా!

(అందరు హర్షనాదములు సేయుదురు.)

సింగ— (మెల్లఁగ భోగినితో నవ్వుచు) ముదితాంగన యఁట! చూచితివా! వ్వరి యాగడము.

భోగిని— (మెల్లఁగ చిఱునవ్వుతో ఉన్నమాటయనిన ఉలుకెందులకు? (ఇద్దరు నవ్వికొందురు)

సింగ— (బిగ్గరగా) భళి! ఆశువులో వీ రందె వేసినవారు!

మంత్రి— భూపాలశేఖరుని మెప్పువడసిన కవియుగ్మము ధన్యము.

విదూ— "పిట్టకొంచెము కూఁత ఘన"మనినట్లు బాగుగనున్నది.

ఆ-క— (తనలో) అబ్బా! ఆ సరస్వతి వీరి వశవర్తిని యైనట్లున్న దే! ఆశువు వ్వరి నడ్డదు. (ఆలోచించి) ఊఁ! సరియే సమస్యనిచ్చి సాఁగఁదీసెదను. (ప్రకాశముగ) ఏదో! ఉన్నది; ఉండవలసినట్లు! ఆ ఆశువు నటుంచుఁడు. ఇదిగో! ఈసమస్యను చక్కగా పూరింపుఁడు. "కుక్కవో, నక్కవో, పులివో, కోతివో, పిల్లివో, బూతపిల్లివో"

పోతన— (ఎగతాళిగ)సమస్యయు సరసముగనే యున్నది. చిత్తగింపుఁడు.

"తక్కక రావుసింగవసుధావరుఁ డర్థుల కర్థమీయ నే
దిక్కును లేని కర్ణుని, దధీచిని, ఖేచరు వేల్పుచెట్టుఁ బెం

శ్రీనాథుఁడు— (అందుకొని)

పెక్కిన కామధేనువు, శిబీంద్రుని వేఁడఁగ నేల? యాచకా!
కుక్కవో? నక్కవో? పులివో? కోతివో? పిల్లివో? బూతపిల్లివో?

అందరు—మిక్కిలి బాగుగా నున్నది! మిక్కిలి బాగుగానున్నది!

సింగ— (కనుబొమ లెగురవేయుచు) వీరి సమయస్ఫూర్తి చాకచక్యములు శ్లాఘ్యములు.

మంత్రి—(ప్రభువులకీర్తి పద్యమున యథార్థముగఁ బ్రతిఫలించినది.

ఆ-క— (మెల్లఁగ) ఊఁహు! (పెదవివిఱచి) లాభములేదు. ఏది యిచ్చినను పిలకపిలాయమానము. అయినను ఒకొక్కనినే పట్టి చూచెదను. (బిగ్గరగా) ఇదిగో! నిన్నే! నీ పేరేమి? శ్రీనాధుఁడా! ఇది నీవంతు! "కుక్క సామజ మగుచే" ఇహిహి! (నవ్వుచు) ఈ సమస్యను పూరింపుము. తొందఱగ కానిమ్ము.

శ్రీనాధుఁడు— (నవ్వుచు) ఓహో! సమస్యలు గావు స్వర్ణశకలములు! ఇదిగో! పూరించుచున్నాను.

"సర్వజ్ఞనామధేయము
శర్వునకే, రావుసింగజనపాలునకే
యుర్విం జెల్లును; నితరుఁడు
సర్వజ్ఞుం డగుట కుక్క సామజ మగుచే."

సింగ— అనుపమానము. ఆహా! (సభలోఁ గరతాళములు.)

ఆ-క— (తనలో) ఈతనికి దత్తపది నిచ్చి చూచెదను. (పోతన నుద్దేశించి) ఇది నీపని. "భూషణములు", "భాషణములు", "మోషణములు", "తోషణములు" ఈపదములను వరుస దప్పనీయక కందములో వీని కర్ణముల కందముగఁ బొందుపఱచి యానందింపఁజేయుము.

పోతన— చిత్తము. (ఒక్కగుటక్కలో)

భూషణములు శ్రుతులకు నీ
భాషణములు,చూపు లాత్మభవుతూపులు హృ
న్మోషణములు, చరితలు సం
తోషణములు కామినులకు దోర్బల! సింగా!

విదూ— "మౌనం సర్వత్ర భూషణమ్" ఈయురవడిలో నీమంత్రమే [illegible]గు సిద్ధి నిచ్చునది. (ఆస్థానకవినిఁ జూచుచు) పాపము! ఈతఁ

డీ యడకత్తెరలోఁ బోఁకచెక్క యగుచున్నట్లున్నాఁడు. అయినను "చేసికొనినవారికి చేసికొనినంత మహాదేవ!" అనుభవింపవలసినదే!

సింగ — (తనలో) చూడఁజూడ నీరి ప్రతిభముందు మా వృద్ధకవి "దివిటీముందు దీప" మగుచున్నట్లున్నాఁడు. ఈ బాలకవులతో నేనే స్వయముగ నే శాస్త్రార్థములకో దిగుటయు న్యాయ్యముగఁ గన్పింపదు. వీరిలో మహాకవులును, బండితులును గాఁదగు లక్షణములు స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నవి. ప్రశంసావాక్యములఁ బ్రోత్సహించుచు పరీక్షల నాపించెదను. (బిగ్గరగా) వీరు బాలురయ్యు సమర్థులగు కవు లనుటకు సందియము లేదు. మల్లికాపరిమళమువలె వీరి కవితాసౌరభము మాహృదయమున కానందము గల్గించినది. కాన, రసప్రతిపక్షములగు పరీక్షల నాపించి సరసకవితామకరందము నాస్వాదింప నున్నారము.

ఆ-క — (మెల్లఁగా) బ్రతుకు జీవుఁడా! ఈ గడుగ్గాయలు శాస్త్ర వాదముల కెక్కడ దిగుదురో యని గుండెలు దడ దడ లాడుచున్నవి. (బింకముగా) బాలకవులారా! ఏదో "స్థాలీపులాకన్యాయము" గా మీమీ శక్తులం బరీక్షించితిని. "పిచ్చుకపై బ్రహ్మాస్త్రమా" యని యేదో పైపైనఁ బోనిచ్చితిని. దాని కేమిగాని ఇదిగో! ఇటు చూడుఁడు! మా ప్రభువరేణ్యుని హృదయమా రసభాజనము. ఇఁక రసకవిత్వముఁ జెప్పి యీ భూలోకదేవేంద్రు నానందింపఁ జేయుఁడు. భయపడకుఁడుమమా! వెన్నంటి నేనుంటినిగా! (అని గర్వముతోఁ జూచును.)

విదూ — "చింత చచ్చినను బులుపు చావలే"దని చూడు! "చావుదప్పి కన్ను లొట్టబోయినంత"పని యైనదిగదా! ఇప్పటికైనను ఆడంబరములు మానునా! ఉఁహుఁ! అమ్మ పెట్టేవి నాలుగు పెట్టవద్దూ?

సింగ — (మంత్రినిఁ జూచి కనుసన్న సేయును.)

మంత్రి — (శ్రీనాథునితో) ప్రభుచంద్రుని కీర్తిని మీరొక్కరే వర్ణింపుఁడు.

శ్రీనాథుఁడు—— చిత్తము! మహానందము. కవుల కింతకన్నఁ గావలయున దేమున్నది ? (కను లఱనిఱుసము మోడ్చి) అవధరింపుఁడు.

లాటీమానసరాజహంస, కుకరీలాలాటికాభూష, క
ర్ణాటీగాన సుధాస్రవంతి, కుహళీనారీమతల్లీలస
త్పాటీరాంకము, చోళసుందరదనాధమ్మిల్ల సౌగంధినై
కోటీరోజ్జ్వల ! నీదుకీర్తి యెసఁగుఁ గోదండపాణ్మాతురా !

భోగిని—— (నవ్వుచు మెల్లఁగ రాజును జూచి) ఓహో ! ఈ పద్యములో రసిక శేఖరులగు రాజుగారి రహస్యము రచ్చ కెక్కినది లెండు! దక్షిణనాయకులగు వారికి దాక్షిణ్యమునకుఁ గొదువ యుండదుగదా!

సింగ—— (మెల్లఁగ) కొంచె మోపికపట్టినచో నాయికాస్వరూపము మాత్రము నడువీథి కెక్కకుండునా ? చూతము !

(ఇద్దరు ముసిముసి నగవులు నవ్వుకొందురు.)

విదూ—— కవితను గాలకూటవిషముగ భావించు నాకే ఈ పద్యము పనసపండును దోపించినది. కావున, ఇది తప్పక రసకవితయే యని సిద్ధాంతము ! తప్పదు !

సింగ—— (నవ్వుచు) విదూషకుల రాద్ధాంతము విద్వాంసుల కొక ప్రశంసాపత్రము! (మంత్రినిజూచి, భోగినిని, బోతనను జూపులఁ జూపును.)

మంత్రి—— [పోతనఁజూచి] కవీ! అదిగో! [భోగినిం జూపి] అటు చూడుము. ఆ సురఁటికైఁబూని పరిభువ రేణ్యునిపక్క మెరయుచున్న కాంతయే రాజహృదయము నాకర్షించిన భోగిని. నీనేర్పు మెఱయ నీమెను వర్ణించి రాజప్రసాదమునకుఁ బాత్రము గమ్ము.

సింగ—— [భోగినిఁజూచి] మంత్రి మంచి యవకాశమును జేకూర్చెను. ఔనా! (నవ్వును.)

భోగిని—— (చురచురఁజూచుచు) తమ గడుసుచూడ్కులు గలుగఁ జేసిన వనరాదూ! చాలు లెండు! నేర్చుకొన్నారు!

పోతన—[ఒడలు జలదరింపఁ దనలో] అయ్యో! కర్మమా! వర కవిత్వమునకు వారకాంతావర్ణనమా ఫలము? (ఆలోచించి తలయూఁచి) ఔను, కాదనినఁ గష్టముగ నుండునేమో! ఒక్క పద్యముతో నేదో మ్రొక్కు దీర్చికొనెదను. [ప్రకాశముగ] చిత్తము. సచివశేఖరుల యాజ్ఞ.

వాణి మరందధార, ఘనవారుణి శాతకటాక్షపాళి, సం
ప్రీణన మాననంబు, విధుబింబము గండము, శ్రీకృతుల్ శ్రుతుల్,
వేణి మిళిందపంక్తి, యలివేణికిఁ గాముని రాణియేమి యిం
ద్రాణియు సాటిరాదు, సురతాణిని మించిన రావుసింగనా!

అందరు—[హర్షధ్వనులు సేయుదురు.]

సింగ—[భోగినిఁజూచి మెల్లగ] ఔరా! భోగినీసౌందర్యాభోగము! రతికి మది చెడినది. శచి రుచి గోల్పోయినది! [నవ్వును]

భోగిని— చాలు లెండు నేర్చుకొనిపోవుదురు.

సింగ — మహానందము! ఈ జంటకవులను మణిహారయుగళముతో బహూకరించుచున్నాము.

మంత్రి— [హారము లందుకొని] కవీశ్వరులారా! మహేన్ద్రప్రసాదముఁబోని మా రాజేన్ద్రు ననుగ్రహాసాదితము దీనిఁ గొనుఁడు.

శ్రీనాధ, పోతనలు—మహాప్రసాదము, మహాప్రసాదము. (హారము లందుకొని ధన్యవాదము చేయుదురు)

సింగ—ముత్తెముల కోవవలె సుందరమై రసబంధురమగు నీకవుల కవితకు మాహృదయము త్తరంగితమైనది. ఈచివరపద్యము మా భోగినికి హృద్యమగు నొక మణి. (భోగినివంక నవ్వుచుఁ జూచును. [భోగిని కునియుచుఁ దలద్రిప్పికొనును] ఏమది! ఒక మణియేనాయనియా? కవితామణిఖని మన పెరటిలోనిదే లెమ్ము; మణిహారము చేయింతుములే!

అ-క—— ఓ! ఒక పద్య మేమి లెక్క! పద్యశతంబులకుఁ గాదు ప్రబంధశతంబులకు నీమె తగినది గదా! పెద్దవాఁడననియాలోచించుచుంటి నిగాని, లేకున్నచో నీపాటికి ఒక ప్రబంధమునే గ్రథించియుండనా?

విదూ——కవులలోఁ దమరు కవులలో జాంబవంతునకే ఉద్ది! వానికి కాలిలో పోటు! మీకు కావ్యములో లోటు!

మంత్రి—— ప్రభూ! నిజము. సురేంద్రుఁబోని నరేంద్రుఁడు నాకర్షించిన నారీలలామ కామాత్రము మణిహారము లేకుండుట పాడిగాదు. (ఆలోచించి మెల్లఁగ) జేని హృదయమును గ్రహించితిని (ప్రకాశముగ) కవిచంద్రులారా! మీకవిత భోగినీవనితవలె ప్రభువు డెందమును చూఱఁగొనినది; ఇంకేమి కావలయును?

శ్రీనాథుఁడు — ధన్యుల మైతిమి. ఇంకేమి కావలయును? అనేక రాజాస్థానములఁ గవితారీతుల రంజిల్లఁజేసినను సర్వజ్ఞుల సంతసిల్లఁజేసి కాని మా కాత్మప్రత్యయము గలుగలేదు. నేఁటికి కృతకృత్యుల మైతిమి.

సింగ—— మీప్రతిభయే మీ కెల్లకాలములం దెల్లయెడలను గౌరవముఁ జేకూర్పగలదు. మీయనవతరసన్నిధి మాకానందముఁ గూర్చును.

శ్రీనాథుఁడు—— చిత్తము. చిత్తము. "విద్వానేవ విజానాతి విద్వత్జన పరిశ్రమ"మ్మనుమాట ప్రత్యక్షరసత్య మైనది. భోజాస్థానము మించు నీ రాజాస్థానము పుణ్యముల చేఁగాని పొందరానిది. ఎల్లప్పుడిందు రంజిల్లుట కొల్లనివా రెవరు? కాని, నేను దూరమం దుండువాఁడను. అయినను, ప్రభుచిత్తమునకు వచ్చినపుడు కాకిచేఁ బిలువనంపిన వచ్చి వ్రాలుదును. ఇఁక, మా బావయో మీ పంజరపు చిలుక కోరినపుడు కోరిన పలుకులు పలికించుకొనవచ్చును. (పోతనఁజూచి నవ్వును.)

మంత్రి—— మీ బావగా రేదియో ఆలోచించుచున్నట్లున్నారు!?

శ్రీనాథుఁడు—— (నవ్వుచు) అతఁడు ఆవులించిన ప్రేవులు లెక్క పెట్టువాఁడు, మీ రీయఁబోవు విషయమును పసిపట్టి "యెట్లుపక్రమించుటా" యని తలపోయుచున్నాఁడు.

మంత్రి — సత్యము.నిండుకుండ తొణఁకదుగదా! (పోతనఁజూచి) పోతనకవీ! ప్రజ్ఞావంతుఁడవగు నీవు మా పాలితులలోనుండియు నింతదనుక ప్రభుదృష్టికి రాకుంటివి. నేఁటికి లక్ష్మీసనాథుఁ డగు భూనాథుని కటాక్షము నీపైఁ బ్రసరించినది. నీ పంట పండినది. చూడుము! నీ మధురకవిత్వమును మెచ్చించి నానినీమణి యగు భోగిని కొక పద్యమణిహారమును సంతరింపుము. రాజానుగ్రహమున దారిద్ర్యసముద్రమును తరింపుము!

అంనఱు— చక్కని యూహ! మంచిపని మంచిపని.

సింగ — ఇది మా యభీష్టము.

పోతన — (పిడుగుపడిన ట్లయి మెల్లఁగ) భోగినియా! ఒక గ్రంథమా! పూతకవితా! నీవు భోగినిపాలఁ బడెదవా! పోతనా! రాజుల పజ్జఁ జేరినప్పుడే రాజమార్గమును దప్పితివి. దీనికి వెనుదీయుదువా? రసనమా! నీరాక్షసకృత్యముల కిది తుది. దారిద్ర్యమా! నీ పై శాచిక నృత్యమున కంతిమ దృశ్య మిది. అయ్యో! భోగినిపైఁ గవిత్వము సెప్పక తప్పదా! ఎటు తప్పించుకొనఁ గలుగుదును? రాజవాంఛితమును గాదనఁగల శక్తి లేదుగా! కట్టా! (ప్రకాశముగా) చిత్తము. మంత్రులయాజ్ఞ మన్నింపక తప్పునా!

శ్రీనాథుఁడు—బావగారు ప్రబంధమునకు పతిక మల్లిన ట్లున్నారే!

సింగ— (సంతసముతో) ఇదిగో! ఈ చందన మలఁదికొనుఁడు. ఈ కర్పూరతాంబూలమును స్వీకరింపుఁడు.

పోతన— (వడఁకుఁజేతులతో నందికొనుచు) యత్నింతును. ఈ బహూకృతికి నా గుణసంపద కాదు కారణము...

సింగ—పాపము!అమాయకుఁడు. తన బలమును దా నెఱుంగఁడు. ఈతని నడవడి కవుల కొఱవడి.

శ్రీనాథుఁడు—ప్రభుకల్పతరువు చల్లని ఛాయాప్రసారము మాపైఁ బడినది. మేము ధన్యులము. సర్వజ్ఞులు, అచిరకాలముననే గ్రంథము నవలోకించి యానందింపఁగలరు.

మంత్రి— సత్యము. సర్వజ్ఞులు సంకల్పసిద్ధులు. ఓ కవులారా! మీ కవితారీతులకు నృపాలశేఖరుని హృదయ మానందమున నోలలాడినది. ఇప్పటినుండి శ్రీవారి యాస్థానమున జరుగు నాయా యుత్సవములకు తమకై శ్రీముఖ మంపుచుండెదము. తప్పక గోష్ఠులలోఁ బాల్గొనుచుఁ బారితోషికము లందుచుండుఁడు.

శ్రీనాథుఁడు— ఘనపుణ్యముఁ జేసిన కవులకుఁగాని యిట్టిగౌరవము గలుగదు. మహామంత్రుల యాజ్ఞ వహాళి ధరింతుము.

[తెరలో]

అస్తగిరిఁ జేరె నదిగొ గభస్తిమాలి
నీదు ధాటికి సోలుట సేదఁ దీర;
కవులు నీ కీర్తి బాడిరి చవులు దనర
నంగనామంగళాపాంగరంగ! సింగ!

సింగ— ఓహో! అప్పుడే సాయంకాల మైనదా! నేఁటి సంగీత కవితాగోష్ఠులు మిక్కిలి హృదయంగమముగ నుండుటచే పొద్దు తెలియనే లేదు. నేఁటి కిఁక సభ చాలింతుము.

విదూ— అప్పుడే నఁట! అమ్మయ్య! ఆ సూర్యభగవానుని కడుపు చల్లగాను! గుఱ్ఱములను తొందఱగఁ బరువెత్తించెను. ఇంకొక దోసిలి యెక్కువ అర్ఘ్య మిచ్చెదను.

వేత్రహస్తుఁడు— (వేత్రము నెత్తి) "హెచ్చరిక"

[అందఱు నిలుచుండెదరు.]

౧ భట్టు— జయ! ఆశ్రితచకోరచంద్రికాపూర!
౨ ,, — జయ! సంచితానంతసద్యశస్సార!
౧ ,, — జయ! జయ! సంభోగశాలితనామ!
౨ ,, — జయ! జయాంధ్రావనీ సత్సార్వభౌమ!

(భోగినితో రాజు నిష్క్రమించును.) (తెర వ్రాలును.)

ప్రథమాంకము సంపూర్ణము.

హాలికుఁడు

ద్వితీయాంకము

ప్రథమరంగము—పోతనగృహమునఁ బూజామందిరము.

శారద— (దేవిముందు మోఁకరిల్లి కేలుమోడ్చి) తల్లీ! అటు నా పుట్టినిల్లు, ఇటు నా మెట్టినిల్లు నీ చల్లనిచూపుల నిత్యకల్యాణము, పచ్చ తోరణముఁ గావించితివి. నీ కరుణకలిమి నాకే కొఱఁతయు లేదు. మా మల్లన్న మల్లకుంతములు పెట్టుచు పరుగులిడుచుండ నేనుఁజూచి యశోదనై యానందింతును. మా చిన్నిలక్ష్మి బోసినవ్వులకు లోలోన మురిసిపోయెదను. (అటు నిటు చూచి) ఎవ్వరును లేరుగద! (మెల్లగ) అమ్మా! పెన్నిధివంటి పెనిమిటిని చేకూర్చితివి. మమ్మెల్లప్పుడును గంటికి ఱెప్పవలెఁగాపాడి రక్షింపుము. నీకివే నావందనములు. (నమస్కరించును.) (అలికిడి విని లేచి) అరుగో! స్నానము చేసి వచ్చుచున్నారు. (దైన్యము నభినయించుచు) అదేమో! ఆ మాయరాచకొండ యేమని వెళ్ళివచ్చిరో కాని మనసువిప్పి మాటలాడుటయే మానివేసిరి. ప్రీతిమై పిల్లలు పైపైకిఁబోవ పెడముఖముఁ బెట్టి పిలువనైన పిలువకున్నారు. ఆహారముకూడ అఱగడుపుగనే యున్నది. ప్రతిదినము అడిగితీరవలెనని యనుకొనుటయేగాని అదేమో! అడుగలేకున్నాను. ఈ వేళ యేమైనను సరియే! దీని కంతకును గారణ మేమియో కనుఁగొనెదను.

పోతన— (మెల్లఁగ అడుగులు వేయుచు తనలో) ఔరా! అఱనిముసము ఒక్క చోట అడుగునిలుచుట లేదు. దొంగతనము చేసినట్లుగుండెలు దడదడలాడుచున్నవి. నలుగురిలోఁ దిరుగుటయు నగుఁబాటుగఁదోఁచుచున్నది. ఓదుర్విధీ! కవిత్వమును గాసులకమ్మి కడుపు నింపుకొన

వ్రాసితివా? అయ్యో! నేను కవినిగాకుండినను గష్టము లేకుండెడిదే! బావా! శ్రీనాథా! బాంధవుఁడవైనందులకుఁ బట్టుబట్టి శాడెల్కోఁ బడనైచితివా? అయ్యారే! తలంచుకొనినకొలఁదియుఁదలఁకుగల్గుచున్నదే! ఛీ! ఒకప్పుడెప్పుడైన ఈ బంధనములు తెంచుకొని బయటపడెదమా యను బుద్ధి పొడముచున్నది. (ఆలోచించి, నిట్టూర్పువిడచి) వచ్చినమచ్చ చచ్చినను పోదుగదా! (ముందుచూచి) అదిగో! పూజకై సామగ్రి సమకూర్చుచున్నది. శాంతముగ భగవదారాధనఁ జేసికొనెదను, స్వాంతమునకుఁ గొంత యూఱట గల్గునేమో! (సమీపించును.)

శారద— (పీఁట జరిపి) ఈ పీఁటపైఁ గూరుచుండుఁడు.

పోతన— (విసువుతో) పిచ్చివానికిఁ బీఁట లేల! పోనిమ్మా.

శారద — ఇదిగో! చూడుఁడు! మీచిత్తమెందులకో మిగుల చీకాకు పడుచున్నది. అఱవిడచి మాటలాడరాయె. ఆఁడుదానను నేను మాత్రమేమి చేయఁగలను? (గుడ్ల నీరు గ్రమ్మఁ దుడుచుకొనుచు) నానాఁటికి మీ వాలకముఁ జూడఁజూడ దిగులు పుట్టుచున్నది. పోనీ! ఆ యేలేశ్వరపు అనంతయ్యకైనను జేయిచూపి ఏదైన మంచిమందు తీసికొనఁగూడదా? (నిష్ఠురముతో) "స్వయంరాజా స్వయం మంత్రీ" మీకుఁ జెప్పఁగలవారెవరు?

పోతన— (మెల్లఁగ) నా పాపరోగము నపనయింపఁ బరమౌషధ మీయ అనంతయ్య అసమర్థుఁడు.

శారద— అయ్యో! నా పాపము బ్రద్దలుకాను! పలుకే బంగారమైనదా?

పోతన— (ముఖము చిట్లించి) నా దురదృష్టమునకు నేను దురపిల్ల నీకీ యుత్తలపాటేల? ఉడుకెత్తింపక ఊరకుండుము.

శారద— (తొందరతో) ఊరకుండక ఉరిపోసికొంటినా? "నా దురదృష్టమునకు" అందురుగదా! మీ దురదృష్టము నా దురదృష్టము గాదా? మీబాధ నాబాధ గాదా? మీ రేమైన ననుకొనుఁడు, నే

బ్రతికియుండగ మీకు బాధ యనుమాట రాఁగూడదు. నేను విన లేను ! సహింపలేను! (దుఃఖించును.)

పోతన— మాటలతో నది పోవునది కాదు. మనోవ్యాధికి మందు లేదు.

శారద— (తొందరతో) ఆఁ! మనోవ్యాధియా ? మనోవ్యాధి! ఎందులకు రావలయును ? మన కేమిలోపము గలదని ? కలిమిలేదా? గౌరవము కలవా ? తామరతంపరవలె సిరిసంపదయే ! గౌరవమా ! రాజులు రత్నములతోఁ బూజించుచున్నారే ! ఇంకేమి కావల యును? మొన్న మొన్ననే కదా! రాచకొండ మహారాజు మణిహారము లిచ్చి మన్ననఁ జేసెను.

పోతన— (కోపముతో) రాచకొండయో! రాక్షసులకొండయో! నామానము మంటఁబెట్టినది. నాకు తీఱని కళంక మాపాదించినది. విన లేను. ఇంక ఆమాట వినలేను. (చెవులు మూసికొనును.)

శారద— (ముక్కుపై వ్రేలిడికొని) మహారాజసమ్మానమున మాన నష్ట మెట్లయ్యెనో అర్థమగుటలేదు.

పోతన— ఔను. మీకును మీయన్నగారికిని కావలయునది అర్థమే! తక్కినవి మీకు అర్థము కావు. మీ యర్థలోభమే నన్నీ యపమార్గమున కీడ్చినది. అంధకారమునఁ బడవైచినది. మీ కేమి పోండు. రత్నములతో రంజిల్లుఁడు. అణిముత్తెములతో...ఆనందిం పుఁడు. (ముఖము త్రిప్పికొనును.)

శారద— (భయము, దుఃఖము పెనఁగొన డగ్గుత్తికతో) నాథా! క్షమింపుఁడు. క్షమింపుఁడు. మీ మనమును క్షోభపెట్టి యీ మణు లేమిచేసికొనను ? (మెడలోని రత్నహారము పట్టుకొని) నా కివి రత్నములు గావు ; అంపపుఁగోరలు. మీ రనుభవించు ఆవేదనకు కారణము అర్థమైనది. వలదు. వలదు. ప్రభువులు వలదు. ప్రభు

సన్మానములును వలదు. భగవంతుఁడిచ్చినది చాలును. మీపాద మాన! మీ చిత్తమునకు సంతాపము గల్గించు చేఁతలను జేయవలదు.

(పాదములపై వ్రాలును.)

పోతన— (సంతసముతో లేవఁదీయుచుఁ దొందఱగ) సత్యము! ఇఁక నన్ను సాధింపరుగద! 'ధనము, ధన' మని తఱుమరుగద! అమ్మయ్య! బ్రతికితిని. (బిగ్గఱగ ఎలుఁగెత్తి) ఇదిగో! దైవసాక్షిగ శపథము బట్టుచున్నాను. నేనిఁక ఆ భోగలాలసుల, దురహంకారుల, గర్వితుల, రాజరాక్షసుల దరియను. పట్టు బట్టినను, పగఁ గొన్నను పద్యము చెప్పను. కష్టములు రానిమ్ము! కంఠము ఖడ్గధార కెర కానిమ్ము!

శారద— అమంగళము (చెవులు మూసికొనుచు) అబ్బ! అట్టి మాట లనకుఁడు. అట్టిమాట లనకుఁడు. మనకు భగవంతుఁ డున్నాఁడు, ఏ కష్టములు వచ్చినను గడచిపోవును లెండు.

పోతన— సత్యము. అంతయు భగవదధీనమే. (నిట్టూర్పు విడచి) అబ్బ! నీ మాటలతో మనోభారము సగము తగ్గినది. ఇప్పటికే యాలస్య మైనది. ఇఁక భగవదారాధనము గావించెదను. నీవు నీపనులను జూచుకొనుము.

శారద— చిత్తము. (నిష్క్రమింతురు.) తెర వ్రాలును.

ద్వితీయ రంగము — పోతన యింటి అరుగు.

[పోతనశిష్యులు— గంగన, నారయ, సింగనలు గురువుగారి రాకకై వేచియుండి పాతపాఠములు చర్చించుచుందురు.]

గంగన— (నారయఁ జూచి) అయినచో నింతకు అర్జునుఁ డేమనును?

నారయ— అనుట కేమున్నది? "నయోత్స్యే గోవింద!" అని.

సింగన— (నవ్వుచు) ఏమో! గొప్ప యుద్ధము చేయు వీఁడనివలె "సేనయో రుభయో ర్మధ్యే రథం స్థాపయ" అని డంబము లెందుకు మొట్టమొదట యింత అసమర్థునకు?

గంగన—— ఛీఛీ! బిడియము లేదు. "గాండీవం స్రంసతే హస్తా" దఁట. మీఁదుమిక్కిలి "వేపథుశ్చ సంజాయతే" అఁట. ఇది క్షత్రియుఁ డనవలసినదియేనా ?, మనబోఁటి బాపనయ్య లనవలసినమాట.

సింగన—— ఆఁ! ఆఁ! నీకు బ్రాహ్మణు లనిన అంత చులకన మా? రాజసతామసములు నిష్ప్రయోజనము లని వా రుపేక్షించి రే గాని, అందులకుఁ తెగఁబడినచో నందును గురుపీఠము వా రాక్రమింప వలసిన దే! తెలిసినదా! గండ్రగొడ్డలి చేఁబూని రాజలోకము నుత్తూఁతలూఁగించి ముయ్యేడు మారులు ఊఁచకోఁతకోసి రక్తతర్పణమునఁ బితృదేవతలకుసంతర్పణముగావించిన ఆపరశురాముఁడెవరు? రాజకుమారులకు ధనుర్విద్యాభ్యాసమున నక్షరాభ్యాసముచేసినకృపాచార్యులు, అఖిలభారతవీరులకుఁ గోదండాచార్యుఁడై మించిన ద్రోణాచార్యుఁడు విప్రులేయని స్మృతి యున్నదా? "అపాండవం కరిష్యామి" యని ప్రతినపట్టిన అశ్వత్థామ, జగదేకవీరుఁడు మనబోఁటి బ్రహ్మచారియే సుమా! జాగ్రత్త! తెలియక మాటలాడకుము. (ఉగ్రుఁడై చూచును.)

గంగన—— (హాస్యముగా) అమ్మయ్యో! కందగడ్డవలె ముఖము, వీఁడు "అభినవాశ్వత్థామ"యై మీఁదఁబడునట్లున్నాఁడు. ఇఁకలాభము లేదు. "జితోస్మి"; "అబ్రహ్మణ్యమ్", "అబ్రహ్మణ్యమ్"(అని అఱచును)

నారయ—— (నవ్వుచు) అబ్రహ్మణ్యము లేదు, సుబ్రహ్మణ్యము లేదు. ఊరుకొనుము. అల్లరి గురువుగారికి వినఁబడును.

సింగన, గంగనలు—— నిజమే, నిజమే. (మెదలకుందురు).

నారయ—— మొదటమీ రెత్తిన అయర్జునునిసంగతి విచారింతము. అర్జునుఁడు మహావీరుఁ డనుటకు సందియము లేదు. కాని, ఆతనిదియు మానవహృదయమే! రక్తసంబంధులను, ఆప్తులను, గురువులను, చూచి కసాయివానివలె తలలునఱకదొడఁగొన లేకపోయినాఁడు. ప్రపంచమున నలుదిక్కులకు శాంతిసందేశములను బంపిన ఆర్యరక్తము నాళములలో

నింకను, ఇంకనుండుట, అట్టి పశుబలప్రయోగమునకు మొదట కొంత పడియుండినమాట వాస్తవమే. ఏగానికిఁ గంఠములుగోయు నరరాక్షసు లుండ "అపి శ్రోత్రియ లోకస్వాస్థ్యస్య హోత్రః" అని శ్లోకముల యాధిపత్యము లభించినను ఈ కృత్యమును నేను తినలేని, ఇంతకన్న బిచ్చమెత్తికొనుట శ్రేయమని సర్వశక్తులుగల అర్జునుఁడు, అనినాఁ డనిన అది మానిని సౌజన్యమునకు గుర్తుగాని పిఱికితనమునకుఁ జిహ్నము కాదు.

గంగన— నీవు పడిసంతులుగా ముందె చదివినవాఁడవు! ఎంత చిక్కు విషయమునైనను విప్పి చెప్పఁగలవు (సింగనను జూచి) ఇంక మనసందేహము తీరినట్లేగదా!

సింగన— (నవ్వి తలయూఁచుచు) అవునుగాని మన గురువుగారు ఆయర్జునవిషాదయోగమును ఎంతచక్కఁగాఁ బాఠము చెప్పుచున్నారు!

గంగన— వారిది ఋషిహృదయము; వశ్యవాక్కు. వారేది సెలవిచ్చినను అట్లేయుండును.

నారయ— వారిది సహజపాండిత్యము. వారివిజ్ఞానసముద్రమునకు ఎల్లలు లేవు.

గంగన— సత్యము. ఆఛందస్సు చెప్పునప్పుడు చూడవలయును వారి చాకచక్యము! మన మొక పాద మల్లునప్పటికి, వారు పది పద్యములను చెప్పి వేయుదురు.

సింగన— నేఁడు గురువుగా రింత ప్రొద్దెక్కినను దయచేయలేదేమో!

గంగన— వారు గొప్ప కర్మఠులు - అనుష్ఠానమున నాలస్యమైన దేమొ!

నారయ— అబ్బ! వారి శాంతి! ఒక్కనాఁడు విసుగుకొనినయైన ఎఱుఁగరుకదా!

గంగన— మన పూర్వపుణ్యమువలన మనకు వారు గురువులుగ లభించిరి.

నారయ— వారి సద్గుణములే వారి కింతటి యున్నతస్థానము గల్గించినవి. వా రెక్కడకు వెళ్ళిన నక్కడే గౌరవము !

సింగన— ఆమాట సత్యమే సుమా! మొన్న చూచితిమిగదా! ఆ గోలకొండప్రభువు గురువుగారి కెంత గౌరవము చేసెనో!

గంగన— కాదు మఱి! "విద్వాన్ సర్వత్ర పూజ్యతే" ఆ దండకము వింటిరిగదా! ఆహా!

నారయ—ఓహో! ఏమి గంగాప్రవాహము. దండకము కాదది తెనుఁగుతల్లికి రత్నాల దండకవచము.

సింగన — ఆ యనుప్రాసలో! మఱియొకనికి తపస్సు చేసినను ఆ శక్తి రాదు. ఆనాఁడు ఆ రత్నాలహారములు, ఆ మకరకుండలములు, ఆ సింహలలాటములు అలంకరించుకొని కవితాగోష్ఠిలో నగ్రపీఠమున నున్న ఆచార్యులు, అనురాచార్యులవలె ప్రకాశించిరి గాదా!

నారయ—ఆ భోగినీదండకకృతిసమర్పణోత్సవమునాఁటి ఆ సన్నివేశము చూడఁజూడ నుల్లము పొంగినది. అనుకొనకుండఁగనే యొక పద్యము కూడ దొర్లినది.

సింగన— ఔరా! గట్టివాఁడవు. మేము ఆ సభ, అలంకారములు, నిలువుటద్దములు, రంగురంగుల చిత్రపటములు చూచుసరికి దిగ్భ్రమఁజెంది యనిమిషుల మైపోతిమి. నీవు పద్యమునుగూడ వ్రాసితివా?

గంగన— పద్యమా! గురువుగారిపైన! ఏది? ఏది?

నారయ— ఇదిగో! వినుఁడు.

చిఱునవ్వు వెన్నెల సింగారములతోడ
బ్రహ్మతేజము వింతప్రభ దలిర్ప
మకరకుండలరత్నమంజురాగముతోడఁ
గాశ్మీరశాలువు గలిసి పోవ
సింహలలాటాగ్రసీత్కారములతోడఁ
గరనఖకాంతులు కయ్యమాడఁ

బసిఁడి మించిన మేనిపసదొంతరులతోడఁ
జందనచర్చలు జర్చసేయ
సహజగాంభీర్యసంపత్తిసరణితోడ
రాజగౌరభావంబు రాణ మెఱయ
విద్య రూపొంది యిమ్మాడ్కి వెడలె ననఁగ
గురుఁడు దీపించెఁ గవిగోష్ఠి గురుని మించి.

గంగన—(సంతోషముతో) దైవసాక్షి! క్రోడిగము కాదు. చాల బాగుగ నున్నది.

సింగ—ఉందతిశయోక్తి యేమాత్రము లేదు; అంతయు స్వభావోక్తి నవ్వుచు, నీకిట్టి యలౌకికస్ఫురణ అప్పుడప్పుడు కలుగుచుండునురా!

నారయ—ఏమో! అంతయు గురువుగారి యనుగ్రహము.

సింగన—(అలికిడి విని) అరుగో! గురువుగారు, అనుష్ఠానము దీర్చి కొని వచ్చుచున్నారు. గ్రథంములు చూడుఁడు. (అందఱు గ్రంథములు చూచుచుందురు)

పోతన—(పూజాగృహమునుండి వచ్చుచు శాంతముతోఁ గనులఱ మోడ్చి)

"భగవద్గీతా కించి దధీతా। గంగాజలలవకణికాపీతా॥ భగవద్గీతా..."

ఆహా! అర్జును విషాదము నేమి, అఖిలమానవవిషాదమును దూరము గావించు దివ్యగాన మది. గీతాపారాయణము చేయుచున్నంతసేపు ఏదియోయొక ఆనందము గట్టెదుట సాక్షాత్కరించిన ట్లగును. హృదయము ప్రశాంతి మగును. ఓ బాదరాయణమహర్షి! నమోవాకములు. అష్టాదశపురాణములసంతరించినమహాకవివని కాదునిన్నుకొనియాడుట, ఆ యమృతాయమానములగు భగవత్సందేశములను, దపోబలమున సంగ్రహించి గీతరూపమునఁ బ్రచారము గావించినమహానుభావుఁడవని. కావున నే, భాగవతుఁడవై భగవత్సామ్యమును బడసితివి. "వ్యాసో నారాయణో హరిః" ధన్యుఁడవు. (నమస్కరించును.)

(కొంచెము సేపు అట్లుండి ముందుజూచి) అరుగో! పాపము! పిల్లలు, అప్పుడే పాతపాఠములు చింతనఁ జేసికొని క్రొత్తపాఠములకై వేచియున్నారు. బుద్ధిమంతులు, శ్రిద్ధాళురు. (సమీపించును)

శిష్యులు—(లేచి కరములు మోడ్చి, నమస్కరించి వెనుకకు జరిగి వినయమున గురునిఁ జూచుచుందురు.)

పోతన—విద్యాప్రాప్తిరస్తు!

గంగన—(రత్నకంబళము దులిపి వేయును)

పోతన—(కూరుచుండి) రండు! నిలుచుంటిరేల? కూరుచుండుఁడు.

శిష్యులు—(చిరిచాప పైమూఁడడుగులదూరమునఁగూరుచుందురు.)

పోతన—(శిష్యులఁజూచుచు) ఎందులకోగాని నేఁడు హఠాత్తుగ జ్ఞాపకమునకు వచ్చినది. ఏదీ! ఆశాకుంతలములోని కణ్వాశ్రమవర్ణనము. చాలకాలమైనది కాఁబోలు! చదివి, ఎవరికైన జ్ఞాపక మున్నదా?

గంగన—చిత్తము లేకేమి? అంత్యాక్షరీపరీక్షలకొఱకు నేను శాకుంతల మంతయు బట్టి పట్టివేసితిని.

సింగ—ఔరా! మాకుఁజెప్పనేలేదుగా. సరిలే! (అని వ్రేలుచూపును.)

పోతన—దొడ్డపని చేసితివి నాయనా! ఏదీ! చదువుము.

గంగన—చిత్తము.

"నీవారాశ్శుకగర్భకోటరముఖభ్రష్టా స్తరూణా మధః
ప్రస్నిగ్ధాః క్వచి దింగుదీఫలభిద స్సూచ్యంత ఏవోపలాః
విశ్వాసోపగమా దభిన్నగతయ శ్శబ్దం సహన్తే మృగాః
తోయాధారపథాశ్చ వల్కలశిఖానిష్యన్ద రేఖాఙ్కితాః"

పోతన—(కనులుమోడ్చి తలత్రిప్పుచు ఆనందించుచుండును.)

నారయ—ఆపితి వేమి? మఱియొకటి యున్నదిగదా!

గంగన—ఔను. ఇదిగో!

"కుల్యాంభోభిః పవనచపలైః శ్శాఖినో ధౌతమూలాః
భిన్నో రాగః కిసలయరుచా మాజ్యధూమోద్గమేన
ఏతే చార్వా గుపవనభువి చ్ఛిన్నదర్భాంకురాయామ్
నష్టాశఙ్కా హరిణశిశవో మందమందం చరన్తి."

పోతన — ఆహా! కాళిదాసుని వాణి! సుధాధోరణి. ఆ రెండవ శ్లోకము మిక్కిలి గూఢార్థము గలిగియున్నది. "ధౌతమూలాః", "భిన్నరాగః", "నష్టాశంకాః" జ్ఞాపకము చేయుఁడు. మఱియొక యదనున విపులముగఁ జెప్పెదను.

నారయ — చిత్తము. ఆంధ్రములో నింత అందముగఁ జెప్పినవారు లే రనుకొందును.

పోతన — నాయనా! అట్లనరాదు. ఆంధ్రమహాభారతముఁ జదివియుంటిరిగదా!

సింగన — ఆఁ! ఆఁ! భారతమున!

పోతన — జ్ఞాపక మున్నదా? చదువుము.

సింగన — చిత్తము.

"శ్రవణసుఖంబుగా సామగానంబులు
చదివెడు శుకముల చదువు తగిలి
కదలక వినుచుండు గరులును, గరికర
శీతలచ్ఛాయఁ దచ్ఛీకరాంబు
కణములఁ జల్లనిగా డ్పొసపడి వానిఁ
జెంది సుఖంబున్న సింహములును
భూసురప్రవరులు భూతబలుల్ దెచ్చి
పెట్టు నీవారాన్నపిండతతులు
గడఁగి భక్షింప నొక్కటఁ గలసి యాడు
చున్న ఎలుకలుఁ, బిల్లులు నొందు సహజ
వైరివర్గంబులకు సహవాస మపుడు
చూచి మునిశక్తి కెంతయుఁ జోద్యమంది."

పోతన — ఇంతకుఁ బైనుండియే ఆశ్రమవర్ణనము ప్రారంభ మైనది. ఆహా ! ఆవాగనుశాసనుల వాక్యమాత్రము సామాన్య మైనదా ? పై కాళిదాసు వర్ణనముల కిందుఁజిన్నెలు, వన్నెలు కల్పించినారీ మన నన్నయగారు వైదికాగ్రేసరులు. ఇట్టి ఘట్టము లనిన ఆ యవిరళజప హోమతత్పరునకు ఉత్సాహము మెండు.

నారాయ — స్వామీ ! కాళిదాసు కణ్వమహర్షిని " కులపతి " యను నే! ఏ కులమునకుఁ బతి ?

పోతన — (చిఱునగవుతో) చక్కనిప్రశ్నము. కులప్రవర్తకుఁ డైన ఋషిగావున "కులపతి". అంతియ కాక. ఏముని నిత్యము పదివేల మందికి మజ్జనభోజనాదిసౌకర్యములఁ జేకూర్చి, యధ్యయనము చేయించునో ఆతని 'కులపతి' యందురని పెద్దలు చెప్పఁగ వింటిని.

నారయ — అబ్బా! పదివేలమందికి భోజనాదిక సౌకర్యము లిచ్చి చదువే! అట్లయిన ఆ యాశ్రమ మొక పెద్దపాఠశాల యనినమాట?

పోతన — ఆశ్చర్య మేమి? నాయనా! ఆయాశ్రమములందు సాంగముగ వేదములు, వేదాంతములు, దర్శనములేగాక ఐహికోపయుక్తములగు, ఆయుర్వేద, ధనుర్వేదములును, సనిదర్శనముగ బోధించు చుండెడివారు. ఆశ్రమములు సర్వకళాశాలలై వెలసెడివి. నిష్కాములును, సర్వజ్ఞులును అగు ఋషులు బోధకులు! ధర్మరక్షాదీక్షితులగు భూపాలురు సహాయకులు! ఇఁక అసాధ్య మేమున్నది? అది భారత దేశ చరిత్రమున స్వర్ణయుగము. గడచిపోయినది. గడచిపోయినది !... (నిముసము కనులు మూసి భావించును.)

నారయ — ఇప్పటికిని భగవదనుగ్రహమువలన అట్టివానికిఁగొఱఁతలే దనుకొందును.

పోతన — ఇప్పుడా ! ఇప్పటి పరిస్థితులు వేరు. (చేయి విదల్చును.)

నార — తమ రట్లు సెలవిచ్చినచో మనవి చేయలేము. కాని, సాక్షాత్తుగఁ దమబోఁటి మహానుభావులను నిత్యము సేవించుచు, మొన్న

మొన్న రాచకొండ రాచనగరులో జరిగిన కృతిసమర్పణమహోత్సవమును గనులారఁ గాంచిన మేముమాత్రము ఇవియు సుదినములే యని తలంచుచున్నాము.

సింగన— ఆహా! ఏమి ఆ ప్రభునరేణ్యుని విద్యాభిమానము!

పోతన— (మెల్లఁగ) విద్యాభిమానము! కాదు, స్వాభిమానము. లోకవంచన. అబ్బ! ప్రభూతపిశాచమువలె ఈ పరిసంగము ఏందుఁ జూచిన అందుఁ బ్రత్యక్ష మగుచున్నదే! మఱతమన్నను మఱపునకు రానీదు దీలోకము. అదిజీవితమునకొక విషాదఘట్టము. (ప్రకాశముగా) నాయనలారా! ప్రొద్దెక్కినది. మీపాఠము నుపక్రమింపుఁడు.

పోతన-- (నెమ్మదిగా)
శిష్యులు-- (బిగ్గఱగా)
"సహనావవతు। సహనౌభునక్తు! సహవీర్యం కరవావహై। తేజస్వినావధీతమస్తు మా విద్విషావహై"॥ ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః

"జ్ఞానానందమయం దేవం నిర్మలస్ఫటికాకృతిమ్
ఆధారం సర్వవిద్యానాం హయగ్రీవ ముపాస్మహే"
శ్రీగురు చరణారవిందాభ్యాంనమః

సింగ— అర్జున ఉవాచ.

"స్థితప్రజ్ఞస్య కా భాషా? సమాధిస్థస్య కేశవ।
స్థితధీః కిం ప్రభాషేత? కిమాసీత? వ్రజేత కిమ్?

పోతన— ఓహో! ద్వితీయాధ్యాయములో నుంటిమి కాఁబోలు! మంచిది. ఈ శ్లోకమున అర్జునుఁడు స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణ మేమని భగవంతుని బ్రశ్నించుచున్నాఁడు.

నారయ
గంగన
చిత్తము. చిత్తము. శ్లోకార్థము సుగమము లెండు.
భాష్యముచదువవమా! పైగ్రంథమా?

సింగన—(అడ్డుతగిలి) ఆఁగుఁడు! స్వామీ! ఈప్రశ్న అర్జునుఁడు ఎందులకు వేసెనో తెలిసినదికాదు.

పోతన— ఓహో! ఈప్రశ్న బీజ మేమనియానీజిజ్ఞాస? మోమోట పడకుము. అడుగుము.

సింగన— చిత్తము.

పోతన—వినుఁడు.

"శ్రుతివిప్రతిపన్నా తే యదా స్థాస్యతి నిశ్చలా
సమాధా వచలా బుద్ధి స్తదా యోగ మవాప్స్యసి"

అనికదా దీనికిఁ బూర్వశ్లోకము!

సింగన—చిత్తము.

పోతన— అందు "యోగ మవాప్స్యసి" యనుటకు నిన్న ఏమని యర్థము చెప్పితిని?

సింగన—'యోగ మవాప్స్యసి', "యోగం అవాప్స్యసి" (ఆకాశ మును జూచుచు నాలోచించుచుండును.)

పోతన—(నారయను జూచి) నీవు?

నారయ— ఆఁ! "ఆత్మవివేకప్రజ్ఞను సమాధిని పొందుదువు" అని సెలవిచ్చినారు.

పోతన— అవునుగదా! ఆ "ఆత్మవివేకప్రజ్ఞ-సమాధి' అననేమియో తెలియక అర్జనుఁడు భగవంతుని స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణమును అడుగు చున్నాడు. ఇది ప్రశ్నబీజము- తెలిసినదా?

సింగన—చిత్తము. ఇపుడు స్పష్టముగఁ దెలిసినది.

పోతన—ఇఁక "జహాతి యదా కామాన్"నుండి ఈయధ్యాయము ముగియునఁతకుఁబైప్రశ్నకు భగవంతుని సమాధానము-ఈశ్లోకములు బాగుగ జ్ఞాపక ముంచుకొనవలసినవి. చదువుఁడు.

వృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు—(వీధిలో గుమ్మముదగ్గఱనుండి వడఁకుచు, "హరేరామ హరేరామ రామరామ హరేహరే" ఇదేనా నాయనా! ఆ పుణ్యాత్ముఁడు పోతన్నగారి యిల్లు?

పోతన——(విని) ఆఁగుము. ఎవరో వీథిలోనుండి పిలుచుచున్నట్లున్నారు చూడుము.

నారయ——(చూచి)అదిగో! ఒక వృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు, ఇద్దఱుపిల్లలు వచ్చుచున్నారు

పోతన——నేడు ప్రొద్దెక్కి మొదలు పెట్టితిమి. ఇంతట్టితో నాపివేయుఁడు. రేపు చదువుకొనవచ్చును పాపము వృద్ధు! కనుగొందము.

శిష్యులు——చిత్తము. శ్రీహయగ్రీవాయనమః, శ్రీగురుచరణారవిందాభ్యాంనమః ఓం శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః(పుస్తకములుమూసి నిలువఁ బడుదురు.)

బ్రాహ్మణుఁడు—— నాయనలారా! చూడుఁడు. ఆ పుణ్యాత్ముఁడున్నాఁడేమో! (కనుబొమ్మలపైఁ జేయిపెట్టి వంగి చూచుచు) కన్నానదు. పెద్దతనము.

పోతన—— దయచేయుఁడు. దయచేయుఁడు. నారయా! కైదండనిచ్చి తీసికొనిరమ్ము. పాపము! (నారయ కైదండ నీయవృద్ధు వచ్చి అరుగుమీఁదఁ జతికిలబడును.)

బ్రాహ్మణుఁడు—— (ఒగర్పుతో)ఊస్. ఊస్. రామచంద్రా! ఏడీ ఆ పోతన్న మహారాజు?

పోతన——(దరియఁ జేరి చేతులు మోడ్చి)నమస్కారము.కొంచెము సేపు సేద దేరుఁడు. ఎండ తగిలినట్లున్నది. పెద్దలు!

శిష్యులు—— తాతగారికి నమస్కారము.

బ్రాహ్మణుఁడు—— వేయేండ్లు వర్ధిల్లుఁడు. వేయేండ్లు వర్ధిల్లుఁడు. (పోతన్నను జూచి) నీవేనా నాతండ్రీ! పోతరాజువు?

పోతన—— చిత్తము. నన్నే పోతన అందురు. ఈ పిల్లలు తమపిల్లలేనా? ఏమి చదువుకొనుచున్నారు?

బ్రాహ్మణుఁడు—— (పిల్లలను దలపై నిమురుచు) అయ్యో!

నాయనా! ఏమి చెప్పుదును? తలంచుకొనిన గుండె నీరయిపోవుచున్నది. [వెక్కి వెక్కి యేడ్చును.]

పోతన— అయ్యో! పాపము. ఏమికష్టమో కదా! కదలించి తమ్ము దుఃఖపెట్టితిని. క్షమింపుడు.

బ్రాహ్మణుడు— నాయనా! నావిధికి ఎవరేమి చేయఁగలరు? ఇటు వినుము. ఈ కసికందులు నామనుమలు. ఈ పిల్లలతండ్రి (ఆయాసముతో) అయ్యో! నాతండ్రీ! నా చెట్టంత కొడుకు! ఏమి చెప్పను? (కన్నులనీరు తుడిచికొనుచు) మొన్న మూడేండ్లనాఁడు, ఆ పాడు విషజ్వరముల వాతఁ బడిపోయినాఁడు. నా అండ పడిపోయినది. నా యాశ లడుగంటినవి. (దుఃఖించును. పిల్లలు తాతనుజూచి దుఃఖింతురు.)

శిష్యులు— చిన్నపిల్లలు, పాపము! చదువుకొను ఈడు.

పోతన— పెద్దలు, తమకుఁ జెప్పనంతటివాఁడను కాను. చావు పుట్టుకలు సర్వేశ్వరాధీనములు.

జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుః ధ్రువం జన్మ మృతస్య చ।
తస్మా దపరిహార్యేఽర్థే న త్వం శోచితు మర్హసి॥

అనికదా! భగవద్వాక్యము. దుఃఖపడి ప్రయోజనము లేదు!

బ్రాహ్మణుడు— దుఃఖమా నాయనా! అన్నియుఁ దిగమ్రింగితిని. ఆపాడువిషజ్వరము నన్ను తన పొట్టను బెట్టుకొనియున్నచో నాకీ కడగండ్లు దొలఁగియుండెడివే యని వాపోవుచున్నాను. అయ్యో! అల్లెందుల కగును? "పాపీ చిరాయుః"......

పోతన— కష్టసుఖములు కావడికుండలు. చీఁకటిరాత్రులు మాత్రము స్థిరముగనుండునా? భగవదనుగ్రహమువలన దుఃఖములును దొలఁగిపోవును.

బ్రాహ్మణుడు— నీబోఁటిపుణ్యాత్ముని జూడఁగనే దుఃఖములు తొలఁగిపోయినవి. నిన్నుజూచినంత మాపిల్లవానిని జూచినట్లు కడుపు నిండినది. నీవలె వాఁడును శాంతమూర్తి నాయనా!

పోతన— ఈపిల్లలకు ఉపనయన మైనదా? ఎనిమిదేం డ్లుండవచ్చు ననుకొందును.

బ్రాహ్మణుఁడు— అవునునాయనా! ఈచిన్నవానికి ఎనిమిదవ సంవత్సరము వచ్చినది ఈ మాఘపూర్ణిమకు. పెద్దవాఁడు వీనికంటె ఒకఏడు పెద్ద. అయ్యో! రామా! ఉపనయనములా? ఏమి చెప్పుదును? చెప్పినసిగ్గు; చెప్పకుండుటయు లగ్గు కాదు. తరతరములనుండియు వైదిక కుటుంబము. మాతాత సోమయాజి నాయనా! "గర్భాష్టమే బ్రాహ్మణ ముపనయీత", "తమధ్యాపయీత" అని ధర్మదేవత శాసించుచున్నది. తెలియును. కాని ఏమి లాభము? ఆ వడకపోగు వేయలేకపోయితిని. నలుగురిలోఁ దలవంపులు. (తలవంచుకొని దుఃఖించును.)

పోతన— భగవదనుగ్రహమున్నచో నన్నియుఁ జేకూరును. లజ్జ పడకుఁడు. గడిచి బ్రతికిన వారెవరు? ఇది మీస్వగృహము. ఈ బాలుర యుపనయనములు, మంచి ముహూర్తము చూచి వైభవముగా నొందఱిలోఁ జేయుదము. పిమ్మట ఈ పిల్లలతోఁ బాటుఇక్కడే చదువు కొనెదరు.

బ్రాహ్మణుఁడు— (పట్టరాని సంతోషముతో) అమ్మయ్య! నా ఆయువునుగూడ పోసికొని వేయేండ్లు వర్ధిల్లుము. ధర్మదేవత నీకు అండ యై నిలుచుగాక. నాయనో! ఆ శకునములు ఊరకపోవుసుమా! వారు వీరు చెప్పుకొనఁగా విని, ఏనాఁటికైనను నాకష్టములు గట్టెక్కునా యని, మొన్న ఈ ఆ కాలు రాని పశువులను వెంటఁబెట్టుకొని, నిన్నుఁ జూడవలెనని గంపెడంత యాశతో బయలుదేరి వీధిగుమ్మములోనికి వచ్చుసరికి, ఆహా! యేమిచెప్పను? ఆగరుడవాహనముమీద భూనీళలతో నారాయణమూర్తి, మాయూరి కేశవస్వామి ఊరేఁగుచు ఎదురైనాఁడు. చేతులెత్తి నమస్కారములు చేసి ప్రయాణము సాగించితిని. ఆ యనాథరక్షకుఁడే, ఆ యాపద్బాంధవుఁడే నీహృదయములోఁ బ్రవేశించి ఈచల్లని మాటలు పలికించినాఁడు. (అని పైకిఁ జేతులెత్తి భగవంతునకు నమస్కరించును)

పోతన— తమరు భక్తులు; ఆతఁడు భక్తవత్సలుఁడు. ఇఁక కొదువ యేమున్నది?

("ఇంటిలోనుండి 'వంట అయినది' అతిథులతో గూడ మడి కట్టుకొని వచ్చును")

పోతన - గంగనా! ప్రాఁతయింటిలో ననుష్ఠానములఁ దీర్చికొను చుండు అతిథులను వెంటబెట్టుకొనిరమ్ము. (వృద్ధునిఁజూచి) వంట అయినదఁట. లోనికిదయచేయుఁడు. నేఁడు మిక్కిలి సుదినము. పెద్దలు! అనుష్ఠానము దీర్చికొన్నచో భోజనము చేయవచ్చును. (నారయఁ జూచి) నారయా! పాపము. ఈపిల్లలకుఁ గ్రొత్త. మీ వెంటనిడుకొని అలవాటు చేసికొనుఁడు. లెండు! మీరుకూడ మడికట్టుకొనుఁడు.

శిష్యులు— చిత్తము. చిత్తము.

బ్రాహ్మణుఁడు— నాకు నిన్నుఁ జూచినపుడే కడుపు నిండిపోయినది! మంచిది (లేచి) ఎటు నాయనా?

పోతన— ఇటు దయచేయుఁడు. ఇటు గడప జాగ్రత!

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

తృతీయ రంగము - పేరావధానియిల్లు

(పేరావధాని వీధియరుగుపై కూరుచుండి కూనిగా గాలం తీయుచుండును. వెంకటరెడ్డి తల వంచుకొని తొందరఁగా బోవుచుండును)

పేరావధాని— ఇదిగో! ముఖం తప్పించుకొని పోతున్నావేం! వెంకటరెడ్డి! ఎక్కడికీ ఆ తొందర?

వెంకటరెడ్డి— తమరా! చూళ్లేదండి, దండాలు. (పోఁబోవును.)

పేరావధాని— ఓయ్! నీయిల్లు బంగారఁగాను! కొంచెం నిలు! ఈమధ్య కనబడటం లేదేఁ! గ్రామంలో లేవా?

వెంకటరెడ్డి— (అడుగులు వేయుచు) లేకేఁ! ఉన్నాఁ

పేరావధాని— ఆఁ హాఁ! గ్రామంలో ఉండికూడా కనపట్టంలే దన్న మాట! ఏమీ! తీరిక లేదా? భోజనం చేసి రచ్చచావడి చేరిన వాడివి కాళ్ళతిగి, పిల్లలు వదలు పట్టినాగాని లేచేవాడివికావే! ఆ పులి జూదా లేమయ్యె! ఆ వ్యవహారా లేమయ్యె? నిజంగా నీవు లేనందు వల్ల నాకే తోచటం లేదే! నీ కిట్లా ప్రొద్దు పోతున్నదో?

వెంకటరెడ్డి— పొద్దా? పొద్దుకేఁ! బంగారమల్లే జరిగిపోతావుంది! (పోఁబోవును.)

పేరావధాని— ఇదిగో! అడిగిందానికి సమాధానం చెప్పక ఎక్కడి కా పరుగు? ఏఁ! బూర్లెమూఁకుడు బోర్లపడిందా?

వెంకట— పోనీయండి! పొద్దేటాలింది. ఈపాటికే మొదలెట్టి చదువుతూ ఉంటారు. అదిగో కోమటి సుబ్బయ్యకూడా పోతున్నాడు.

సుబ్బయ్య— ఇంకా ఇక్కడే నిలబడ్డారేఁ? (పోఁబోవును.)

పేరావధాని— సుబ్బయ్యా! అంతా క్షేమమా? ఎందాకా?

సుబ్బయ్య— అవదాన్లుగారా! నమస్కారాలు. నమస్కారాలు. ఇక్కడ నుంచుంటే ఏం లాబం? పోదాం రండి.

పేరావధాని—ఓయి నీయిల్లు బంగారంగాను! నుంచుంటేలాభం, కూర్చుంటే లాభం లెక్కపెడితే మేమూ లక్షాధికారులం అయ్యే ఉందుము!

సుబ్బయ్య— అవిటికేమిలెండి! లచ్చులు, చపలాలు, చంచలాలూ! ఏం ఎంకటరెడ్డన్నా? ఇప్పు డీచేతిలో, అప్పు డాచేతిలో. (అని పెదవి విఱచును.)

వెంకటరెడ్డి— నిజమే. అంతా మాయేగా!

పేరావధాని— ఓహో! ఆ పాతసుబ్బయ్యవేనా? ఈ మెట్ట వేదాంతం ఏ కోస్తావ్యాపారంలో సంపాదించావు?

సుబ్బయ్య—(పెదవివిఱచి) ఏంయాపారాలోపోనీయండి. కోనేవాఁడెవఁడో! అమ్మేవాఁ డెవఁడో? అంతా ఇదో నాటకం. ఈవేళఇందు; రేపు అందు. (వెంకటరెడ్డిని జూచి) అంతేగా అన్నా!

వెంకటరెడ్డి—నిచ్చయం, నిచ్చయం. నిన్ననేగా అమారాజు చెలవిచ్చింది.

సుబ్బయ్య—ఓ! ఏంకమ్మగా చెపుతారు? రెడ్డిగ మేనుకోనికూచుంటే ఇంటిమీద బుద్ధిపోనేపోదు. ఏంపుచి, అరటిపండు వొలిచి అరిచేతిలో పెట్టినట్టే; ఏం? కాదూ! అన్నయ్యా!

వెంకటరెడ్డి—నన్నడిగితే, మొదట ఆ కూచోటంమద్దీ ఇంకోడికి రాదంట. అవాలకం, ఆనెమ్మతి! ఓ!

పేరావధాని—(ముఖము చిట్లించి) ముఖ్యవిషయం చెప్పకుండానే! ఇంతకు ఎక్కడికీ మీ యీ ప్రయాణం?

సుబ్బయ్య—అయితే! అవదాన్లుగారూ! అనకూడదుకానీ; మీరూ బ్రాహ్మలేగదా! ఎల్లేవాళ్లని నుంచోబెట్టి 'ఎక్కడికీ' అని అడగొచ్చా?

పేరావధాని—ఎహెహె! ఇందుకా మీరు ముఖం తప్పించుకొని పోవటం? దీనిలో మునిగిపోయే మహాకార్య మేమున్నదీ?

సుబ్బయ్య—అవును! తమకేం! నాకు బ్రతికున్నంత కాలం ఈ డొక్కలో ఈశరాయంత మెదలుతూనే ఉండగలదు ఆనాటి సంగతి.

వెంకటరెడ్డి—ఏంజరిగిందయ్యా! చేబదులుతీసుకోని ముంచేశాడా ఈ బాపనాయన?

పేరావధాని—(తొందఱతో) చెప్పు! నాకేమీ జ్ఞాపకం లేదు—ఏం జరిగిందో?

సుబ్బయ్య—ఏంచెప్పేదీ! అద్దాన్నం. పదేళ్లమాట. అప్పటికీ, ఇప్పటికీ, ఈ యరుగుమీదే తీరుబడిగా కూచోని వచ్చేపోయేవాళ్లని "ఎక్కడికీ', 'ఎక్కడికీ' అంటు అడగటమేగా మీకబ్యాసం, అవునాకాదా,

పేరావధాని--ఔను! అయితే? అడగకపోతే ఎక్కడేమివిశేషాలు జరుగగలవో తెలిసేదెట్లా? అయినా దానితో ఎవరికేమినష్టమున్నా; (పొడుముపట్టు గట్టిగా ఎక్కించి ఘాటుగా చూచును.)

సుబ్బయ్య—(తొందరతో) ఎవరికేన్నష్టమా? ఇంకా దాపరిక మెందుకూ. ఇనండి' (వెంకటరెడ్డిని జూచి) అన్నయ్యా! నేనూ.లాబాల్ల మీద లాబాలుగా ఉన్నాయని మా బావమరిది చెప్పితే యిని, కాని యిచ్చి కందాయాల్లో చూపించుకోని సుబమూ అని సంచి రూపాయలు పట్టుకోని దూదియాపారం చేద్దామని ఓరుగల్లుసంతకు పయానమైనా. (పేరావధానిని జూచి) ఔనా?

పేరావధాని—[విసుగుతో] ఏమో।నాకేమీ జ్ఞాపకం లేదు. అయితే అయీవుండవచ్చు. కోమటి బేరాని కెళ్లక యేం జేస్తాడు?

వెంకటరెడ్డి— ఏం జరిగిందో యెళ్లబెట్టూ!

సుబ్బయ్య—ఏంజరిగిందా! ఆయాళా ఈ దేము డిక్కడే ప్రచ్చన్నమై "సుబ్బయ్యా! ఎక్కడి కెళ్లుతున్నా!"అని ఎదురుగుండా వచ్చి నోట్టి సండా అడిగాడు.

పేరావధాని-- (నవ్వుచు) నీవు చెప్పేదే ఒక కథవలె వుంది.

సుబ్బయ్య-- కదే! మీకేం! మాకద అయింది.

వెంకటరెడ్డి— ఏమయిందో ముగించు పోదాం.

సుబ్బయ్య — ఎబ్బే! మనం ముగించే దేముందీ? అంతా ఆళ్లే ముగించారు.ఇను! ఊరు దాటుదునుగదా! మొగులుపట్టి ఉంద్రాళ్లంత వడగళ్లు, వానా, గాలీ, అడుగు తీస్తే అడుగు పడదు. దేమ్మూడా అంటూ నోర్లుకుంటూ పోయినా. ఏం లాబం? ఓరుగల్లుకి ఓ పర్లుగ్గున్నదనగా చీకటి పడింది. (భయముతో)అమ్మయ్యో!తలుచుకుంటే గుండె లటుక్కు మంటోంది. ఇంకేముంది. ఇంత లావు కఱ్ఱలు పట్టుకోని ఇద్దఱు! యమబటులే,ఎలకలాళ్లు ఎదురైనారు. తెలివిగలవాణ్ణి కాబట్టి

దెబ్బ పడకమునుపే మళ్లె చేతి కిచ్చా! మంచివాళ్లు మాట తీసుకొని ముందుకు వొదిలారు. ఈయన్ని తెలుచుకొంటూ, పైసలేదు కాబట్టి బయమూ లేకుండా ఒట్టిచేతుల్తో ఓరుగల్లు చేరుకున్నా.

వెంకటరెడ్డి—— అబ్బా! ఎయ్యి రూపాయలే! పాపం పెద్ద దెబ్బే; అయినా ఈ పేరావదాండ్లుగారికి ఏ రే పని లేదు. పిల్లిమీద ఎల్లి, ఎల్లిమీద పిల్లి అంటే చెవులు కోసుకుంటాడు.

సుబ్బయ్య—— ఒట్టెట్టుకున్నా! అమ్మతోడు! ఆనాడు మొదలుకొని ఈ దారిని నడవడమే మానేశా! ఈయేళ కొంచెం ఆలశ్యం అయితే దగ్గిఱ దారిగదా అని ఈ యీదిని బయలుదేరితే తగిన శాస్తి అవనే అయింది.

వెంకటరెడ్డి——అనగూడదు గానీ, ఈయనా బాపనాయనే గండా! ఏదో! ఆరికి యుల్లేనే ఇంత పురాండ్లం అదీ ఎప్పుడన్నా యినిపించారూ! అందుకనే ఆ పోతరాజుగారికి, మన పెద్దదొఱగారు ఈ నడుమ; అయ్యోంటి, ఆ చెవులకి తగిలించేవి, ఆఁ! ఆఁ! మకరకుంటరాలు, ఆరాలు ఎన్నో యిచ్చారంట. (బింకముగా పేరావధానిని జూచును.)

సుబ్బయ్య— చేసుకొన్నవారికి జేసుకున్నంత, చిన్న బేరం చేసి పెద్ద లాబం రమ్మంటే ఎట్టా? (పేరావధానిని జూచును.)

పేరావధాని— చాలు, చాలు, చివఱకు ధర్మపన్నాలలోకి దిగిందీ వ్యవహారం? (చేతులు త్రిప్పుచు) ఈ రాజగౌరవాలూ, అవీ మాకేమీ క్రొత్తవి కావు. మా మాన్యాలు ఏడుతరాలనాటివి. తెలుసా! మా ముత్తాత "జ్యోతిష మార్తాండ" వెంకటరామసోమయాజులవారికి పగటిదివిటీ లుండే వట! మాది ఆ పోతన్నకువలె "నడుమంత్రపు సిరి"గాదు. (మరి కొంచెము సాగదీయుచు) "మధ్యవైష్ణవానికి నామాలు మెండు" అని ఆతగాని కిప్పుడు పట్టపగ్గాలు లేకున్నవి. ముందు ముందు మీకే తెలుస్తుందిలే! పోండి! పోండి! (తల యూపును.)

సుబ్బయ్య — మాకు తెలియనే తెలిసిందిగాని, అవధాన్లుగారూ! తేపు పోతరాజుగారింట్లో ఆపిల్లలది ఒడుగుగదా! తమరేనా వసిట్టులు!

పేరావధాని — (విసుగుతో) వసిష్ఠులా! వాల్మీకులా! (కోపంతో) కాదు! ఆతని పాలిటికి విశ్వామిత్రుఁడనే!

సుబ్బయ్య — (నవ్వుచు) ఎహెహె! తమరు నిజంగా విశ్వామిత్రులేనండి!

వెంకటరెడ్డి — నిజమే! తేపు, తేపే! మఱచిపోయినా! సమారాధనకి పాలూ. పెఱుగూ పోగుచేసి యిద్దామనుకొన్నా!

సుబ్బయ్య — చెప్పొద్దూ! నేయ్యే! నెయ్యి, రెండుకడవలు నా వంతన్నా! పోతన్నగారు వద్దంటే వద్దన్నారు. కష్టంమీద ఒప్పించా. బీదపిల్లలంట! పాపం! ఆమారాజు అన్నీ భరిస్తూ, వైభోగంగా ఒడుగు చేస్తుంటే ఏదో ఉడతాభక్తిగా మనంకూడా ఓ చెయ్యేద్దామనిపించింది.

వెంకటరెడ్డి — నిజమే, ఏంకట్టుకుపోతాం! సరే! ఇప్పటికే పొద్దోయింది. పోయి నాలుగు మంచిమాట లిందాం రా! పోదాం. (ఇద్దఱు తొందఱగా నడచిపోవుదురు.)

పేరావధాని — (దిగాలపడి) పూర్వం నాదగ్గఱకు వచ్చేవాళ్లెవ్వరూ రావడం లేదు. ఇస్! అబ్బ! అలవాటుప్రకారం అయిదారుగురైనా చుట్టుపక్కల ఉంటేనేగాని నాకు పొద్దుపోదు. (కోపముతో) ఆపోతన్న! ఆపేరువింటేనే ఒళ్లుమంట. మాయలమారి, ఏమిమందు చల్లాడోగాని ఊరంతా ఒక్కటే గొఱ్ఱెదాటు. రామ రామ!! ఎవరిని కదలించినా, ఇదిగో! ఇదేధోరణి. ఈకోమటి సుబ్బయ్య! అబ్బా మూఁడులక్షలు మూలమూలుగుతున్నా ముష్టి విదలించని ధర్మమూర్తి! ఎహెహె! (నవ్వుచు) తనంతటతాను రెండుకడవలు నెయ్యి ఒడుగుకని ఒప్పుకొన్నాఁడట. ఔరా! త్యాగము. కాలం ఏం గానున్నదో! ఇఁక ఈవెంకటరెడ్డి! గ్రామంలో సగం కలహాలకు కారకుఁడై రచ్చకెక్కి రాటుదేలినవాఁడే! ఏమిశాంతం! ఏమివేదాంతం! ఏమిమార్పు!

ఊఁ! దీనికి ఏమి ప్రతిక్రియ చేయాలి చెప్పుమా? (ఆలోచించి, తల యూపి) ఆఁ!ఆఁ! దొరికింది, దొరికింది. (సంతోషముతో) అహహా! చాకచక్యములో చాణక్యుఁడంతటి నాకు- వక్రాలోచనలలో శుక్రాచార్యులకు పై చేయిననిపించుకొనిన నాకు-ఆలోచనలకు అరుదా? ఆఁ! ఈపతకము పారవచ్చు. ఆ ఆస్థానకవి మిక్కిలి మంచివాఁడు. ప్రభువు ప్రాపకమున్నవాఁడూ. మొన్న వెలిగందల ను ప్తాహంలో కదలించిచూచాగా! పోతన్న మాటెత్తగనే బుస్సుమని బుసగొట్టి తాండవం చేశాడు! మరి రెండుసమిథలు మంత్రించి వేస్తా. దీనితో ఈ పోతన్న ధర్మాలూ, దానాలూ, పురాణాలూ, వదలి మకరకుండలాలు ఊడి "అమ్మా బువ్వ", "అయ్యో బువ్వ" అనే గతి పట్టకపోతే చూస్తాను! (పండ్లు కొఱుకుచు)

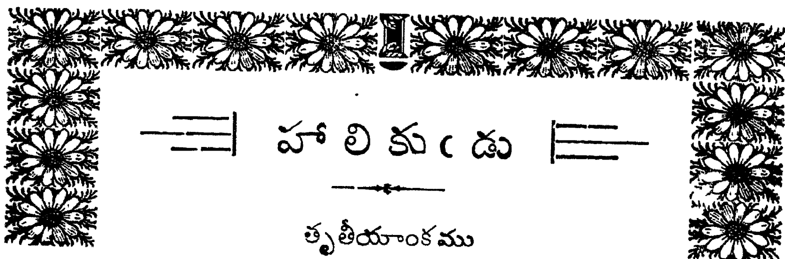
తెలివి తేటలు గల్గియు దేబెలాలె
గాజులం డ్డి గూర్చుండు కర్మ మేమి?
పోతనో! గీతనో! వీని పొగ రణంచి
పేరు నిల్పెద నందఱు ఛే యనంగ.

(తొందఱగా వెళ్ళిపోవును.)

తెఱ వ్రాలును.

ద్వితీయాంకము సమాప్తము

హాలికుఁడు

తృతీయాంకము

(ప్రథమరంగము. బమ్మెర గ్రామమునకు వెలుపల చిట్టడవిని
ఒక వాగుదరి గుట్ట)

చిదానందయోగి--పద్యము చదువుచు ప్రవేశించును.

బురదలోఁ దావులు విరజిమ్ము తమ్ములఁ
    బుట్టింపఁజాలెడు నట్టి శక్తి
కారుప్పు లుటికెడి కడలిజలంబుల
    మంచినీటినిఁ జేయు మహితశక్తి
పురుగుఁజిప్పల నాణిముత్యాల జంపుల
    గుత్తులఁ బూయించు గొప్పశక్తి
అడవిమృగమునాభిఁ గడలు నింపఁగఁజాలు
    కస్తూరి నిడుఁ బ్రశస్తశక్తి
గులకఱాలను రత్నముల్ గూర్చుశక్తి
చీఁకటిని వెల్గు సృష్టించుఁ జిత్రశక్తి
పాపులను బుణ్యుఁ జూపెడి ప్రౌఢశక్తి
ఏమి చేయఁగఁజాల దాయీశుశక్తి?

ఆహా! ఏమి ఆ పరమేశ్వరుని విలాసము. జగమంతయు బంగరు పూఁతఁబూసినట్లు మెఱసిపోవుచున్నదే! అదిగో! ఆ లోకబాంధవుఁడు ఉదయమునుండియు దనకరప్రసారములచే నంధకారమును రూపుమాపి.

లోకము నుద్బోధింప నాకాశవేదికపై నుపన్యసించి యుపన్యసించి కృతకృత్యుఁడై యిపుడిపుడే యస్తగిరిసానువుల సేదఁదేరుచున్నాఁడు. మముబోఁటి లోకసేవకుల కితని చర్యలాదర్శప్రాయములు.(ముందుఁజూచి) ఎవరో! ఇటువచ్చుచున్నారు. (పరికించి)ఏమది! ఆశ్చర్యముగనున్నదే. ఆ ముందు నడచువాని ముఖవైఖరిఁజూడనాతఁడొకమహాజ్ఞానికాఁదగు ననిపించుచున్నది. నివురుగప్పిననిప్పువలెపైకిఅంతగాఁదెలియరాకున్నను నీతఁడొక జ్ఞాని యగుట నిక్కువము. సారక్షేత్రము లభించిన హాలికులవలె మాబోంట్లకిట్టి యుత్తమాధికారులు లభించిన సంతసము. విజ్ఞానబీజము లిందు పుష్కలముగ ఫలించు నాశ వొడముచున్నది. ఇందుపవిష్టుఁడనై వేచియుందును. (కూరుచుండును.)

(ముందు పోతన, వెనుక శిష్యులు నడచుచుఁ బ్రవేశింతురు.)

నారయ—స్వామీ!ఉత్తమకవిత యలవడవలెనన నేయేసామగ్రి యవసరము!

పోతన—కవిత ఆ యా సామగ్రినిఁ జూచికొని వచ్చునది కాదు. అది సహజముగ రసహృదయమునుండి నిర్ఝరిణివలె వెల్లివిరియునది. బాహ్యసామగ్రి దానికి సహాయకము మాత్రమే. సంతలోనుండి చెప్పు కవితకంటె నిట్టి ప్రశాంతప్రదేశములలోఁ జెప్పెడి కవిత హృదయంగమముగను, రసవత్తరముగను నుండదా? మఱి!

గంగన— చిత్రము. ఇట్టినిరుపహతిస్థలమున ప్రకృతిసౌందర్యముతోడై కవిగానివానికిఁగూడ కవిత్వము దొర్లుకొనివచ్చును.

నారయ—తాను కవిత్వము చెప్పుట కిది యుపోద్ఘాతముకాఁబోలు! (సింగన నవ్వును.)

పోతన—తప్పేమున్నది? గంగనా! భయపడకుము. ఏదీ!ఆ వృద్ధసూర్యుని నొక్క పద్యమున వర్ణింపుము.

గంగన—చిత్తము. (కొంచెమాలోచించి తలయూఁపి)

తన యుదయప్రభావమున ధారుణిఁ జీఁకటి వాపి, లోకులం
గనుగవ విప్పి మేల్కొలిపి, కార్యకలాపములందుఁ జొన్పి, స
జ్జనుల పొగడ్త లంది, యదె! సార్థకనాముఁడు, లోకబాంధవుం
డను నొకయోగి వెల్గు నరుణాతపశాటులఁ బశ్చిమాద్రిపై.

సింగన—ఔరా! (నారయతో) గురువుగారున్నను భయపడక వీఁడు పద్యము బాగుగఁ జెప్పెనే

పోతన— సంతోషముతో) నాయనా! లోకబాంధవు నొకయోగిగ వర్ణించితివా! సత్యము. యోగులును, లోకమునకకారణబంధువులై యజ్ఞానతిమిరమునుఁ బోఁగొట్టి కర్తవ్యమును బోధింప నప్రయత్నముగ సాక్షాత్కరించుచుందురు.

సింగన— (ముందు జూచి) "మాటలో మాట వేసికొని వచ్చె" నన్నట్లు అదిగో! ఆ జాతిమీఁద గంజాయిమత్తు వదలక కాఁబోలు తూఁగుచున్నాఁ డొక యోగి. (నవ్వును.)

గంగన— అందఱు యోగులే! జోగులు! భోగులకు మించిన భోగములు వీరికిఁ గావలయును! అంతయు వేషము! వంచన!

నారయ— అవును. ఒకప్పుడు ఒక యోగి సువర్ణవిద్యలో నాఱితేఱినవాఁడ ననియు, లోకము నుద్ధరింప భగవంతు నాదేశమున వచ్చితి ననియుఁ, గావలసినవారు ఒక తులము బంగారము దెచ్చి నూరు తులములు జేయించుకొనవచ్చు ననియు నమ్మఁజెప్పి మాయమారి లోని యరువది తులముల యపరంజితో నంతర్ధానమై తన సిద్ధిని ప్రకటించినాఁ డఁట. (ముగ్గురు నవ్వుదురు.)

పోతన—(ముఖము చిట్లించి) ఇఁక మీ ప్రసంగములఁ గట్టిపెట్టుఁడు. (యోగిని దేరిపారఁజూచి) ఈతఁ డొక మహానుభావుఁడు. కృత్రిమరత్నములకును, జాతిరత్నములకును గల తారతమ్యము పరిశీలించి

చూచినఁ దెలియకపోదు. వాగపచారములం జేయక దవ్వుదవ్వులనుండి మీా కవితావ్యాసంగమును జేసికొనుచుండుఁడు. నే నిదే ఆయోగి పుంగవు దర్శించి వత్తును. పూజ్యపూజావ్యతిక్రమ మనర్థదాయకము, (ఏఁటినీటఁ బాదప్రక్షాళనముఁ జేసికొని శుచి యగును.)

శిష్యులు— (భయపడి) చిత్తము. అపరాధులము. క్షమింపుఁడు. (దూరముగఁ దొలఁగుదురు.)

పోతన— (యోగిని సమీాపించి) మహాత్ముల కభివాదనములు. (నమస్కరించును.)

యోగి—నారాయణ! (కనులు విప్పి)శుభ మస్తు. కూరుచుండుము.

పోతన— (భక్తితో) చిత్తము. చిత్తము. (కూరుచుండును.)

యోగి— (మౌనముతో నుండియుండి యొక్కుమ్మడిగ) నాయనా! నీ కొక నిక్షేపము నిచ్చినచో దాని నేమి సేయుదువు ?

పోతన— (తడుముకొనకుండఁగ) లోకారాధనమున కుపయోగింతును.

యోగి— (చిఱునవ్వుతో) నీ కొక మహాపద సంభవించినచో ?

పోతన— భగవన్నియోగ మని సహింతును.

యోగి—మంచిది. నీకడ కవిత్వ మను నిక్షేప మున్నదే! దానితో నింతదనుక నెట్టి లోకారాధనము గావించితివో చెప్పఁగలవా ?

(నవ్వును.)

పోతన— (ఉలికిపడిన ట్లయి, వెలవెలఁబోయి) మన్నింపుఁడు, మన్నింపుఁడు. తమరు సర్వజ్ఞులు. నాకవిత దుర్వినియోగము గావింపఁబడినది. పశ్చాత్తాపముతోఁ గుములుచునే యుంటిని.

(కన్నీరు గార్చును.)

ఆరకూటమునకై యపరంజి వెచ్చించు
మందుఁడ నైతి నో మాన్యచరిత!
పుచ్చుజొన్నల మెచ్చి ముత్యాలఁ గొల్చెడు
వెంగలి నైతి నో విబుధవర్య!
తాలకు మాఁరొడ్డి రత్నాలు వెదజల్లు
బేల నైతిని కరుణాలవాల!
ఉప్పునకై పచ్చకప్పుర మిచ్చెడు
బొప్పనై చెడితి నో పుణ్యమూర్తి!

పొట్టకై కమ్మతేనియఁబోలు కవిత
కొల్ల వెట్టితి రాజుల కొలువులందు,
చేవగలకాల మెంతయొ చెల్లిపోయె,
నేమిచేయఁగ నున్నాఁడొ? యీశ్వరుండు!

యోగి— (దయతో) నాయనా! దురపిల్లకుము. బుద్ధిమంతుఁడవు గావుననే పశ్చాత్తాపపడితివి. ఊబిలోవైచిన కాలు మెలఁకువతో లాగికొంటివి., ఇఁక శుభోదయము కానున్నది.

పోతన— (కరములు మోడ్చి) మహాత్మా! తమదివ్యదర్శనసంభాషణములవలన హృదయతాప ముపశమిల్లినది. ఈ దీనుని శిష్యపరమాణువునుగా స్వీకరించి యనుగ్రహింప వేడుచున్నాఁడ. (పాదములపై వ్రాలును)

యోగి— (లేవనెత్తి) నాయనా! దైవానుగ్రహమున్నచో నే కొఱఁతయు వాటిల్లదు. ఆదైవము, మంత్రాధీనము గావున నీకొక మంత్ర ముపదేశింతును. దానిని జపించి శుభములఁ బడయుము. శుచివైతివిగదా! ఇటు దఱియరమ్ము.

పోతన— చిత్తము. (సమీపించి చెవియొగ్గును.)

యోగి— (తారకమంత్రము నుపదేశించును.)

పోతన— (తన్మయత్వము నొందుచుండును.)

యోగి—సానఁబెట్టిన వజ్రమువలె నీతఁడీలోకమునఁ బ్రకాశింపఁ గలఁడు. మంత్రాస్వాదమున సొమ్మసిలి యానందించుచున్నాఁడు. ఈశ్వరాజ్ఞ నిర్వర్తింపఁబడినది. ఇఁక నేఁ బోవచ్చును. నారాయణ! (మెల్లగఁ దొలఁగి యదృశ్యుఁ డగును.)

పోతన— (కనులు మూసికొనియే) ధన్యుఁడను; ధన్యుఁడను; ధన్యుఁడను. ఆహా! ఏమి ఈమంత్రమాధుర్యము.

పాలుం, జక్కెర జుట్టితిన్, మధురమౌ పక్వాన్నముల్ మెక్కితిన్,
బాలం జూరెడు తేనె గ్రోలితిఁ గడుం, బుండ్రేక్షుసారంబులం
జాలుం జాలనఁ ద్రావితిం, గలుగ దీస్వాదుత్వ, మీ మంత్రపుం
ద్రావాలం బోల్పఁగఁ బోలు దివ్యసుధ, నాభాగ్యంబునం బొందితిన్.

మహాత్మా! భవసాగరముదాఁట నౌక నిచ్చిన నీకివే నాకృతజ్ఞతా వందనములు. (యోగి యనుకొని ఱాతిపై నమస్కరించును.) (కనులు విప్పి యోగిని గానక) ఏడీ! ఆయోగివర్యుఁడు? ఏడీ! చిత్రము!

శిష్యులు— (గురువుగారిధ్వని విని పరుగున వత్తురు.)

పోతన— నాయనలారా! ఏడీ! ఆమహాత్ముఁడు?

నారయ—స్వామీ! ఇప్పుడే యీగుట్టచాటునకుఁబోవ జూచితిని. పోయి పట్టుకొని రానా?

గంగన, సింగన— ఔను! ఈతనిని ఒక్క నిమిషములో గాలించి పట్టుకొనెదము. సెలవైనచో!

పోతన— నాయనలారా! వారు సిద్ధులగు మహాత్ములు. అంత సులభముగ దొఱకువారు కారు. ఆహా! ఏమి ఆ మహానుభావుని దివ్యవాణి! ఏమి ఆనందము! (కనులు మోడ్చి స్మరించును.)

శిష్యులు— (ఒకరి నొకరు చూచుకొనుచు) అమ్మయ్యో! నోరు చాల జారితిమి.

పోతన— (తనలో) నేడు సుదినము. జీవితమున నొక నూతనాధ్యాయ మారంభ మైనది. ఒక నిధి చేజిక్కినది. దీనిని దక్కించుకొనవలెను. (శిష్యులతో) నాయనలారా! ప్రొద్దు గ్రుంకుచున్నట్లున్నది. సాయంకృత్యములఁ దీర్చికొందము నడువుఁడు.

శిష్యులు— చిత్తము. చిత్తము. దయచేయుఁడు. (అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

(తెర వ్రాలును.)

(ద్వితీయారంగము : పోతన గృహము – పోతన, శ్రీనాథులు సంభాషించుచు ఉందురు)

శ్రీనాథుఁడు— బావా! ఇటు చూడు. ఎప్పుడును ఆ వేదాంతపు గొడవయేనా!

పోతన— ఏమి చేయుదు నెపుడు? "... భిన్నరుచిః" అనిరి కదా!

శ్రీనా— దాని కేమిగాని, ఆ భోగినీదండకము చాల చక్కని ధారలో పడినది సుమా! శ్రీ సింగభూపాలుఁడానాఁడు తన భోగినిఁ జూచుకొని మురిసిమురిసి ... లతో ... ... మురిసిపోయినాఁడు. కావుననే నిన్ను ముత్యాల జల్లు... ముంచివైచెను. రాజు చాల ... సిసుఁడు. ... విచారింపకుము. ఏమందువు?

పోత— అబ్బ! ఆ దుర్దినము ... నేల తలంపునకుఁ దెచ్చెదవు? పోనిమ్ము (విసువుతో ప్రక్క ముఖము పెట్టును.)

శ్రీనా— దుర్దినములా? రాజుల మెప్పించి రాజగౌరవముల నందిన దినములు దుర్దినములా? ... సిది విపరీతదృష్టి.

పోత— ముమ్మాటికి దుర్దినములు. ఛీ! ఛీ! ఆయన చిన్ననాటి

నానా రాజసందర్శనములు, ఆ వందిమాగధస్తోత్రములు తలఁచుకొనిన మేను జలదరించుచున్నది. శ్రీరామ! శ్రీరామ!

శ్రీనా— (నవ్వి) ఇది వట్టి పిచ్చి. కావున్న, గుణసంపన్ను లగు ప్రభువులఁ బొగడిన నేమి? అందంత తప్పేమియున్నది? ఓహో! తెలిసినది. ఈ యభిప్రాయముతోడనే కాఁబోలు బావగారు భోగినీ దండకములో నొక్కచో రాజులఁగూర్చి "రాజుల్ బహువ్యాజులే, భోజులే, చంచలచిత్తులే, మత్తులే. ప్రేత తాయత్తులే, దోషసంసిక్త సంపాదులే,వీతమర్యాదులే" అని యేమేమో సెలవిప్పించియున్నారు. సాహస మనఁగ తమదే సాహసము. "ఇంటఁ దిని యింటి వాసములు లెక్కించుట" ఇదియే!

పోతన— అప్పు డేయుద్దేశముతో వ్రాసితినోగాని, ప్రభువులఁ గూర్చి యిప్పుడుమాత్రము నాకట్టి యభిప్రాయమే దృఢపడినది. అయినను అందు సాహస మేమున్నది?

శ్రీనా— సాహస మేమున్నదా? గ్రంథము వ్రాసినది తేని యాజ్ఞతో; చదువ్రుదది ఆతని సమ్ముఖమున; ఆతని కట్టిదురు. అట్టితఱి వినిపింపవలసినవి యేనా ఈ శ్రీసూక్తులు? బావగారి లౌకికజ్ఞానమున కిది నిదర్శనము గాఁబోలు!

పోతన— లౌకికమో అలౌకికమో! దాననము ప్పేమివచ్చినది?

శ్రీనా— ముప్పా! అదెంతగొప్ప? దినములు మంచివైనందున ఆనాఁడీసూక్తులపై నేరికిని దృష్టి పడినదికాదు. లేకున్న బావగారిపని మిడతంభొట్లు కథవలె వచ్చి యుండెడిది. (నవ్వును.)

పోతన— ఓహో శివశ్రీపాదపద్మాశ్రయుఁడ మయియుండెడిది కాఁబోలు. శ్రీనాథుని యండయుండ భయమేల? (మందహాసము)

శ్రీనా— శ్రీనాథుఁడు! కేవలకుఁ దిక్కా! ఔనులే! దానికేమి గాని శ్రీసింగభూపాలుని యెక్కడఁ నొక్క దండకములో వలలో వైచుకొన్న చతురుఁడవు. బావా! ఈ ప్రాపకమును

దినదినాభివృద్ధి గావించుకొనుము. (భుజముపైఁ జేయివైచి) నీకేమి, బంగారు పిచ్చుకవు. రాజానుగ్రహమున ముందు అగ్రహారముకూడ సంపాదింతువు.

పోతన—— క్షుద్రములగు నీయాలోచనలకు అంతులేదు. పోనిమ్ము! (ముందుఁజూచి) ఈతఁ డెవరు?

రాజసేవకుఁడు——(వంగినమస్కరించి కమ్మనిచ్చును)

శ్రీనా—— (లేఖనందుకొని చదువుకొని సంతోసముతో) ఓయీ! ప్రభువుగారికిమాయాశీర్వాదములం దెల్పుము. రేపకడ సన్నిధానమునకు బయలుదేరి వచ్చుచున్నామనియు మనవి చేయుము.

సేవకు ——చిత్తము. సెలవు. (నిష్క్రమించును.)

శ్రీనా—— బావా! ఒక శుభవార్త దెల్పెదను. ఏమి పిండివంట చేయింతువో చెప్పుము?

పోతన—— బావగారి చిత్తము పిండివంటలపైఁ బరువెత్తుచున్నఁ దక్కవేమి? మీయిష్టము వచ్చినది. చాలునా?

శ్రీనా—— మంచిది. అట్లైన ఈ కమ్మని కమ్మ చదువుకొనుము.

పోతన—— (లేఖ చదివికొని ముఖముచిట్లించి) ఇదియేనా! శుభవార్త! ఛీ! ఛీ! ఇఁక ఈరొంపిలో నే నడుగిడను.

శ్రీనా—— (వెల్లఁబోయి) ఇదియేమి యన్యాయము ? రసికుఁడైన సింగభూపాలుఁడు మదనోత్సవము జరుపఁగోరి ముద్దుగాఁ బిలువనంప మూతి బిగించుట పాడియా?

పోతన——అదియంతయు నాకుఁ దెలియదు. ఈయుత్సవముల కిఁక నేరానని ఒట్టుపెట్టుకొంటిని. తమకొఱకును గొండవీటి కాహ్వాన మంపిన ట్లీలేఖవలనఁ దెలియుచున్నది గదా! తమ కిష్టమున్నఁ దమరు దయచేయవచ్చును.

శ్రీనా—(నవ్వుచు) 'సిరిరా మోఁకాలడ్డుట' యననిట్టిదే! అయినను రాజసభ కేగిన దోసఁ గేమి? రాజసభలకుఁ బోని కవి రాణింపఁడని తెలియునుగదా! (నిష్ఠురముగ) తెలిసినవానికిఁ జెప్పుట చాలకష్టము. లేకున్న 'నిరాశ్రయా న శోభంతే పండితా వనితా లతాః' అను సూక్తి నీ వెఱుఁగవా?

పోతన—తెలియును. అది సామాన్యవిషయము. ఈ రాజసభలం జేరుట గౌరవహీన మని నాతలంపు.

శ్రీనా—ఆఁ! ఆఁ! గౌరవహీనమా! (పరిహాసముతో) ఔనులే! ఔను.

వాల్మీకివ్యాసుల వన్నెలు దఱుగవే!
రామభారతసభారామసీమ?
కాళిదాసుని వాసి కాసంత మిగిలెనే!
విక్రమభూపకవిత్వగోష్ఠి?
నన్నపార్యున కెంతో చిన్నతనముగాదె!
రాజరాజనరేంద్రరాజసభను?
తిక్కయజ్వకుఁ గీర్తి మొక్కవోవఁగలేదె!
మనుమసిద్ధినృపాలు మందిరమున?
కవులు వీరలు గారు, గౌరవము లేదు!
వడిగ మనమోమునను బ్రొద్దుపొడిచె నౌర!
భావవీథిని భావించి పలుకు మయ్య!
బావ!-సహజపాండిత్యప్రభావ! నీవ!

పోతన—(నవ్వుచు) కవితాసనాథులగు శ్రీనాథులు వాదింపదొడఁగిన నెదురు నిల్చుట కేరితరము? బ్రమ్మని తిమ్మని, దిమ్మని బ్రమ్మనిఁ జేయఁగలశక్తి వారికి వెన్నతోఁ బెట్టిన విద్య. కాదేని, వాల్మీకివ్యాసులకును దమకును ముడిపెట్టుకొనఁగలరా?

శ్రీనా—అదిగాదు! రాజసమ్మాన వేళయున గొప్పతనమే గాని తప్పు లేదని యొప్పుకొనుము. తెలిసినదా? (గద్దించును.)

పోతన—బావా! ఇదిగో! నానిశ్చితార్థము వినుము! మఱి వేధింపకుము. అఖిలకల్యాణగుణాకరుఁడగు విష్ణుండుండఁగ నా విష్ణుండుండఁగ—రాజమాత్రుఁ డెంతటివాఁడైనను నెంతమెచ్చునకై కించిత్ పొట్టనింపుకొన నామన మొప్పదు! చూడు! సకలచరాచరరక్షకుండగు నాపక్షివాహాను మధుర గుణానుసంధానలసితమగు నా రసనము నరమాత్రులఁ బొగడ నియ్యకొనునా?

"మందారమకరందమాధుర్యమునఁ దేలు
మధుపంబు బోవునే మదనములకు ?
నిర్మలమందాకినీవీచికలఁ దూఁగు
రాయంచ చనునె తరంగిణులకు ?
లలితరసాలపల్లవఖాదియై చొక్కు
కోయిల చేరునే కుటజములకు ?
పూర్ణేందుచంద్రికాస్ఫురితచకోరకం
బరుగునే సాంద్రనీహారములకు?
అంబుజోదరదివ్యపాదారవింద
చింతనామృతపానవిశేషమత్త
చిత్త మేరీతి నితరంబుఁ జేర నేర్చు ?
వినుతగుణశీల! మాటలు వేయు నేల?"

శ్రీనా — (విసువుతో) ఇదియేనా నీ కిటీవల ఎవఁడో జడదారి నూఱిపోసిన బోధ? కాదు; బాధ! చాలు! చాలు. కవితాసామ్రాజ్య పట్టభద్రులమై చేతగాని చవటలవలె గోళ్లు గిల్లికొనుచుఁ గూరుచుందుమా? 'దేవుఁడు, దేవు.' డందువే! అంతగాఁ జెప్పవచ్చినచో, మాటవరుసకనెదను! ఱేఁడు దేవుఁడు కాఁడా! "నావిష్ణుః పృథివీపతిః"

అని నీ వెఱుంగనివియా? అన్నియుఁ దెలిసి కోరిపట్టిన పంచేటికి మూఁడే కాళ్ళనినచో నెవ రేమి చేయఁగలరు?

పోతన — బావా! ఎవరి పిచ్చి వారి కానందము. దానికై కాదు కాదనుటేల? నీ ప్రత్యక్షదైవము లనినమ్మిన వారినే భజించి తరింపుము. నన్ను నా దారిని పోనిమ్ము?

శ్రీనా — రక్తసంబంధుల మగుటయు, చిన్ననాఁటినుండియు చెలిమికాండ్ర మగుటయు నే నింతగాఁ జెప్పవలసి వచ్చినది. కాదేని ఎవ రెట్లూరేఁగిన నాకేమి? కొంచె మోపికఁ బట్టిన నన్నియుఁ దెలిసికొన్నను. బావా! అట్లయిన నీవు మన్మథోత్సవమునకు రా వనినమాట! ఆ సింగభూపాలుని యాహ్వానమును త్రోసిరాజందు వనినమాట! చెప్పుము. ఏదో ఖండితముగాఁ జెప్పి వేయుము!

పోతన — ఖండితముగా నిం కేమి చెప్పవలెను? చెప్పవలయునది చెప్పివైచితిని. ఆ గోపాలుని దక్క మఱి యే భూపాలుని నేఁ జూడను.

శ్రీనా — నిజము! నిజము! నీ కింత కొంతకాలమునకు ఆగోపాలురఁ జూచి తృప్తిచెందుదు రెమ్ము. బావా! నేను మాత్రము వేసవనే చాచకొంటినా? బాన్రమును భుజముపై జేయి వైచి, ఈ పట్టాభిషేకమునకు మాత్రము నీవు భూపాలుని యాగ్రహము గానుండఁగ నేదో విధముగ సరిపుచ్చి చెప్పెదను. ఈనడుమ బాగుగ నాలోచించుకొని బుద్ధి మరల్చుకొనుము. నాకడ వాదించి ఇట్లు ప్రభువులఁగూర్చి యింకెరికడను ప్రసంగింపకుము. గోడలకుఁ జెవు లుండు నందురు! మించిన, రాజులతోఁ బగ! జాగ్రత్త సుమా!

పోతన — పగయా! ఎందులకు? ఏమి యపరాధము చేసితి మని!

శ్రీనా — ఇంతకన్న నపరాధ మేమి కావలయును? వారి యాజ్ఞల నుల్లంఘించుట యపరాధము కాదా? ఇది యేఁటి కెదురీఁత! తెలిసినదా!

పోతన— ఇది యాజ్ఞల నుల్లంఘించుటయా! నా చిత్త మొప్ప కొనని పని చేయ ననుట యపరాధమా? 'జాగ్రత్త' యని భయ పెట్టుచున్నాఁడవే! ఈశ్వరేచ్ఛ యెట్లున్నదో యట్లు జరుగును. భయము లేదు.

నారయ—(ప్రవేశించి శ్రీనాథ, పోతనలను జూచి) నమస్కారము. నమస్కారము.

శ్రీనా— (చిఱునవ్వుతోఁ దల యూఁచును.)

పోతన— శుభ మస్తు. నాయనా! ఏమి కావలయును?

నారయ—చిత్తము! పురాణమునకు వేళ యయినది. వ్యాసపీఠము, గ్రంథమును నమర్చ వచ్చితిని.

శ్రీనా— (నవ్వుచు) ఓహో! పురాణ మున్నది కాఁబోలు! బావగారికిఁ దగనిఓపిక. కాను రాలని పనికిఁ గాళ్లు విరుగఁగొట్టుకొనుట నా కలవాటులేదు. నేను కొంచెము వెన్నువాల్చి యొక్క కునుకు తీసెదను. (ఆవులించును.)

పోతన— అయ్యో! దివాస్వాపమా! మంచిది! బావగారు రాజ పురాణకాలక్షేపముఁజేసి యలసి నట్లున్నారు. రండు! లోపల విశ్రమింపుఁడు. మా గొడవ మాకు తప్పదు లెండు! (నారయను జూచి) నేనిదే వచ్చుచున్నాను. నీవు పురాణమునకు వలయు పరికరములతో సిద్ధము గమ్ము. (శ్రీనాథపోతనలు నిష్క్రమింతురు.)

నారయ—చిత్తము! (ఇద్దఱను లోనికిఁ బోనిచ్చి) ఈ మహాకవి ద్వయము ఒక్కచో నున్నపుడు భిన్నప్రకృతులుగల వ్యక్తిద్వయము ప్రత్యక్షమైనట్లు వింతగనుండును. ఒకనిని రాజసకిరణములకు రంజిల్లు సూర్యకాంత మనిన, వేఱొకనిని సత్వరశ్మికి ద్రవించు చంద్రకాంతమన వలయును. ఉల్లోలగంభీరమైన పారావార మొకరైన, మొగులు తునుకలు లేని యాకసము మఱియొకరు. మహానుభావులు! ఎవరికి వారె గుమ్మడికాయలంత ముత్యాలు. వారికొనగోటికి సాటిరాని

నాబోటి కెన్నఁదరమా! పోయి పని చూచెదను. (నిష్క్రమించును.)

తృతీయ రంగము — పేరావధాని యిల్లు

పేరా— (పొడుము పీల్చుచు) వీడి మచ్చమాయ! ఏడీ! ఈ పుల్లన్న! ఎంతసేపైంది పంపి? మహాకొంటె శుంఠకాయ. ఏ చెల్లెక్తు తున్నాడో! మా మామగారు కళ్లుమూస్తూ నాచేతిలో పెట్టారు వీణ్ణి! నాకూ చేతికడ్డ మవుతాడని రెండు చిన్నవి అప్పరం,ముక్కలు వాగించా? మొన్న చాకలివెంకాయ మెచ్చుకున్నాడు పెద్దలకి బియ్యం బాగా ఇప్పించాడని. ఏదో! ఇట్టాగే చిన్న చిన్న కొంపల్లో నలిగితే కాస్త పెద్దలోగిళ్లలో ప్రవేశపెట్టవచ్చు. ఒంటరిగాణ్ణి, నేను మాత్రం ఎంతకాలం అన్నీ చూచుకొగల్దును? ఒక వ్యాపారమా! ఒక సంగతా? ఈమధ్య పోతన్నను సాధించితీరాలని చేసిన ప్రతిజ్ఞతో మరీ తీరుబడిలేకుండాపోయింది. (ముందుఁజూచి) అదుగో వస్తున్నాఁడు. పెళ్లికొడుక్లమల్లే! (పుల్లన్నతో) ఏమిరా! ఇంతసేపు? వెళ్లినపని యేంచేసుకొచ్చావ్?

పుల్లన్న— (రొజుచు) బావోయి! బావా! అంతా నీవు చెప్పినట్టే చేశా! నే నెళ్లేప్పటికే అరుగుమీదున్నా రిద్దఱూను!

పేరా— వాళ్లకంట పడలేదుగదా! కొంపదీసి? చెప్పు!

పుల్లన్న— ఆఁ! నేనే! సింహద్వారంలోనుంచి తొంగిచూచి యిటుపనిగాదని దొడ్డిదారి కెళ్లా! తలుపు లోపల వేసుంటే గోడ దూకాను! చిల్లపెంకు కూడా గీచుకుపోయింది చూడు! (చూపును.)

పేరా— ఆతిసున్నం రాద్దాములే! జరిగింది చెప్పు.

పుల్లన్న-సందులోనుంచి ముంగిట్లోకి వచ్చి కదలకుండా గరిసికింద కుక్కపిల్లకిమల్లే కూర్చున్నా! నేనెళ్లంగానే పోతన్నగాక ఇంకో ఆయనే! పదేళ్లకి ఉంగరాలు పెట్టుకున్నాడే! ఆయన అంటున్నాడు; 'భోగినీదండకదియం ఎంతబాగా రాశావు! రాజు మెచ్చుకున్నాడు గదా!' అని. అదివిని పోతన్న 'ఛీ! ఛీ! ఆ తద్దినాలు ఇహ తలవద్దన్నాడు. ఇద్దటికి లటపిటయింది.

పేరా— (ఆలోచించి తలనూఁపుతూ) ఊఁ హూఁ! తరువాత?

పుల్లన్న—మాటల్లో, ఆ కందుకూరాయన అన్నాడు పోతన్నతో! 'బావా! దండకడియంలో రాజుల్ని తిట్టావేఁ? ఎవరన్నా వింటే ఏమయేది నీపనీ' అని. పోతన్న 'నాకేమీ భయంలేదు' అన్నాడు. ఇంతలో రాచకొండనుంచి ఉచ్ఛవానికి రమ్మని రాజుగారిమనిషి వచ్చాడు.

పేరా— (ఆతురతతో) ఆఁ! పోతారా! కుంటుకుంటూ ఏ అగ్రహారమో కాజేయటానికి? అయినా! ఆ రాజుకీ పనిలేదు. ఎప్పుడూ ఉత్సవాలనీ, ఊరేగింపులనీ, యీ కవిగాళ్ళకే కట్టిపెడుతూ ఉంటాడు; మఱి పోతారా ఇద్దఱు?

పుల్లన్న— పోతన్నకి రాజుగారిదగ్గరికి పోవటం పరువు నష్టమట? కొత్తాయన పోతాట్ట.

పేరా— ఆఁ! పరువునష్టమా! సరే! నీవుపోయి అన్నంతిను! (పుల్లన్నను బంపివేసి) ఆఁ! మంచిసమయమే చిక్కింది, ఈ పోతన్న పని పట్టించటానికి. 'ప్రభువంటే పోతన్న కొకగడ్డిపఱకగా ఉన్నదనీ, ప్రజలలో ప్రభుద్వేషము గలిగిస్తున్నాడనీ, పోనీ యని ఉపేక్షిస్తే పుట్టిమునుగుతుందనీ' ఇదిగో! ఈరాత్రే రాచకొండకు పోయి ఆస్థానకవికి అంటపోదుస్తా! ఆయన రాజుగారికి పోతన్నమీద ఆగ్రహం పుట్టిస్తాడు. ఆ యాస్థానకవి మంచివాడు. పోతన్న అంటే మండిపడ్డాడా వేళే! అసత్యమనీ, పాపమనీ చూస్తే పనులుకావు. ప్రతిజ్ఞ నెరవేరదు. అయినా! శుక్రనీతిలో మానభంగమగు వేళ మనిషికి అబద్ధమాడినా అఘములేదనే ఆనతీయబడిందిగా! భయంలేదు! ఈ దెబ్బతో పోతన్న పొగరణగాలి! నా పేరు పైకిరావాలి. అంతే.

(నిష్క్రమించును.)

తెఱ వ్రాలును.

తృతీయాంకము సమాప్తము!

హాలికుఁడు

చతుర్థాంకము

ప్రథమరంగము. ఏకశిలానగరము. కొందఱుమిత్రులు పరివేష్టింపఁ బోతన ప్రసంగించుచుండును.

ఒకవృద్ధు—(పోతన్ననుఁజూచి) నేనుకూడ నలుగురితోఁ గోదావరి స్నానము గ్రహణంనాఁడైనను చేసివత్తమని బయలుదేరితిని! కాని ఆగంగలోఁ బాపములు పోగొట్టుకొను పుణ్యమబ్బలేదు! (దగ్గుచు) పాడుదగ్గు పడవేసినది. రాజుగారుకూడ వచ్చిరఁట! దర్శనముచేసితిరా! ఏమి బహుమానము?

పోతన—నేనా రాజును జూడలేదు. నాకు వేరొకరాజుగారిదర్శనమైనది.

వృద్ధు—ఇంకొకరాజుకూడ వచ్చెనా? ఎవరు నాయనా? ఎట్లున్నాఁడు? ఎక్కడ దర్శనమైనది?

పోతన— మనవిచేయుచున్నాను. నేను 'ఆరాకానిశాకాలమున అభ్రంకషశుభ్రసముత్తుంగభంగయగు గంగకుంజని గ్రుంకులిడి వెడలి మహనీయమంజులపులినతలంబున మహేశ్వరధ్యానంబు సేయుచుఁ గించిదున్మీలితలోచనుండనై' యుంటిని.

ఒకపండితుఁడు— పుణ్యకాలములలోఁ జేసినజపముఅనంతఫలదమని శాస్త్రము లుద్ఘోషించుచున్నవి. శాస్త్రవిదులు తమరారీతి మహేశ్వరధ్యానము చేయుట యొప్పు. పిమ్మట!

పోతన—అట్టితఱి!

'మెఱుఁగుచెంగటనున్న మేఘంబుకైవడి
నువిద చెంగటనుండ నొప్పువాఁడు
చంద్రమండలసుధాసారంబుపోలిక
ముఖమునఁ జిఱునవ్వు మొలచువాఁడు
వల్లీయుతతమాలవసుమతీజముభంగి
బలువిల్లు మూఁపునఁ బరఁగువాఁడు
నీలనగాగ్రసన్నిహితభానునిభంగి
ఘనకిరీటము తలఁ గలుగువాఁడు

పుండరీకయుగముఁబోలు కన్నులవాఁడు,
వెడఁద యురమువాఁడు విపులభద్ర
మూర్తివాఁడు రాజముఖ్యుఁ డొక్కరుఁడు నా
కన్నుఁగవకు నెదురఁ గానఁబడియె.'

ఒకవృద్ధు—ఇట్టివాఁ డెవఁరో మహారాజు కాదు, సార్వభౌముఁడై యుండవలెను. తరువాత నాయనా!

పోతన—పిమ్మట "ఏను నా రాజశేఖరుం దేఱిచూచి భాషింప యత్నంబుసేయు నెడనతఁడుదా 'రామభద్రుండ, మన్నామాంకితంబుగా శ్రీమహాభాగవతంబుఁ దెనుఁగు సేయుము, నీకు భవబంధంబులు దెగు' నని యానతిచ్చి తిరోహితుం డయ్యె."

కొందఱు—ఆఁ! ఆఁ! శ్రీరామభద్రుండే సాక్షాత్కరించెనా! ధన్యులు! ధన్యులు! పోతన్నగారు.

ఒకరు—శ్రీరామభద్రుఁడు భాగవతమునే కోరెను. అది మిక్కిలి ఉత్తమగ్రంథము కానోపు! ఔనా?

పోతన—ఓ! భాగవతమా!

'లలితస్కంధము, కృష్ణమూలము, శుకాలాపాభిరామంబు, మం జులతాశోభితముꣳ, సువర్ణసుమనస్సుజ్ఞేయముꣳ, సుందరో

జ్వాలవృత్తంబు, మహాఫలంబు, విమలవ్యాసాలవాలంబు నై
వెలయున్ భాగవతాఖ్యకల్పతరు వుర్విన్ సద్విజశ్రేయమై."

ఒకరు— ఆహా! భాగవతము కల్పతరువు. ఇఁకఁ దమరు భాగవతము నే వ్రాయుదు రనినమాట! వేఱు గ్రంథమును వ్రాయరు కాఁబోలు!

పోతన—అది సకలగుణాభద్రుండగు శ్రీరామభద్రుని యాదేశము; పొడలఁ దాల్పనలయు. కాక,

"పలికెడిది భాగవత మఁట,
పలికించు విభుండు రామభద్రుం డఁట, నేఁ
బలికిన భవహార మగు నఁట,
పలికెద, వేఱొండు గాథ పలుకఁగ నేలా?"

మఱియొకరు—నేఁటివఱకు తెలుఁగున భాగవతము రచింపఁబడ లేదు కాఁబోలు!

ఇంకొకరు— ఆఁ! అది ఎవరికి సాధ్యము? నేఁటికి పాండిత్యము, సరసకవిత, వీనికి వన్నె బెట్టు గుణసంపద గల పోతరాజుగారు లభించిరి. ఆ లోపము దీరినది.

పోతన— అయ్యా! అట్లనఁజనదు. అన్ని విధముల నాకంటె వేయిమడుంగులు మిన్న లగు పూర్వకవులు దీనిం దెలిఁగింప దొఱకొనకుండుట నాపై నెనరుచేఁ గాని శక్తిలోపముచేఁ గాదుసుడీ!

"ఒనర న్నన్నయ, తిక్కనాదికవు లీయుర్విం బురాణావళుల్
తెనుఁగుం జేయుచు మత్పురాకృతశుభాధిక్యంబు దా నెట్టిదో
తెనుఁగుం జేయరు మున్ను భాగవతమున్, దీనిం దెనింగించి, నా
జననంబున్ సఫలంబుఁ జేసెదఁ బునర్జన్మంబు లేకుండఁగన్."

ఒకరు— ఓహో! అట్లయిన నీకు కృతిపతిని వెదకుటయే తడవు కాఁబోలు!

మఱియొకరు — వెదకుటయా? సరసు లగు మనుజేశ్వరులు 'మేము, మే'మని సొమ్ములు, వాహనమ్ములు గైకొని 'కృతికన్య ని'మ్మని పోతన్నగారిని బ్రతిమాలరా?

ఇంకొకరు—— తప్పక! వీరి గ్రంథమును గృతిఁ గొన్నవాఁడే సుకృతి. వీరికి సొమ్ములు గావు, రాజ్యమ్ములు ధారవోసి యైనను గృతిఁ గైకొన రాజులు సిద్ధముగా నున్నారు.

పోతన—— మహాశయులారా! ఏల యిన్నిమాటలు?

"ఇమ్మనుజేశ్వరాధముల కిచ్చి పురంబులు, వాహనంబులున్
సొమ్ములుఁ గొన్ని పుచ్చుకొని, చొక్కి, శరీరము వాసి, కాలుచే
సమ్మెటవ్రేటులం బడక సమ్మతితో హరి కిచ్చి చెప్పెదన్"
నమ్ముఁడు నమ్మకుండుఁ డిదె నాకు హితంబుగఁ దోఁచు నియ్యెడన్.

కొందఱు—— ఆహా! ఏమి వైరాగ్యము! పోతన్నగారు నిజముగ భక్తులు.

నారయ—— (ప్రవేశించి) నమస్కారము. బండ్లు కట్టితిమి. తమకై వేచియున్నారము.

పోతన—— ఇదే బయలుదేరుదము. (లేచును.)

ఒకరు—— నేఁడే బమ్మెరకుఁ బోవలయునా? ఒకటి రెండు దినములు మాయూర నుండి, మా పాపపుఁజెవుల కిన్ని మంచిమాటలు వినిపింపఁగూడదా?

మఱియొకరు—— అప్పుడే తొందఱపడుచుంటి రేల? అయ్యో!

పోతన—— క్షమింపుడు. మీవాత్సల్య మున్నచో ఓరుగల్లే బమ్మెర, బమ్మెరయే ఓరుగల్లుకాదా? శ్రీరామచంద్రుని యాజ్ఞాపాలనము అవశ్యకర్తవ్యము గదా! అనుజ్ఞ దయచేయఁ బ్రార్థించుచున్నాను.

(నమస్కరించును.)

అందఱు—— (తిరిగి తిరిగి నమస్కరింతురు.)

ఒకవృద్ధు—— గ్రంథము త్వరలోఁ బ్రారంభింపఁబడవలయును. నాయనా! 'శ్రేయాంసి బహువిఘ్నాని' అనిరి. జాగ్రత్తసుమా! ఏవిఘ్నమువచ్చినను శ్రీరామచంద్రుని యనుగ్రహమున గ్రంథము పరిసమాప్తి నొందును లెమ్ము!

పెద్దలు— తథాస్తు! తథాస్తు. అభీప్సితార్థసిద్ధి రస్తు!

పోతన— అనుగ్రహింపఁబడితిని. అంతయుఁ బెద్దల యాశీర్వాదము; శ్రీరాముని యనుగ్రహము. ఇంక తమరుండుఁడు. నేఁ బోయి వచ్చెద. సెలవు! (పోతనముందుఁ, దక్కిన వారు వెనుకనడచుచు నిష్క్రమింతురు.)

తెఱ వ్రాలును.

ద్వితీయరంగము— ఉద్యానవనము; కేళాకూళిపరిసరము.
సమయము— సాయంకాలము.

సింగభూపాలుఁడు— (ఆలోచనానిమగ్నుఁడయి అడుగులు వేయుచు) ఆహా! ఏమి కమ్మదనము. ఆబాల్య మమరవాణీసుధారసము గ్రోలి 'ఆంధ్రి'మనిన అల చెవినిడు నాకే యందమనిపించిన దీతని కవిత్వము! కానరాని గడుసరి పోతన! నిండుకుండ! తొణఁకడు. ఆకారమును బట్టి నే నేమో యనుకొంటిని! ఆదండకమున నెన్ని చిన్నెలు వన్నెలు చిత్రించెను? పుణ్యభాగిని కావున నే మా భోగిని ఈసిద్ధహస్తుని కృతిని బ్రతిబింబించు భాగ్య మందినది. (ఆలోచించుచు నాలుగడుగులు వైచి) అందఱి మాట కేమిగాని అబ్బబ్బా! ఈభోగిని పోరు పడలే కున్నాను. కనుపించినపుడెల్ల 'మీరుకూడ ఏదైన ఉత్తమ కృతిని ఆ కవిచేతనే వ్రాయించి కృతి పొందుఁడు; అప్పుడుకాని, నాకానందము చేకూర' దని వేధించుచున్నది. నాకును ఆతని కవితామృతమును గ్రోలిననాఁటనోలె అట్టి వాంఛయే గల్గి గట్టిపడినది. మొన్న ఈ పోతన్నకవి భాగవతమును ఆంధ్రీకరించుచున్నాడని యాస్థానకవి చెప్పఁగ విని ఆ గ్రంథమును నాకుఁ గృతినిచ్చినచో అగ్రహారము లిత్తు నని వార్త నంపితిని. ఏమనునో!

సేవకుఁడు— [నమస్కరించి] ప్రభూ! ఆస్థానకవిగారు దేవరవారి దర్శనమునకై వేచియున్నారు.

సింగభూ— వచ్చెనా? మంచిది. రమ్మనుము.

సేవకుఁడు— చిత్తము. ఆజ్ఞ! (నమస్కరించి వెడలిపోవును.)

ఆస్థానకవి— (ప్రవేశించును.)

సింగభూ— ఇటు! ఇటు! సమస్కారము! దయచేయుఁడు.

ఆస్థానకవి— (చేయియెత్తి) జయోఽస్తు! దిగ్విజయోఽస్తు!

సింగభూ—పని యేమైనది? పండా? కాయా?

ఆస్థానకవి—చిత్తము! మహాప్రభూ! యుద్ధ పత్రికాముఖమునెంచరా? నే నెన్నడో మసిచేసితిని. ఆతిసియు హింసాభావమునకు అంతులేదు. సామోపాయము, సాత్వికులయెడను, సరసుల యెడను గాని, యిట్టివారిపట్ల చతుర్థోపాయమే సత్వరఫలకారి.

సింగభూ—ఇంతకుఁ గృతి నీయనని నిరాకరించెనా? ఏమి?

ఆస్థానకవి—కృతులు! కృతులకేమి? సత్కృతిశతంబులకధిపతులు కాఁగలరు సర్వజ్ఞులు. నికృష్టుఁడు నిరాకరించుఁగాక! సంకల్పసిద్ధులు మా సార్వభౌములు.

సింగభూ—(దీర్ఘాలోచన చేయుచు,) మంచిది. ఇంకేమి విశేషములు?

ఆస్థానకవి—విశేషములా? విశేషముల కేమిలెండు? అల్పులకధిక గౌరవమిచ్చుటయు ననర్థమనియే యార్యుల యభిమతము. ఔరా! ఆగడము! ... అనువాదమైనను ఆమాటలనుటకు నాలుక వెనుకాడుచున్నదే!

సింగభూ—సంకోచింపక సత్వరముగఁ జెప్పుఁడు!

ఆస్థానకవి—చిత్తము! రాజాజ్ఞ! 'భగవంతుని సృష్టిలోఁ బ్రభువు ప్రజలు అను భేదములేదు. ఆదయామయుఁడు సమస్తప్రాణులయెడను సమానముగ వర్తించుచుండఁ బ్రభువులే యేదుగడలని కొల్చుట వెఱ్ఱితనము. ప్రభువులు ప్రజాసేవకులుగాని దొరలుగారు. ప్రజారంజకుఁడుగా నేరనివని రాజశబ్దము నేతిబీరకాయవంటిది' అని యేమేమియో పలురీతులఁ బ్రల్లదనపుఁ బోకడలు పోవుచున్నాఁడఁట! విషూచివలె ఈవిషబీజములు ప్రజలలో శరవేగమునఁ బ్రాకుచున్నవఁట!

బమ్మెరవాసియు బరమవైదికనిష్ఠాగరిష్ఠుఁడును, ప్రభుభక్తిపరాయణుడునగు పేరావధాని స్వయముగఁ జెప్పిన మాటలివి. ఇందతిశయోక్తిగాని, అసత్యముగాని ఆవగింజంతయైన నుండ వీలులేదు. ఔరా! ఎంతటిద్రోహి! గుమ్మఁడాయి ఱొమ్ముగుద్దుట. ప్రభూ! ఆలసించిన అదనుమించును. కర్తవ్యమునాలోచింపుఁడు. [అటునిటుచూచి మెల్లఁగ] కృతిని వేఱొకతేనికిచ్చున నెడియొకకింవదన్తి ప్రబలముగనున్నదనియూ సూచించి వెళ్ళినాఁడు. ఇఁక నాకు సెలవా!

సింగభూ— (రెప్ప వాల్పక వీనులిచ్చి వినివిని తలయూఁచుచు) మంచిది! ప్రతివిధేయ మాలోచించెదను. తమరు దయచేయుఁడు.

ఆస్థానకవి—చిత్తము. (నెమ్మదిగ వెనువెనుకఁగ జరిగి నిష్క్రమించును.)

సింగభూ— (ఆవేశ్లో) లోకము విచిత్రప్రకృతిక మనుమాట వాస్తవమేగాని, ఈ పోతనప్రకృతి చిత్రములలోఁ జిత్రముగ నున్నది. సిరిలేనివాఁడఁట! చేయి చాఁచి యడుగఁడఁట! రమ్యగుణాకరుఁడఁట! రాజద్రోహమునకు బీజావాపము సేయునఁట! ఆతనిఁగూర్చి వినిన దంతయు సత్యమే యగునా? సత్య మనుట కీ సామగ్రి చాలదా? మదనోత్సవమునకు రమ్మని పంపిన నా యాహ్వానమున కనాదరము! గ్రహణసమయమున నేఁ జేయఁబూనిన దానమున కప్రతిగ్రహసమాధానము! కృతిసమర్పణమునకు నిరాకృతి! ఒకటి, రెండు, మూఁడు. (పెదవి కఱచి, ఆపి, ఆపి) ఒకటి...రెండు...మూఁడు...(కనులు పెద్దవిజేసి) ఊఁ! బ్రాహ్మణుఁడని, పండితుఁడని, కవి యని పక్షపాతము వహించుకొలఁది పాకము ముదురుచున్నదే! (నిష్ఠురముగా) పోనిమ్ము! తన గ్రంథము కృతినీయనిచో. (కొంచె మాలోచించి) ఆఁ! ఎట్లు పోఁగలఁడు? నా యారామమున పూచిన పూవు, పండిన పండు నాయది. నా యనుభవమునకు రావలసినదే! రాజు రత్నహారి. శ్రేష్ఠవస్తువును సేకరించితీరును! సేవించితీరును! ఐహికమున నాతని కందనిది లేదు. కత్తిని గాని కార్యము లేదు. ఏమని, కింవదంతి? 'ఎవ్వఁడో కృతిఁగొననున్నాఁడా?'

జూరా! కాకోదరశిరోరత్నంబునకై కరము సాచు సాహసికుడును సాక్షాత్కరించెనా? చూచెదనుగాక! ఆజన్మ మెఱుగని ఆశాభంగము! అవమానము! (పండ్లు పటపట కొఱికి) ఓయీ! పోతన! మండలేశ్వరులు సైతము నను దలచి కలగుండు వడుచుండ నీ కెక్కడనుండి వచ్చిన వీగుండెలు? అజ్ఞానమున కనుభవింపుము ప్రతిఫలము. ఇదిగో! గ్రామాధికారికి గఠినశాసన మంపుచున్నాను. సింగము చీకాకువడిన చీల్చును! చెండాడును! (కోపముతో వెడలిపోవును.)

తృతీయరంగము – పేరావధాని యిల్లు.

పేరావధాని—ఎహెహే! అగ్నిలో ఆజ్యం పోసినట్టు, మొదటే ఆహ్వానం తిరస్కరించాడనీ, గ్రహాణంనాడు దానం ప్రతిగ్రహించ లేదనీ మండిపడుతూన్న రాజుకి ఈభాగవతం కృతి యివ్వ ననటంతో ఒళ్లు మరింత మండింది. దాని ఫలితమే కావచ్చు ఆ గ్రామాధికారికి వచ్చిన ఆ రహస్యపు టుత్తరువు. పోతన్న నేవిధంగానైనా లొంగ దీయు మని వ్రాశారట రాజుగారు! ఇదివఱకే నేనెత్తిన ఎత్తులతో బంగారపుపిచ్చుక మట్టిపిచ్చుకయింది. ఎన్నాళ్ళు తెస్తాడు? పాపం! దినానికి పదిమందిని తరిమేవాణ్ణి యాచకులను. ఒక్కొక్కటిగా నిలువుదో పయింది. కుండలాలు ఊడినై; సింహాలలాటాలు జారినై; శాలువలు ఎగిరిపోయినై. మొన్న చూస్తే జాలి వేసింది. కొడుకు, తాను వుండువంటి చలిలో అరక పట్టుకొని పొలం పోతున్నారు. అయినా, నాది జాలిగుండె కాని యిటువంటివాళ్ళమీద జాలిపడ గూడదు. ఆ అహంభావము! ఆ ఠీవి! ఓహో! కడుపు మండి పోయేది! ఎట్టాగో ప్రతిజ్ఞ నెఱవేర్చుకున్నాను! (ముందుc జూచి) ఏమి టదీ? మా పుల్లన్న గుండెలు పగిలేటట్టు పరిగుడుతున్నాడు!

పుల్లన్న—(వడcకుచు) బావోయి! బావా! ఇంకేముంది పద లోపలికి. తలుపుగొళ్లెం పెట్టు! బాబోయి; బాబోయి!

పేరావ—ఏమిటాగొడవ? చెప్పరా! పిల్లలతో కేచులాడావా?

పుల్లన్న — పిల్లలతోగాదు పిడుగుతో! (వడఁకుచు) బావా! రాజుగారి భటులే విచ్చుకత్తులతో మెఱసిపోతూ పోతన్న యింటికి ఆయన పుస్తకాన్ని పట్టుకోటానికి వెడుతూఉంటే ఊసుపోక నేనూ వెనకాలే వెళ్లా! బాబోయి! బాబోయి! (నలుదిక్కులుచూచును.)

పేరా — భళీ! రాజాజ్ఞ! అప్పుడే కార్యరూపంలోకి వచ్చింది. ఎహెహెహె! రాజు దలచుకొంటే దెబ్బలకు కొదువా! అని సరే! తెలిసింది. ఆ తళతళలాడే కత్తులు చూసి భయపడ్డాడు పిల్లసన్నాసి. మంగలికత్తిచూచే వడకిపోయే వెంగలి, రాజభటుల కత్తులకు అదలిపోయినాడంటే ఆశ్చర్య మేమున్నది! ఇంతేనా వచ్చినఆపద! పుల్లన్నా!

పుల్లన్న — (విసుగుతో) ఆఁ! అక్కడుంటే బావగారి పని తెలిసేది! కత్తులంటే నా కేమిభయం!

పేరా — మఱి దేనికిరా నీకీ భయం?

పుల్లన్న — ఆఁ! అట్లా అడుగు. ఆ రాజభటులు పోతన్న ఇంటో దూరటానికి వెళ్లారా? వెళ్లేప్పటికే! (వడఁకుతు) అమ్మోయ్యో! ఏమి చెప్పను! ఒక పెద్ద కొండంత మృగము! కోరలు అదీని! చెవులు గింగురుమనేట్టు అరుస్తూ వీళ్ళని చీల్చిపారేయటానికి మీఁద కొచ్చిందట! ఎక్కడివాళ్లక్కడే కత్తులు పారేసి కాళ్లుమొక్కి పిక్కకు బుద్ధి చెప్పారు. దూరాన్నున్నా నామీఁద ఎక్కడ విరుచుకు పడుతుందో నని పరుగెత్తుకొచ్చా!

పేరా — ఓసి! ఇంతేనా! పోతన్న మంత్రాలమారిరా. అప్పుడెవరో యోగి కనపడ్డా డనుకున్నారే! వాడిదగ్గఱ ఏవో కొయమంత్రాలు అఘోరించి యుండవచ్చు. అంతే! భయ మెందుకు!

పుల్లన్న — ఏమోనయ్యా! ఇఁక ఆయన జోలికి పోను. బుద్ధొచ్చింది. (చెంపలు వేసికొనును.)

పేరా — జడుసుకున్నట్టున్నావు! (ఒడలు తాకిచూచి) పులకరం తగిలింది. పద! ఇంత విభూతి మంత్రించి పెడతా! ఎక్కడదక్కడ ఎగిరిపోతుంది!

నంగీకరించెను. ఇఁక యీ దేవుఁ డేమనునో' వానితోఁ గొంచె ముదుకెత్తించి చూచెదను. (సమీపించి) ఓహో! సవ్యసాచులు బావగారు! గంటమును బట్టిన కేల నాగేఁటిని గీలింపఁగల దిట్టలు. హాలికులకు క్షేమమేగదా!

పోతన— విశ్వేశ్వరదీక్షితుం డగు పద్మాక్షుఁ డండగ నుండ క్షేమముగా కేమిగాని, ఏమంటిరి? హాలికుల మనియా? ఔను; హాలికులమే! తప్పేమి?

"బాలరసాలసాలనవపల్లవకోమలకావ్యకన్యకం
గూళల కిచ్చి యప్పడుపుఁగూడు భుజించుటకంటె సత్కవుల్
హాలికు లైననేమి? గహనాంతరసీమలఁ గందమూలకౌ
ద్దాలికు లైననేమి? నిజదారసుతోదరపోషణార్థమై."

శ్రీనా— (నవ్వుచు) ఓహో! శాంతస్వరూపులు కోపులైన ట్లున్నారు! క్షమింపుఁడు! క్షమింపుఁడు!

పోతన— రక్షింపను, శిక్షింపను, క్షమింపను-రాజులు, రాజాశ్రితులును సమర్థులు గాని మేమా! సరియే కాని ఇంటివద్ద మనవా రందఱకు క్షేమమేకదా!

శ్రీనా— ఇంటిదగ్గఱ! అక్కడ డెవ రున్నారు? అందఱు బండ్లపై బమ్మెర బయలుదేరినారు. ఈపాటికి ఇంటికిఁ జేరియుందురు. నా శిష్య ప్రశిష్యులతోఁగూడ నూరుమంది వచ్చితిమి. బావగారు భయపడరు గదా! (నవ్వును.)

పోతన— భయమా! ఏల? సంతోషము! మఱి ఇఁక ఇంటికి బోవుదమా? (మల్లన్నతో) నాయనా! నేఁటికి దున్నినంత చాలును. అరక విప్పి దున్నలను దోలికొని రమ్ము. పాపము! నోరులేని జంతువులు. ఎండ!

శ్రీనా— (నవ్వుచు) కావుననే 'బ్రాహ్మణవ్యవసాయ' మనినారు. ఎండ యఁట! పాప మఁట!

మల్లన్న—చిత్తము. (ముందు పోతనశ్రీనాథులు పిమ్మట మల్లన్న నిష్క్రమింతురు.)

పంచమరంగము – పోతనయిల్లు

పోతన్న—నాతల్లి! ఇందిరాదేవికటాక్షమున నీముప్పు గడచినది. లేకున్న నేమయియుండెడివాఁడనో! ఉప్పుగల్లు లేక అప్పులు దెచ్చి నింట నూరుమందికి షడ్రసోపేతముగ నాతిథ్యమిప్పించిన దే!నాజనని! పెనుశిల నుండెడి భేకములకుసైతము ఆహార మిప్పించి మనుచు మా రమారమణుఁ డుండ నాకేమి కొదువ? ఆతఁడు దయాసముద్రుఁడు; నమ్మినవారి కొంగుబంగారము.

శ్రీనా—(త్రేన్చుచుఁ బ్రవేశించి) అబ్బా! నేఁడు భుజించినంత నాజన్మమధ్యమున భుజించి యెఱుఁగను బావా! ఆహా! ఆ పదార్థముల రుచి! ఏది పట్టుకొనినను వదలబుద్ధిపుట్టదు. ఎందఱికో రాజులకు అతిథిగా నుంటినిగాని యిట్టి యాతిథ్యము నెన్నఁడును అనుభవించి యెఱుఁగను. సత్యము! ఇందతిశయోక్తి సుంతైనను లేదు.

పోతన— అంతయు శ్రీనాథుల యనుగ్రహము.

శ్రీనా— బావా! ఏది! ఆ భాగవతము విన వినఁ జవులూరుచున్నది. ఆ గజేంద్రమోక్షఘట్టము తల మానికముగ నున్నది. కాని! అప్పుడే యడుగవలయు ననుకొంటిని. ఆపద్యము ఏది? మఱలఁ జదువుము! 'సిరికిం జెప్పఁడు......ఒక్కతూరి చదువుము. చెప్పెదను.

పోత— అదియా! (పుస్తకము చూచి)

'సిరికిం జెప్పఁడు, శంఖచక్రయుగముం జేదోయి సంధింపఁ, డే
పరివారంబును జీరఁ, డభ్రగపతిం బన్నింపఁ, డాకర్ణికాం
తరధమ్మిల్లముఁ జక్క నొత్తఁడు వివాదప్రోద్ధితశ్రీకుచో
పరిచేలాంచలమైన వీడఁడు గజప్రాణావనోత్సాహియై'

శ్రీనా—(నవ్వుచు) ఏమి! బావగారు విష్ణుమూర్తికిఁ గూడ అస్త్రసన్న్యాస మిప్పించిసారీపద్యమున? బావా! గజేంద్రుని

కుయ్యాలించి నక్రముం జీల్పఁ జక్రముం గొనిపోవక, చక్రి వక్రగతి క్తహస్తములతో నాటకముం జూడఁబోయెనా! కవికిఁ, గవితా సంపత్తికిఁ దోడు లౌకికజ్ఞాన మవసరము. బావా! నీవేమైన ననుము. ఆ రాజసభలలో మెలఁగినఁగాని యట్టి లౌకికజ్ఞాన మలవడదుసుమా! బావగా రేమందురు దీనికి?

పోతన— (నివ్వెఱపడి) ఏమందురు? అఖిలలోకపాలుం డగు రమారమణుఁడే మీ దృష్టిలో వక్రగతిం బడిపోవ,మన్ననలకు నున్న ఈ పోతన్న ఏమనఁగలడు?

శ్రీనా— వేఱుగ భావింపకుఁడు. గ్రంథము ద్రాక్షాపాకమునఁ బడి శ్రోతృహృదయముల నాకర్షింపఁ జాలియున్నది. ఇఁక! ఈ నెఱసుల కేమిలెండు. 'ఏకోహి దోషో గుణసన్నిపాతే నిమజ్జతీందోః కిరణే ష్వివాంకః' అని కవికులచక్రవర్తి కాళిదాసుని సూక్తి యున్నదిగదా!

పోతన— అగును. అతఁడు కవికులచక్రవర్తి! మీరు కవిసార్వభౌములు! ఉభయులును రాజపూజితులే! మీకు మీరే సాటి. అది యనన్వయాలంకారము.

శ్రీనా— ఏమీ! పద్యము నేసరిగ నన్వయించుకొనలేదని ధ్వనింపఁ జేయుట లేదుకదా! బావగారు. తలబ్రద్దలు చేసికొనినను నాకీపద్యమున నింతకంటె విశేషము గోచరించుటలేదు.

పోతన—నామాటలలో ధ్వనులు లేవు! శ్లేషలు లేవు! ఆపద్యమున నిపుడు ఏ విశేషము దోఁచకున్న వచ్చిన యిబ్బందియు లేదు. పాపము! మీరు తల బ్రద్దలుచేసికొననేల? కాని నే నిప్పుడే వత్తును. మీరు గ్రంథము నిట్లే చూచి దోసఁగులున్న సంకోచింపక సూచింపుఁడు. ధన్యవాదములతో స్వీకరింతును. మనము సర్వజ్ఞులము కాముగదా! సెలవు. (నిష్క్రమించును.)

శ్రీనా—అబ్బా! భోజనము గురుతైనది. కూరుచుండి చూడలేను; పరుండి చూచెదను.

లోపల పెద్ద ధ్వని.
'పిల్లవాఁడు నూతిలోఁ బడిపోయినాఁడు, మల్లన్నా! మామను పిలు! మామను పిలు!' అనెడి కేకలు. శ్రీనాథుఁడు అదరిపడి యటు నిటు పరుగెత్తును.

పోతన— (ప్రవేశించి) ఎక్కడి కాలొండలు? గంగవెఱ్ఱు లెత్తినట్లు ఆ చిందు లెందుకు? బావగారు! రండు!

శ్రీనా— (పరుగెత్తుచు) నాతండ్రీ! పడిపోయితివా? పడిపోయితివా!

పోతన— ఎవరు పడిపోయినది? ఎచ్చట?

శ్రీనా— ఎవరా? నా కన్నతండ్రి! నా కొడుకు! నూతిలో పడిపోయినాఁడు. అయ్యో! (పరుగెత్తును.)

పోతన— (చేయిపట్టుకొని తీసికొనివచ్చును. కూర్చుండఁబెట్టును.)

శ్రీనా— (గుండెలమీఁదఁ జేయి వేసికొని) అమ్మ! గుండె లవిసిపోయినవి! ఆ దడదడ యింకను తగ్గలేదు. నిజముగా పిల్లవాఁడు నూతఁ బడిపోయినాఁ డనుకొంటిని! అబ్బా! నీది మోటుసరసము సుమా!

పోతన— (నవ్వుచు) అలౌకికులకు లౌకికసరస మెట్లలవడును గాని; పిల్లవాఁడు నూతఁ గాలుజారి పడెనని నీవు వింటివిగదా! నిచ్చెన, త్రాళ్లు తీసికొనిపోక ఊరక బడితవలెఁ జేతు లూఁపుకొనుచుఁ బరుగెత్తుదు వేల? నూతిలోఁ బిల్లవాఁ డెట్లు మజ్జనోన్మజ్జనములు చేయుచున్నాఁడో కనులారఁ గాంచి స్వభావోక్తిలోఁ బద్యము లల్లఁ దలపెట్టితివా? ఇది లౌకికస్ఫురణ కాఁబోలు!

శ్రీనా— ఆఁ! అట్లే! చెప్పుట కేమి? కన్నకడుపు! ఆ హృదయోద్వేగము నీ కేమి తెలియును? నిచ్చెనలు, త్రాళ్ళు అప్పుడు స్మృతికి రావు.

పోతన—అవునుగదా! ఒక్క యినుమంత టెంగణాకొఱకు నీ విన్ని యవస్థలపాలైతివే! పాపము! ఆ కరి, మకరికోరలఁ జిక్కి, లావుదక్కి,

'మన్నింపందగుఁ దీనునిఁ, రావే! ఈశ్వర! కావవే! కరుణ సంరక్షించు భద్రాత్మకా!' యని హృదయవిదారకముగ నఱ్ఱెత్తి యడలినదే! ఆ యార్తనాదము వినిన యార్తత్రాణునకు, దయాసముద్రునకు శంఖచక్రములపై స్మృతి యుండునా! అట్లు లేదని వ్రాసితినని. చక్రికి అస్త్రసన్యాస మిప్పించితి నంటివే! వక్రగతి యంటివే! అలౌకిక మంటివే! ఆపద్యములోని విశేష మిప్పుడైన గోచరించినదా?

శ్రీనా—(కనులుమూసి తెఱచి) అబ్బ! మఱపురాని దెబ్బ! ఒక్కొక్కప్పు డిట్టులే లౌకికులమని విఱ్ఱవీఁగువారు జానపదులని యీసడింపఁబడువారిచేఁ బరిహసింపఁ బడుదురు. బావా! హృదయపూర్వకముగఁ జెప్పుచున్నాను. ఈ సందర్భమున నీవు భావించినంత లోఁతుగ నే భావింపలేక పోయితిని. అది నీబోఁటి భక్తుల సొమ్ము. ఆహా! ఇప్పుడా పద్య మెంత మనోహరముగ నున్నది? ఏదీ! ఇటుదెమ్ము! (పుస్తకము దీసికొని) 'సిరికిం జెప్పఁడు, శంఖచక్రయుగముం జేదోయి సంధింపఁడు' (భావించి) ఆహా! 'ఏపరివారముం జీరఁడు, అభ్రగపతిం బన్నింపఁడు, ఆకర్ణికాంతరధమ్మిల్లము చక్కనొత్తఁడు' ఊఁ హూఁ! 'వివాదప్రోత్థిత శ్రీకుచోపరిచేలాంచల మైన వీడఁడు' ఆహా! 'ఐన వీడఁడు' మిక్కిలి సమంజసము. 'గజప్రాణావనోత్సాహియై' బావా! ఈ పద్య మొక్కదానిని గ్రహించి సారస్యములపై సారస్యములు చెప్పుచు 'సారస్వతసప్తాహము' నైనను నిర్వహింపఁగలను!

పోతన— గౌడడిండిమభట్టు కంచుఢక్క చెక్కలు చేయించిన యుద్దండపాండిత్యమండితునకు - కనకాభిషేకము లందిన కవిసార్వభౌమునకు నొక సారస్వతసప్తాహ మేమి లెక్క! ఒక సారస్వత సంవత్సర మైనను నిర్వహింపఁ గలఁడు. అది ఈ పద్యములోని పాటవము గాదు. నీ ప్రతిభ!

శ్రీనా— పాండిత్యములకుఁ, బ్రతిభల కేమిగాని గ్రంథము మిక్కిలి చక్కని శైలిలో, భావమధురమై యింపెసలారుచున్నది. ఆతిథ్యము,

ఆతిథ్యమునకమించిన కవితామృతమును కుత్తుకబంటిఁ గ్రోలి,వచ్చిన పని మఱచితిని. ఇటు చూడుము! (భుజముపైఁ జేయివైచి) ఇదిగో! మొన్న నీవు భాగవతము వ్రాయుచున్నావని కర్ణాకర్ణికగా విని మల్లన్నమాటతో నిజమని దృఢపడి యెంతయో సంతసించి, కర్ణాట ప్రభువరేణ్యునితో నద్దానిఁగూర్చి విన్నవించితిని. అతిశయ మనుకొన కుండినచోఁ జెప్పెదను! నామాట యనిన నిప్పు డాతనికి వేదాక్షర ముగా నున్నది. ఇదియే సమయము. నామాటపై నీ గ్రంథమును కృతిఁగొన నాతఁ డువ్విళ్లూరుచున్నాఁడు. ఇఁక నీయిష్టము. నీ పరిస్థితులా! చాల తారుమారైనవిగదా! గుండిగలోని కాఁపురము గుప్పిళ్ల లోనికి వచ్చినది. కాలమా! మారుచున్నది. మఱి కొన్ని దినముల కీకవిత్వముల నడుగువాఁడైన నుండకపోవచ్చును. గాలి యుండగనే తూర్పారఁ బట్టవలయుగదా! త్వరలో నాలోచించుకొని, నామాట దక్కించి సుఖపడుము. ఇంత చెప్పుట నిజముగ నిన్నుఁ జూచికాదు, మా చెల్లెలినిఁజూచి. మహాలక్ష్మివలెఁ గళకళలాడు దాని నెమ్మొగము నేఁడు వన్నెదఱిగి దీనదీనమై యున్నది. నేనాదృశ్యము చూడలేను. నా కెన్నియుండిన లాభ మేమి?! స్వర్ణభాజనమున భోజనముచేయఁ గూర్చుండ నిప్పుచ్చరమగు నీకుటుంబము గుప్పునఁ గన్నులకుఁ గట్టఁగఁబళ మెక్కుదు! ఏమి చేయుమందువు? రక్తసంబంధమట్టిది. ఏ రాజేంద్రుఁడు రత్నహారములతో బహూకరించుచుండినను, ఏ సరసుఁడు అమూల్యపదార్థముల నిచ్చినను, నిన్నుఁ దలఁచి కన్నుల నీరు వెట్టని సమయములేదు, నాకు జరుగు ప్రతిగౌరవమునను భాగస్వామివి గాఁదగు నీవు లేకుండుట నాకుఁ గుడిభుజము లేకుండుట. ఎందఱెందరో కొమ్ములుదిరిగిన పండితులు, కవులు, రాజసమ్మానమునకై నాయింటి ప్రక్కలఁ బడిగాపులు పడియుందురే! మనకేమైన నట్టిగతి పట్టినదా? తమకుఁ దాముగా ధరణిపతులు ధర్మాధికారపదవుల నిచ్చి పువ్వులఁ బూజింతురే! బావా! ఆలోచించుకొనుము. నే నిప్పుడే క్రమ్మఱి వత్తును. (నిష్క్రమించును.)

పోతన— (వినివిని స్తబ్ధుఁడై కనులు మోడ్చి తలయూఁచుచు) ఔను! ఈతఁడు చెప్పినదంతయు నాలోచింప యథార్థమే. ఒకప్రక్క ఆలుబిడ్డలు అన్నమో యని యటమటింప, వేఱొకప్రక్క అప్పులవాండ్రు తిప్పలువెట్ట మనమునకు శాంతి ఎక్కడిది? శాంతి లేక సౌఖ్యమెక్కడిది? ఇఁక ఈతఁడా! ఎవఁడో సామాన్యుఁడు కాఁడు. బంధువు; శ్రేయోభిలాషి. మీఁదు మిక్కిలి మహారాజగౌరవము లందిన సంపన్నుఁడు. ఎప్పటినుండియో చెప్పుచున్నాఁడు. ఆతనికి జరుగక కాదుగదా! ఇఁక నా కుటుంబకష్టములు చూడలేక, ఏదో దారి చూపించుచున్నాఁడు. పైగ, కర్ణాటప్రభువునకు మాట యిచ్చివచ్చినాఁడఁట. నేనిప్పుడు త్రోసివేసిన, నలుగురిలోఁ దిరుగువాఁడు చిన్నబుచ్చుకొనును. (కొంచెమాగి, ఆలోచించి) ఏదో అభిమానము చంపుకొని (గద్గదికతో) ఈభాగ ......అబ్బ! నో రెండుచున్నది. ఈభాగ-వ-త-మును, ఆకర్ణాట, అయ్యో! ఆకర్ణాటప్రభువున కిచ్చి, ఈకష్టములు గట్టెక్కుదునా! (ఒడలు గగుర్పొడువ ముందు జూచి) ఎవరది! (తొందరతో) ఆ! ఆపాణి యందు వీణయా! ఈ కేలఁ బుస్తకమా? (కంపముతో) ఆఁ! ఆఁ! ఏమి నా తల్లీ! అట్లు వాపోవుచుంటివేమి తల్లీ! నాపాలికల్పవల్లీ! వలదు! వలదు! శారదాంబా! దుఃఖింపవలదు. దుఃఖింపవలదు. క్రూరుఁడను; అజ్ఞానిని; ద్రోహిని. క్షమింపుము! క్షమింపుము! తల్లీ! (దుఃఖముతో)

"కాటుకకంటినీరు చనుకట్టుపయిం బడ నేల యేడ్చెదో
కైటభదైత్యమర్దనుని గాదిలికోడల! యోమదంబ! యో
హాటకగర్భురాణి! నిను నాఁకటికిం గొనిపోయి యల్లక
ర్ణాట, కిరాట, కీచకుల కమ్మఁ, ద్రిశుద్ధిగ నమ్ము! భారతీ!

(ఆలకించుట నభినయించి) ఆఁ! ఏమనుచున్నావు! క్షమించితి నంటివా! ధన్యుఁడను. ధన్యుఁడను. అమ్మా! మందహాసముతో నీ ముఖారవిందము ఆనందమయమై గోచరింపఁ బ్రాణములు కుదుటఁ

బడినవి. బుద్ధి వచ్చినది. ఇఁక అట్టి పెడతలంపుల జోలికిఁ బోను. నీపాద మాన! (మొ్రొక్కును.)

శ్రీనా— (సంతసముతోఁ బ్రవేశించి) ఏమది? బావగారు గాలికి మ్రొక్కుచున్నారు! (నాలుకఁ గొఱికికొని) 'కాలి' కనుకొని తప్పఁ బట్టకుఁడు! 'గాలి'కి లెండు! అది సంధి 'గా' కాదు. సిద్ధము.

పోతన— మీరు సంధినిపుణులై సంధాతలు గావలయు ననుకొనినను మనకు సంధి పొసఁగదులెండు. ఈమాట సిద్ధము.

శ్రీనా— ఏమది? నాకు స్పష్టముగఁ జెప్పఁడు! 'మనకు సంధి కుదుర' దనిన నాకుఁ దెలియుటలేదు.

పోతన— తెలియకపోవుట కిం దేమున్నది? మీరు రాజులకును, నాకును గుదుర్పఁజూచిన సంధి కుదుర దని! ఇంతియే!

శ్రీనా—(తొందఱగా) అయిన బాగుగ నాలోచించుకొని ఈనిర్ణయమునకు వచ్చితి రనినమాట! గ్రంథమును గర్ణాటప్రభువునకుఁ గృతి నీయరు? నామాట నీటఁ గలిసిపోవలసినదే?

పోతన—మీ రేమైన నిష్ఠురము లాడుఁడు. ఏమైన ననుకొనుఁడు. నే నాగ్రంథమును శ్రీరామభద్రునకే యంకిత మీయ నిర్ణయించితిని. నా నిర్ణయము మారదు. క్షమింపుఁడు.

శ్రీనా—(కోపముతో) ఔరా! 'వినాశకాలే విపరీతబుద్ధిః' అనిన ట్లున్నది నీపని. నేఁ జెప్పిన వన్నియు బధిరశంఖారావము లైనవి. భస్మాహుతు లైనవి. ఛీ! ఛీ! చదువుకొనినవాఁడ వనియు, జెప్పినను దెలియుదా యనియు ననుకొంటినిగాని ఇట్టి యవివేకి వని, అజ్ఞాని వని, జడుఁడ వని యెఱుఁగను. చాలు! చాలు! నీ కర్మము నీది. అనుభవింపుము. నే నిఁక ఈస్థితిలో నిన్ను చూడను చూడను! నిక్కముగాఁ జూడను. (చఱచఱ వెడలిపోవును.)

పోతన— (నవ్వి) ఓహో! నరులు చూచిన నాకేమి? చూడకుండిన నాకేమి? నారాయణుఁడు చల్లఁగఁ జూచినఁ జాలును.మనుష్య

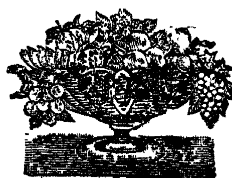
మాతృపితృల నిగ్రహానుగ్రహముల కేమి వినుమ! ఏవి లెక్కసేయక భవసాగరము దాఁటి సుఖింప ఓమనసా! భగవంతునిఁ జింతింపుము. ఒక్క మనసా యననేల? సర్వావయవంబులును భగవత్సేవకై వినియోగపడవలసినవియే!

చిత్తమా! శ్రీహరిఁ జింతింపు మేవేళ
    రసనమా! కీర్తించు రామభద్రుఁ
జేతులారా! మీరు సేవింపు డీ విష్ణుఁ
    గర్ణంబులార! తత్కథల వినుఁడు
కనులార! గాంచుఁడు కమలనాభుని రూపు
    ఘ్రాణమా! తులసీసుగంధ మాను
పదములార! జనుఁడు పద్మేశునిలయంబు
    శీర్షమా! నతు లిడు శ్రీనివాసు
సర్వలోకేశు సేవలు సల్పుకతన
పెరటికల్పక మానఁట పరమపదము
శ్రీశుఁడే యండగా నుండఁ జింత యేల?
కనకగిరి నేలువానికిఁ గఱవు గలదె?

ఇప్పటికే యీ వ్యర్థవ్యవహారమునకుఁ జాలకాలము వమ్మైపోయినది. ఇఁక పోయి భాగవతరచన సాఁగింతును. (నిష్క్రమించును.)

తెఱ వ్రాలును.

చతుర్థాంకము సమాప్తము

హాలికుఁడు

పంచమాంకము

ప్రథమ రంగము – పోతన భాగవతమును ఏకదీక్షతో వ్రాయుచుండును.

శారద— (చేతిలోఁగిన్నె తీసికొని ప్రవేశించి) అయ్యో! నేఁటికి మూఁడుదినములు; నిద్రలేదు. ఆహారము లేదు. ఒకరితో మాటలాడరు. తమలోఁ దాము నవ్వుకొనెదరు. ఆనందింతురు. ఆహారము లేమి నీరసము గలిగి శోష వచ్చునేమో యని భీతి గలుగుచున్నది. తల్లీ! రుక్మిణీ! ఆభక్తవత్సలునితోఁ జెప్పి నాభర్తకేబాధయు లేకుండఁగఁ జేయవా! (సమీపించి) ఇదిగో! ఇటు చూడుఁడు! ఈకొంచెము జావ తీసికొనుఁడు.

పోతన—(వినిపించుకొనకుండఁగ) భాగవతాగ్రగణ్యా! ప్రహ్లాదా! నీవెంతటి వజ్రసంకల్పుఁడవో! అయ్యో! నీతండ్రి వార్ధులముంచె! గదల మొత్తించె! గిరులనుండి ద్రొబ్బించె! మఱెన్ని విధములుగ నొహింసించె! కారా! అడుగు వెనుదీసితివా! నీచరిత్రము వ్రాసిననాఁటఁగోలె ఆత్మ ప్రత్యయము నాకధికమైనది. ప్రభువు బగఁబట్టి పలుకడగండ్లఁ బెట్టుచున్నాఁడు. పశుబలమున బాధించుచున్నాఁడు. చూచెదనుగాక! నిన్నుఁ గాపాడిన నీరజేక్షణుఁడు నన్నేల కాపాడఁడో! చూచెదనుగాక?

శారద—ఇదిగో! మిమ్ములనే! ఈ కొంచెము జావ తీసికొనుఁడు. మూఁడురోజు లయినది; శోష వచ్చునేమో!

పోతన— (తల యెత్తి) నీవా! చేతిలో నదేమి? జావా! అదెట్లు సంపాదించితివి!

శారద— అయ్యో! దైవమా! ఏమి చెప్పను? మన లేమిడి చూడలేక పాపము! కోరిన వస్తువులెల్ల తీసికొని పొమ్మని క్రోమటి సుబ్బయ్య మల్లన్నతో మఱిమఱి చెప్పెనఁట. కాని, యింతలో గ్రామాధికారి వచ్చి కాఱులు గూసి తమరు రాజద్రోహు లనియు, రాజద్రోహులకు సహాయము చేయుటకూడ నేరమే యనియు బెదరించి మల్లన్నను బంపివేసెనఁట. నిన్న ప్రక్కయింటివారు రహస్యముగ పిలిచి పిల్లల కింత యన్నముఁ బెట్టిరి. నేఁడు ఆశ్చర్యము! అవెట్లు వచ్చినవియో అంగణములో అఱసోలెఁడు జొన్నలు అగపడ గంజి కాఁచి తెచ్చితిని. పుచ్చుకొనుఁడు. పొద్దెక్కినది.

పోతన— ఎహెహెహె! పగఁగొని యీ ప్రభువు చేయఁగలిగిన దీపాటియేగదా! ఆహారము నడ్డగింపఁగలఁడు. దేహమును దహింపఁ గలఁడు. నా యాత్మ నంటఁగలఁడా?

శారద— అయ్యో! రామా! అపరాహ్ణ మైనది. ఆలసింపక దీనిని పుచ్చుకొనుఁడు.

పోతన— వలదు. వలదు. నన్నుఁ బరీక్షించుచున్న యీ భగవంతుని నేనుమాత్రి మేల పరీక్షింపను? నా సంకల్ప మీడేరువఱకు నే నాహారము నంటను. ధనవంతుఁ డని యీ ధరణీశు నెగ్గించునో, దరిద్రుఁడ నని నాపై దయఁజూనునో దీనితోఁ దేలిపోవలెను.

(లోపల పిల్లలు వచ్చు చప్పు డగును.)

పోతన— అరుగో! పిల్లలు! పొమ్మ! నా భాగవతరచనకు మీరు అంతరాయముఁ గల్పింపకుఁడు. (భాగవతము వ్రాసికొనుచుండును.)

శారద—అయ్యో! పట్టిన పట్టు వదలరు! ఓ దీనవత్సలా! మమ్మేమి చేయఁ దలపెట్టితివి? (దుఃఖించును.)

(లోపలినుండి) అమ్మా! ఆఁకలి! అన్నము పెట్టవు?

శారద— ఆఁకలితోఁ బిల్ల లటమటించుచున్నారు. ఈ గంజి త్రాగింతును. మాకు పైన దైవమున్నాఁడు. [తెర వ్రాలును.]

ద్వితీయ రంగము - రాచకొండ రాచనగరు.

సింగభూపాలుఁడు— (ఒంటరిగ శయ్యపైఁ గూరుచుండి) అయ్యో! ఏమి యీ వేదన! ఏమి యీ వేదన! ఇది ఏదైన రోగ మనుకొందునా? ధన్వంతరులఁబోలు భిషగ్వరులు కంటిని ఱెప్పవలెఁ గాచుచుండ నదెట్లు సంభవించును? చిత్తవిభ్రమమా! సర్వపదార్థములు యథార్థములుగ గోచరించుచుండ అట్లనుకొనుటెట్లు! ఐన నీ హృదయాందోళనము నకుఁ గారణ మేమి? శత్రువులు రాజ్యమును ముట్టడించిరా? లేదే! ప్రకృతిజనముల విద్రోహము చెలరేఁగినదా? పాపము! నా ప్రజలు హృదయపూర్వకముగ నన్నుఁ బ్రేమించుచుండిరే! కోశాగారమా! అక్షయమే! శాసనమా! అమోఘమే! మఱి నా వంతకుఁ గత మేమి? అయ్యో! ప్రకృతియంతయు మైమఱచి నిద్రాసుఖమునఁ దేలియుండ అఖిలరాజ్యరమావల్లభుండనై సర్వసౌఖ్యముల నఱచేతఁ బట్టియున్న నాకర్మమి దేమి? అఱనిముసము కూన్కురాదే! కనులుగట్టిగ మూసి కొనెదను నిద్ర వచ్చునేమో! (కనులు మూసికొని కొంతసే పుండి ఉలికిపడి) ఆఁ! ఆఁ! ఈ ఘోరాకార మేమి? ఇదియేదియో భూతము! భూతము! పిశాచము! పిశాచము! (అటునిటు చూచి) ఎందుఁజూచిన నందే ప్రత్యక్షమగుచున్నదే! ఆఁ! రా! ద్రాపునకు రారమ్మను చున్నదే! గుఱ్ఱురుము చున్నదే! తఱుముచున్నదే! ఆఁ! అదేమి అట్లు వికటాట్టహాసము చేయుచున్నది? చూడలేను! (కన్నులుమూసికొని, కొంచెమాగి మరల తెఱచి) పిశాచమా! (కోపముతో) రాచబిడ్డను, పౌరుషశాలిని, ఇదిగో! కరవాలము; ఈ పిశాచములకు భయపడను. ఈకత్తితో తుత్తునియలు జేసెదను. (కత్తినెత్తి తేఱి పాఱఁ జూచి) ఏదీ! పిశాచము! కాదు, కాదు. ఆ సత్త్వసంపన్నమగు వదనము, ఆ శాంతములొల్కు చూడ్కులు పిశాచములకును, భూతము

ఱకను నుండవు. ఆహా! బ్రహ్మతేజము దిక్కుల నిండుచున్నదే! చిఱు నవ్వు మోమున తళుకొత్తుచున్నదే! మాటలాడకయే మనస్సు నా కర్షించుచున్న ఈవ్యక్తిని నేనెక్కడో, ఎప్పుడో చూచినట్లున్నానే! (తేఱిచూచి) చూచితిని! చూచితిని! నిక్కముగఁ జూచితిని. అయ్యో! పాడుబుద్ధి! మట్టిబుద్ధి! సమయమునకు స్మృతిరాదు. (మఱల చూచి) అదిగో! ఆచేతిలో నేదియో పుస్తకమున్నది. ఏమిపుస్తకమో! ఆ పై పేరు చూడు! ఆహా! ఏమియక్షరములు! ముత్యాలకోవ! చదివెదను. 'శ్రీ-రా-మ-భ-ద్రు-న-కుఁ-గా-ను-క', 'శ్రీ-మ-దాం-ధ్ర-భా-గ-వ-త-ము'. (తొందఱపాటుతో) నీవా! మహాత్మా! తేలినది తెలిసినది. కవిరాజువు, పోతరాజువు, భక్తశిఖామణివి. అయ్యో! పాపాత్ముఁడను, క్రూరుఁడను, రాజ్యమదాంధుఁడను, అవివేకిని. పెరటికల్పకమును గుర్తింపనైతిని. సుగుణనిధినిఁ గాననైతిని. (గుండెలు బాదుకొనుచు) బాపురే! తలఁచుకొనిన గుండె చెఱువగుచున్నదే ఎన్నియిడుములఁ బెట్టితిని? ఎంత గాసి నొందించితిని. నా ముష్కరతతో నీ భక్తుని కుటుంబ మెన్ని శుష్కోపవాసములు జేసెనో; నన్ను భస్మము సేయు నశనిపాతములవలె నీ పవిత్రాత్మని కనుఁగవనుండి యెన్ని యశ్రుబిందువులు రాలినవో! ప్రశాంతమగు నీభక్తాగ్రేసరుని మానసము నా చెడుఁగు చెయిదములవలన నెంత కలఁతనొందినదో! నాకిఁక నిష్కృతి లేదు. వేఱు శరణ్యము లేదు. పుణ్యమూర్తీ! నీ శిష్యుఁడను. క్షమింపుము, రక్షింపుము, రక్షింపుము. (పాదములపై వ్రాలును.) (లేచి) ఆఁ! ఏమనుచున్నావు? క్షమించితి ననియా? ధన్యుఁడను. ధన్యుఁడను. ఆహా! ఆనందము. నీ హస్తస్పర్శముచే శరీర మంతయుఁ జందనరససేకమున వలె హాయిఁ గొల్పుచున్నది. (నవ్వి) ఎంత యజ్ఞానము? దేవతాసార్వభౌముఁడగు శ్రీరామభద్రునకై యుద్దేశింపఁబడిన కృతిని వెంగలినై నేనాశించుటా! సుపర్వయోగ్యమగు హవిస్సును శునక మాసించినట్లు! సిగ్గు! సిగ్గు! అయిన దేదియో యయినది. ఇఁక ఆలసింపరాదు. నేఁడే సర్వసన్నాహములతో

బమ్మెర కేగి శ్రీరామచంద్రునకు వైభవముగఁ గృతిసమర్పణోత్సవము చేయించి తరించెదను. [నిష్క్రమించును.]

తృతీయరంగము – బొడ్డుపల్లెలో రచ్చచావడి.

గ్రామాధికారి సుంకరి అంకిసీడు, కిరణము మంత్రిప్రగడ రఘుపతిరాయఁడు సంభాషించుచుందురు.

సుంకరి— మండలాధికారికి యెన్నివిధముల మనవి చేయవలెనో యన్నివిధముల మనవిఁజేసితిని. కాని,ఆ దొరగారన్నియుఁ బెడచెవిని బెట్టుచున్నారు. పైగ శ్రీనాథమహాకవి యనఁగనే యదేమియో మండిపడుచున్నారు.

మంత్రిప్రగడ— అయ్యో! దైవమా! చదువుల బృహస్పతియే! రాజసభాగౌరవము లందిన కవిరాజే! వృద్ధుఁడే! బ్రాహ్మణుఁడే! సుంత కనికర ముండవలదా? ఏమి! ద్రవ్యము కట్టుకొని పోవుదురా!

సుంకరి— అన్నియుఁదెలిసి తమరుకూడ నిట్లాడిన నేమిచెప్పుదును? నా కేమైన ఆ బ్రాహ్మణునిపైఁ బగయా? ఆ కవిసార్వభౌముని ఘోష కాలుచిచ్చై,మన బొడ్డుపల్లెనే కాదు,ఒడ్డెరాజుల రాజ్యమునే స్వాహా సేయు నేమో యని దిగులుపడువారలలో నే నొక్కఁడ నని తమకుఁ దెలియునా?

మంత్రిప్రగడ— సత్యము. అందు అవంతయు సందేహము లేదు. గ్రామ మంతయు గలిసి నేరుగా రాజుగారికే మనవి చేసినచో నేమైన లాభ ముండు నేమో? 'సంఘే శక్తిః కలౌ యుగే' అనినారు గదా!

సుంకరి—ఇది వట్టి యడియాస! గ్రామమంతయుఁగాదు మండల మంతయుఁ గదలి వెళ్ళి మొఱపెట్టుకొనినను ఆ దొరలు వినెడివారు కారు. మీఁదుమిక్కిలి దీని ఫలితము ఆ బ్రాహ్మణునకు వఱకయో! దేశాంతరవాసశిక్షయో గలుగవచ్చును.

మంత్రిప్రగడ—అయ్యో! అన్యాయమా! మనమందరము కనులారఁ జూడలేదా?నోటికందినపంట యేటివరదకుఁగొట్టుకొనిపోలేదా!

తే తెమ్మనిన ఏడునూరులు ఆ బ్రాహ్మణుఁడెక్కడనుండి తేఁగలఁడు? ఆ కొంచెము వదలివేసినచో బ్రౌక్కసమున కేమైన వెలితి గలుఁగునా? ఛీ! ఏడునూర్లు! ఆ కవీశ్వరుని యొక్క పద్యమునకు దిగఁదుడుపు!

సుంకరి — సత్యము. తమరు సెలవిచ్చిన దంతయు సత్యము. అది హృదయము గలవారికడఁ జెప్పవలసినమాట. నేఁడే ఆమహారాజు ఏ వీరభద్రారెడ్డియో జీవించియుండిన ఏడునూర్లు కాదు ఏడువేలు మాటలోఁ గొట్టివేయించి యుండును! (అటునిటు చూచి మెల్లఁగ) ఒడ్డెరాజులో మడ్డెరాజులో అన్నారు. తరతరములనుండి వచ్చు నుద్యోగములుగదా యనికాని లేకపోయిన నెప్పుడో వదలి పారవేసి యుండెడివారము

మంత్రిపగడ — నిజము! ఏమిపాముకొనుచున్నాము? సాధుహింస చేసి దోసిళ్ళకొలఁది పాపముపంచుకొనుచున్నాము. శ్రీరామ! శ్రీరామ! మొన్నఎఱ్ఱని యెండలో నల్లగుండు నెత్తుచుండఁగఁ జూడలేకపోయితిని. ఆ కవిశ్వరుని యుసురు తగులక మానునా?

సుంకరి — ఈపాడుఉద్యోగముఅటువంటిది. ఏమిచేయను? పైనుండి దూఁకు పిడుగులవంటి యాజ్ఞలను బాలింపనా? కడుపు తఱుగుకొనిపోవు. కవీశ్వరుని కష్టములఁ జూతునా? ఆకఠినశిక్ష నిచ్చిననాఁటినుండి యాకవినిఁ జూడ గుండె లదరుచున్నవి. ముఖము తప్పించుకొని తిరుగుచున్నాను.

మంత్రిప్రగడ — ఆవేళనుండి మతిచెడి వీధులవెంటఁ దిరుగుచున్నాఁడఁట! పాపము! పరువుచెడిన బ్రతుకఁ గలరా? అట్టి ప్రజ్ఞాశాలురు!

సుంకరి — (అలికిడివిని) అదిగో! ఆతనిదే కంఠధ్వని! పోవుదము రండు. తొలఁగిపోవుదము రండు! ఏకాల మెటువంటిదో! 'కవీశ్వరుని వాక్కు! కాలునిదృక్కు!' అన్నారు. రండు! రండు! (ఇద్దరు నిష్క్రమింతురు.)

(మాసినమోముతో, చిరిగినగుడ్డలతో దీనుఁడై శ్రీనాథుఁడు ప్రవేశించి)

"కవిరాజుకంఠంబుఁ గౌఁగిలించెనుగదా!
పురవీధి నెదురెండ పొగడదండ
సార్వభౌముని భుజాస్తంభ మెక్కెనుగదా!
నగరివాకిటనుండు నల్లగుండు
ఆంధ్రనైషధకర్తయంఘ్రియుగ్మంబునఁ
దగిలియుండెనుగదా! నిగళయుగము
వీరభద్రారెడ్డి విద్వాంసుముంజేత,
వియ్యమొందెనుగదా! వెదురుగొడియ
కృష్ణవేణమ్మ గొనిపోయె నింతఫలము,
బిలబిలాక్షులు తినిపోయెఁ దిలలు పెసలు
బొడ్డుపల్లెను గొడ్డేటి మోసపోతి,
నెట్లు చెల్లింతు టంకంబు లేదునూర్లు?"

అయ్యో! దౌర్భాగ్య దేవతా! ఈ బడుగు నేమిచూచి వరించితివే! సంపదలారా! జవసత్వములున్నదనుక తళుకుబెళుకులతో సరసములాడి మెఱుపులవలె ఒక్కమ్మడిఁ గనుమొఱఁగి నేఁడు కనుపింపరేమే! ఓ రాజలోకమా! నీరమ్యాలోకము నేఁడేలోకము చేరినది? ఆశ్రితబృందమా! జలగలవలెఁ బీల్చిపిప్పిచేసి, సారహీనమని నేఁడు జారవిడచితివా? పద్యములు పద్యములని ప్రాణములు దీయు నా రసికనివహమునకు ఒక్కపర్యాయమే ప్రళయము వచ్చినదా? బంగరు పళ్లెరములఁ బరమాన్నములు గ్రోలినవానికిఁ బట్టెఁడు జొన్నన్నము సున్నయా! కస్తూరితావులఁ గుస్తరించిన నోటికి కాచుముక్క కఱవా! రత్నాంబరంబుల రాణమించిన మేను రంగుబొంత కెదురు చూడవలెనా! అందలంబుల నెక్కినవాని కాలి కట్టుముక్క లరుదయ్యెఁగా! కాలవైపరీత్యము. అటు మట్టిబుద్ధులగు నీయొడ్డెరాజుల గొడ్డుతనము; ఇటు అండయై యాదరించు నా యనువాఁడు లేకుండుట. ఏమిచేయుదును? నా దురదృష్టమునకై విలపింతును. ఓదుర్విధిరాక్షసుఁడా! నీకుక్షి గొల్లేటిమడుఁగా! రత్నంబులవంటి నారాజుల, పట్టుగొమ్మల నందఱను ఒక్కుమ్మడిగ మ్రింగితివే! అయ్యో! ఇఁక నెట్లు జీవింతు?

శ్రీనా—సింగభూపాలా! పోతరాజునుబోలు మహాకవీశుని, భక్తాగ్రగణ్యుని, వజ్రసంకల్పుని గన్న యాంధ్రావనికి ఏలికవై ధన్యుఁడవైతివి. ఇఁక కర్తవ్యమును జూడుము.

సింగ—చిత్తము. కవిసార్వభౌములు ఆనతిచ్చిన దెంతయు యథార్థము. సహజకవితాసంపన్నులును, శాంతిశమదమాదిసద్గుణవిరాజితులునగు పోతనామాత్యుల గురూత్తములనుగాఁ బడయఁగల్గినందుల కెంతయు నానంద మగుచున్నది. నాజన్మము తరించినది. (రత్నహారములు దీసికొని పోతన జూచి) మహాత్మా! అఖండవిజ్ఞానధనసంపన్నులగు తమ కియ్యది చంద్రునకు నూలుపోఁగు వంటిది. దీనిని స్వీకరించి నన్ననుగ్రహింప వేడెద. నాయజ్ఞానమునఁ గలిగిన యపరాధముల మన్నించి యాశీర్వదింపఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను. (మెడలో వేయఁ బోవును.)

పోతన—(వారించి) నాయనా! వలదు! వలదు! ఒకింత వినుము. రత్నహారములకు రామభద్రుఁ డర్హుఁడు. వానికి సమర్పింపుము. (విగ్రహమును జూపును.)

సింగ—చిత్తము. ఆజ్ఞ! (అర్చకుని హస్తమున సమర్పించును.) ఇఁక సభాపూజఁ జేయ నాజ్ఞ వేడెద.

పోతన—అవశ్యము. అరుగో! సర్వపూజ్యులును, కవిసార్వభౌములును నగువిద్యాసనాథులు శ్రీనాథులు. వారు ప్రథమసమ్మాన్యులు

సింగన—చిత్తము. (రత్నహారము దీసి) కవిసార్వభౌములు దీనిఁ బ్రతిగ్రహించి నన్ననుగ్రహింప వేడెద.

శ్రీనా—బావగారి యాజ్ఞ రత్నహారముతో నొదలఁ దాల్పక తప్పదు. నవ్వుచు స్వీకరించును.)

సింగ—(పెద్దలను మఱికొందఱఁ బూజించును.)

శ్రీనా—సర్వము శ్వశ్రేయస మైనది. ఇంకేమి కావలయును?

పోతన—మంగళాలయుని కరుణఁ బూర్ణకాములమైతిమి. అయినను భరతవాక్య మిట్లగుఁగాక!

ప్రకృతి రంజిలఁ జేయఁ బ్రాణంబు లొడ్డెడు
పార్థివుఁ డీధాత్రి వఱలుఁగాత!
జాతిప్రతిష్ఠకై సర్వస్వ మర్పించు
ప్రకృతి యెల్లయెడలఁ బ్రబలుగాత!
ధర్మరక్షణకుగాఁ దనువు బలియొసంగు
ధన్యాత్ముఁ డీభూమిఁ దనరుగాత!
జ్ఞానసమృద్ధికై సత్కృతుల్ రచియించు
కవి లోకమున వాసి గాంచుగాత!

ప్రేమసూత్రనిబద్ధమై విశ్వ మెల్ల
మేలు గాంచుత! శాశ్వతశ్రీలు వడసి
శాంతి చేకూరు గావుత! సత్యరోచి
వెన్నెలలు గాయుఁగావుత! వేఁదు కలర.

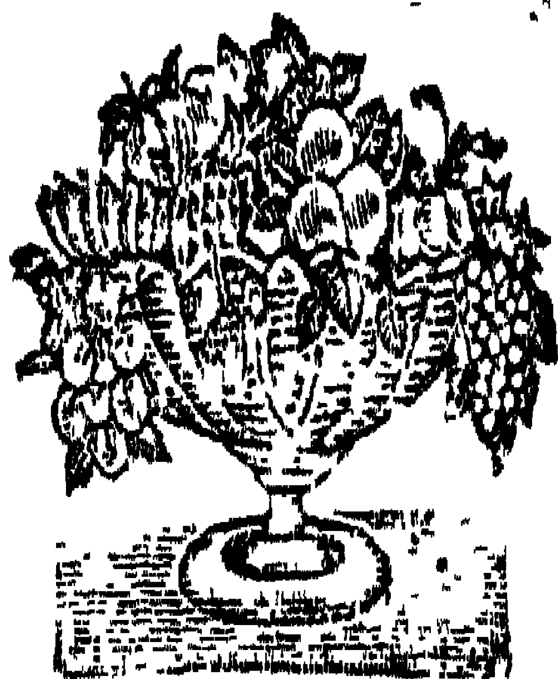
అందఱు— తథాఽస్తు! తథాఽస్తు! తథాఽస్తు!

మంగళము.

పంచమాంకము సంపూర్ణము.

ఓరియంటల్ ముద్రాక్షరశాల, ౬౫౮౩ మార్కెట్ వీథి, సికింద్రాబాద్.

—* శిరోమణి చలమచర్ల రంగాచార్యుల వారి గ్రంథములు. *—

౧.	ఆంధ్ర ప్రతాపరుద్ర యశోభూషణము	౫—౦—౦
౨.	అలంకారవసంతము	౧—౪—౦
౩.	హాలికుఁడు	౧—౮—౦
౪.	ముకుందమాల	౧—౪—౦

—♦ అచ్చులో నున్న గ్రంథములు. ♦—

౧. కాళిదాసకావ్యోద్యానము
౨. భారతీయవ్యాకరణేతిహాసము
౩. సోమనాద్రివిజయము
౪. ఆంధ్రౌచిత్యవిచారచర్చ

★ గ్రంథములు దొరకు స్థలము :—

(1) శిరోమణి చలమచర్ల రంగాచార్యులు,
నెం. ౧౯ రామ విలాసము,
ఇసామియా బజారు,
హైదరాబాద్ (దక్కన్.)

(2) ఆంధ్రా బుక్ హౌస్,
సుల్తాన్ బజారు,
హైదరాబాద్ (దక్కన్.)